

Vajdaság
társadalmi és gazdasági jellemzői

VAJDASÁG I.

Szerkesztő:
Ördögh Tibor

A kötet megjelenését a Bethlen Gábor Alap Zrt.
és az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKARSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői

Szerkesztette:
Ördögh Tibor

Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete
Szabadka
2017

TARTALOMJEGYZÉK

	Előszó	7
Ördögh Tibor	Vajdaság politikatörténete	9
Palusek Erik Trombitás Tímea	Vajdaság demográfiai és migrációs jellemzői	41
Kovács Sárkány Hajnalka Kovács Vilmos	Vajdaság mezőgazdasági jellemzői	73
Szügyi Éva	Vajdaság regionális gazdasága	97
Rózsa Rita	Vajdaság nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatai	131
	A kötet szerzői	153

Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői

Előszó

A Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezetének fontos feladata a vajdasági magyar fiatal kutatók, doktoranduszok és tudományos fokozattal rendelkező fiatal értelmiségiek szakmai felkészítésének segítése, tehetésgondozása. A Vajdaság-kötetsorozat, melynek jelen kiadvány az első kötete, ebből a szempontból is különösen fontos, hiszen lehetőséget biztosít a fiatalok számára kutatási eredményeikről beszámolni és a témában jártas szakértőként publikálni.

A Vajdaság mint Szerbián belüli régió társadalomtudományi és regionális tudományi szempontból egyaránt lényeges, releváns kutatási téma. Jelen kötet öt tanulmányán keresztül átfogó elemzést kapunk a régió aktuális társadalmi, gazdasági helyzetéről, a régióhoz kapcsolódó távlatokról, kutatási eredményekről.

A Vajdaság története fejezetben Ördögh Tibor a régiót formáló történelmi erőviszonyokat mutatja be pontosan érzékeltetve a különböző hatalmi harcokat és a terület lakosságának komoly etnikai és más jellegű változásait. A demográfiai változások (népességmozgás, etnikai összetétel stb.) Palusek Erik és Trombitás Tímea tanulmányában kerülnek összegzésre. Kovács Sárkány Hajnalka és Kovács Vilmos a régió mezőgazdaságával foglalkozik elsősorban a hivatalos statisztikai adatok feldolgozására hagyatkozva, részletesen bemutatva a mezőgazdasági termelés területi szerkezetét, az agrárfoglalkoztatást, a birtok- és termőföldstruktúrát, a növény- és szőlőtermesztés, az erdőgazdálkodás és a halászat jellegzetességeit, az állattenyésztést, valamint az agrárpolitika jogi és társadalomgazdasági vonatkozásait. Szügyi Éva tanulmányában szintén kisebb történelmi kitekintést tesz, a regionális gazdaság és a regionális fejlesztések korszakait elemzi, majd részletesen mutatja be a Vajdaság aktuális regionális gazdasági helyzetét a községek fejlettsége, az iskolai végzettség különböző mutatói, az építőipar és a foglalkoztatottság, valamint a turizmus és infrastrukturális fejlesztések statisztikai adatai alapján. A fejezetben fontos hangsúlyt kap a határon átívelő együttműködések témája, tekintettel arra, hogy a régió nemzetközi újrapozicionálásában, új pénzügyi források megszerzésében és új regionális fejlesztések generálásában ez óriási szerepet játszik. Rózsa Rita ezeket – a nemzetközi gazdasági kapcsolatok részletes elemzésén keresztül – külön fejezetben mutatja be, hangsúlyozva e kapcsolatok fontos szerepét a régió gazdasága és távlatai szempontjából.

A tanulmánykötet összességében gazdagítja a vajdasági magyar nyelven publikált irodalmat, a regionális tudományok területén eddig megjelent tudományos közleményeket. A Vajdaság régiót legjobban ismerő, helyi vonatkozásokat és kapcsolatokat ápoló, beható helyi ismeretekkel rendelkező fiatalok tanulmányait és egy gyűjteményes kötetet kap ezzel kézhez a magyar és vajdasági magyar tudományos publikum.

Tisztelettel,
Dr. Takács Zoltán

ÖRDÖGH TIBOR

Vajdaság politikatörténete

Bevezetés

Tanulmányomban, mely átfogó jellegénél fogva az elmúlt évszázadok főbb eseményeire összpontosít, Vajdaság politikatörténetének feltárására töreksem. A terület hovatartozása mindig is a hatalmak játszmáinak középpontjában állt megnehezítve a térségben élők mindennapjait, de egyben növelve alkalmazkodóképességüket.

A magyar államalapítástól kezdve először a terület közigazgatási határainak változásait elemzem, majd részletesen ismeretem a Habsburg uralkodók viszonyát a régióhoz, továbbá az oszmán fennhatóság alatt megfigyelhető népmozgásokat. A dolgozatban hangsúlyos szerepet kapnak a szerbek elképzelései és tervei, melyek nagymértékben befolyásolták a terület későbbi sorsát. Az 1848-as szabadságharcban a szerbek jelentős szerepet vállaltak, melyért cserébe az uralkodó később kialakított egy különálló közigazgatási egységet a számukra. Ennek a Vajdaságnak valódi önállósága még nem volt, mégis jelezte a terület összetartozását, és a későbbi autonómiához megfelelő előzményként szolgált. Az első világháború utáni rendezés körülményeinek ismertetésénél a felek érdekeit és a délszláv államhoz való csatlakozás hátterét mutatom be, majd az új országban a terület sorsfordulóit követem nyomon. A második Jugoszlávia idején kialakított autonómia megértése pedig azért fontos, mert ezáltal jobban tudjuk értelmezni a hatalommegosztás e formáját, így a kisebbségek – köztük a magyarok – helyzetét is. A délszláv együttélés azonban az 1990-es évekre megváltozott, és ez Vajdaságra is hatással volt: a területi autonómia hatásköreit kiüresítették, azokat csupán a 2000-es demokratikus rendszerváltás után szereztek vissza.

A politikatörténeti utazás során a területért vívott hatalmi harcokon túl a magyarság helyzete és létszámának változása is fontos ismérv, melyet igyeksem az elvándorlás és a kitelepítések nyomon követésével szemléltetni. Ezen túl az oktatási és vallási kérdéseknek is hangsúlyos szerepük van, mivel ezek biztosítják a megmaradást és a nemzeti önállóságot. Bemutatásra kerülnek a magyarság érdekvédelmi szervezetei is, melyek folyamatosan küzdenek az egyenlő jogokért, valamint az autonómiaelképzelések megvalósításáért.

A Délvidék a magyar és a Habsburg uralom alatt

Szent István király az államalapítás részeként a vármegyerendszer megszerzésével igyekezett az ország stabilitását megvalósítani. Ennek részeként a vizsgált területen három vármegye található: Bács, Bodrog és Csanád; a Duna vonala alatt található határőrterületen pedig 1096-ban Szerém vármegye született meg (Ispánovics 2014). Gulyás László vizsgálatai szerint Bodrog és Bács vármegye 1010 körül szerveződött meg, míg Csanád vármegye létrehozására 1027–1028 táján került sor. Az Árpád-házi királyok uralkodása alatt a területi határok többször változtak, ezért átszervezésekre is sor került, amelyeknek köszönhetően hozták létre Keve vármegyéből Becse központtal Torontál vármegyét.

1426-ban a Tatán megkötött szerződés következtében Zsigmond király és Stefan Lazarević megegyezésre jutott abban, hogy magyar fennhatóság alá kerül Nándorfehérvár és Galambóc vára. A magyaroknak csak az előbbit sikerült megszerezniük, amikor Đorđe Branković elmenekült az oszmánok elől, ezért maradt Nándorfehérvár keresztény uralom alatt. 1439-től az oszmánok előrenyomulása és Branković sikeres áttelepülése után a magyar királyok folytatták a szerbek betelepítését Magyarország területére. Ez a folyamat azokat a szerb alattvalókat érintette, akik nem tudtak vagy nem akartak a megszállók fennhatósága alá kerülni. Többségük az ország déli részén lévő vármegyékben telepedett le.

Az 1514-ben kitört Dózsa György-féle parasztháború a Délvidéken is éreztette hatását, a terület a harcok aktív színterévé vált. Az itt élő szerbség megosztott volt, többségük a felkelőkkel harcolt, de akadtak olyanok is, akik a magyar nemesség oldalára álltak. A háború leverése után az oszmánok előrenyomulása, Nándorfehérvár és a fontos végvárok eleste után a déli vármegyék lakóinak egyre gyakrabban kellett szembenézniük a török hadak betöréseivel és fosztogatásaival. Mohács 1526-os eleste után Magyarország déli vármegyéi az Oszmán Birodalom részévé váltak, így a török hódoltság számos negatív következményét kellett elszenvedniük a területen élőknek. A következő években ismét a szerbség áttelepülésének lehetünk szemtanúi, amikor Bács-Bodrog vármegyébe telepítik le a szerémségi területekről elmenekülőket. Az Oszmán Birodalom az elfoglalt délvidéki területen saját közigazgatást vezetett be, mely háromszintű rendszert alkotott. Az állami szint alatti budai vilajetbe osztották be Bács-Bodrog és Csongrád vármegyéket, melyek egységesen a szegedi szandzsákot alkották, amit további hat náhijére (Baja, Szabadka, Bács, Zombor, Szeged, Titel) osztottak fel. Pétervárad a szerémi szandzsákhoz került, Keve vármegye pedig a temesi vilajethez sorolódott, ahol négy szandzsáki rész különült el (Temesvár, Csanád, Beckserek, Lippa).

Az oszmánok győzelme utáni másfél évszázadban folyamatossá vált a szerbek betelepülése a Délvidékre, melynek következtében a falvak etnikai összetétele teljes mértékben megváltozott, és a magyar falvak szerb többségű településekké váltak. A XVI–XVII. század folyamán a Duna vonala mentén a szerbek jelenléte fokozódott, viszont immáron az oszmánok használták fel őket arra, hogy védjék a területet a magyar végvári rendszer ellen (Gulyás 2007, 85).

Az oszmánok kiszorítása érdekében indított harcok sikeresek voltak az 1680-as években, amelyeknek köszönhetően sorra szabadították fel a délvidéki területeket, míg 1688-ban Nándorfehérvárt is visszafoglalták. A háború éveiben a törökök kiszorításával párhuzamosan a szerbek magyarországi létszáma is csökkent, elkezdtek visszahúzódni déli irányba. Azonban a szerbség ezirányú kitelepülése 1690-ben megfordult, amikor I. Lipót kiáltványában ígéretet tett a szerbeknek, hogy ha a törökök ellen harcolnak az oldalukon, akkor a déli területeken egy vajda által irányított elkülönített szerb tartományban biztosítja számukra a békés életet. A harcok azonban nem alakultak kedvezően, és a hadjárat összeomlott. I. Lipót ezután 1690. augusztus 21-én kiadta első privilégiumlevelét a szerbek számára, melyben csupán egyházi autonómiát ígért számukra.

Miután az oszmánok 1690 októberében ismét visszafoglalták Nándorfehérvárt, Arsenije Čarnojević ipeki pátriárka vezetésével hatalmas szerb tömeg (mintegy 60–120 ezer fő) költözött Magyarországra. I. Lipót 1691. augusztus 20-i oklevelében a menekültek befogadását elismerte és kollektív kiváltságokban részesítette őket. Mentésítette őket a tized, a hadiadó és a beszállásolás kötelezettsége alól, kivonta a szerbséget a magyar kormányzások és a vármegyék hatásköréből, azonban a jogokért cserébe a katonáskodás kötelezettségét határozta meg számukra. Mindezt a szerbek ideiglenesnek gondolták, és a törökök kiszorítása után vissza kívántak térni korábbi otthonaikba, azonban a harcok nem így alakultak. Ezeket szem előtt tartva 1694 és 1701 között a bécsi hadvezetés arra törekedett, hogy a Duna–Tisza közén telepítse le a szerbeket, majd létrehoztak privilegizált szerb telepeket és a déli határ mentén öt katonai határőrvidéket (Varasdi, Horvát–Szlovén, Dunai, Tiszai, Marosi).

A szerb–magyar viszony nem volt felhőtlen a XVIII. század elején. 1703-ban a szabadságharc kitörésekor Rákóczi és az udvar is igyekezett maga mellé állítani a katonáskodó szerbséget. Rákóczi Ferenc kiáltványt intézett a szerbekhez, önkormányzatiságot és személyi szabadságot ígért nekik; I. Lipót pedig megerősítette a korábbi kiváltságaikat. A szerbek a befogadás iránt érzett hála és hűség jegyében az udvar mellé álltak, és a továbbiakban Rákóczi szerette vol-

na megregulálni őket ezért a döntésért. A szerb–magyar küzdelemnek 1710-ben vetettek véget azzal, hogy a déli területek jelentős része a császári udvar fennhatósága alá került, majd a szatmári békével rendezték az ellentéteket.

A XVIII. század folyamán a Habsburg uralkodók a délvidéki szerbekkel kapcsolatban ellentmondásos helyzetbe kerültek, ugyanis nagyon fontosak voltak a kiváló katonákat adó szerb tömegek, viszont magyar királyként a terület elvárásainak is meg kellett felelniük. Ennek egyik példája volt, hogy szerbek még a Rákóczi-szabadságharc idején elkezdték követelni, hogy önálló területen éljenek, azonban ezt később sem tűzték napirendre Bécsben. A másik érdekkört a nemesi vármegyék képezték, ahol az újjászervezés állt a középpontban, így 1698-ban Bács, 1699-ben Bodrog vármegyét szervezték újjá, majd működését visszaállították az 1710-es években. Bodrog vármegyét 1729-ben megszüntették, Mária Terézia pedig ugyanígy járt el 1741-ben a Tiszai-Marosi határőrvidékkel és területeivel, azokat felosztotta a szomszédos vármegyék között. II. József 1785-ben hirdette ki közigazgatási reformját, mely értelmében tíz kerületre osztotta az országot, így a Temesvári kerületbe került Bács, Temes, Torontál és Krassó vármegye is.

A Délvidéken élő népesség létszáma az 1720-as években meghaladta a harmincezer főt, ahol a három és félezer háztartás 93%-a szerb volt (Reiszig 1909). A következő évtizedben azonban megindult a magyarok betelepítése a területre, amely rendkívül jó minőségű termőfölddel rendelkezik. Emiatt nagy paraszti tömegek számára vált vonzóvá. A spontán módon elinduló népességmozgás 1750-től kiegészült az ún. állami betelepítéssel. A betelepítés mértékét jól jelzi, hogy 1785-ben a délvidéki területeken már 230 ezren éltek, a nemzetiségi megoszlásról nem készült felmérés. Ezután az első világháborúig a Délvidéket elsősorban a népességnövekedés és a gazdasági fejlődés jellemezte, azonban politikai téren törésvonal rajzolódott ki a magyar nemesség és a szerbek között. Előbbiek az ország egységének megóvását hangsúlyozták, míg a szlávok egyre markánsabb autonómiaköveteléseket fogalmaztak meg. A szerb követelések háttérében az állt, hogy a határőrvidékek megszüntetése nyomán egyre inkább csökkent a saját területeik száma, ezért követeltek a szerbek olyan közigazgatási egységet, ahol önállóan dönthettek a magyar vármegye beleszólása nélkül. Mária Terézia a vitában a magyarok oldalára állt, és 1771-ben kiadta ún. „illír regulamentaentum”-át, mely szerint a Magyarország keretei között élő szerbek csupán vallási ügyekben mentesek a vármegyei és a városi joghatóság alól. A szerbség azonban nem hagyta magát, 1790-ben a temesvári szerb kongresszuson követelte a területi autonómiát. A kongresszus eredetileg egyházi esemény volt, azonban a karlócai metropolita meghívta a szerb nemesség, polgárság és a határőrtisztek képviselőit is.

Követelésként fogalmazták meg, hogy állítsanak fel egy szerb kancelláriát, valamint a szerb püspököket hívják meg a magyar országgyűlésbe. A megfogalmazásból már kiolvasható, hogy nemcsak helyi ügyeikkel kívántak önállóan foglalkozni, hanem az országos politikába való beleszólás lehetőségét is napirendre tűzték. A magyar nemesség azonban hallani sem akart ilyesmiről, ők a szerb nemzetiség jelenlétét is tagadták az országban (Szakály 1991). A szerb–magyar szembenállás tehát a XIX. századra a politikai jogok és a területi autonómia körül rajzolódott ki, és kezdetét vette a nemzetként való elismerésért folytatott küzdelem a szerbek részéről.

A forradalom 1848. március 15-i kitörését követően 17-e és 19-e között a Szerb Matica (Matica srpska) szervezésében népgyűlést tartottak a Pesten tanuló szerb diákok, és kiálltak a magyar forradalom mellett, de követelték a szerb nemzet elismerését is. Hasonló szándékkal 1848. március 21-én Újvidéken is egy szerb népgyűlést tartottak, ahol elkötelezték magukat a magyar–szerb testvériség mellett, elismerték a magyarok elsőbbségét és a magyar nyelv használatát az országos ügyek intézésekor, de kérték, hogy a szerb nyelv használatát engedélyezzék az egyházi és beligazgatási ügyekben, kérték továbbá a szerb ortodox egyház függetlenségét és egyenlőségét, az egyházi birtokok visszaszolgáltatását, a megmaradt határörvidék státuszának rendezését és a saját intézmények feletti rendelkezés jogát. Az újvidéki küldöttség mindezt az országgyűlésben is elmondta, azonban Kossuth Lajos továbbra is kitartott az „egy ország – egy nemzet” álláspont mellett. Az elutasító válasz magyarellenességet szült, és a szerbek vallási vezetője 1848. május 13-ára Karlócára nemzeti gyűlést hívott össze, ahol a magyarelles erők kerekedtek felül és az uralkodótól egy ún. Vajdaság felállítását kérték. Ez Baranyát, Bácskát (Bács vármegye), Bánságot (Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék) és Szerémséget foglalta volna magába (Gulyás 2007, 96). A szerbek az autonómián túllépve már azt szorgalmazták, hogy a leendő Vajdaság függetlenedjen és csatlakozzon a horvátok által követelt ún. Háromegy Királysághoz, mely önálló államként az osztrák császár fősege alá tartozna. Eközben a semleges Szerb Fejedelemség is erőteljesen megkezdte a magyarországi szerbek támogatását, mégpedig több ezer önkéntes Délvidékre vezénylésével, őket szerviánusoknak nevezték el később. A valódi harc, a „délvidéki kis háború” 1848. június 6-án kezdődött meg, és két hadszíntéren zajlott: egyrészt a bácskain, másrészt a bánságin. A területen zajló harci cselekmények ismertetésétől eltekintünk, arra hívjuk csak fel a figyelmet, hogy az udvar és a szerbség között feszültség támadt 1849-ben már az ismert autonómia követelések miatt, így a szerviánusok egy részének visszarendeléséről döntött a Szerb Fejedelemség.

A szabadságharc leverésekor az 1849. március 4-i olmtüzi alkotmányban a szerbek számára kilátásba helyezték az autonóm Vajdaság létrehozását, mely a korábbi területi autonómiát szolgálta volna, de a függetlenséget és a korábban említett csatlakozásról nem esett szó. 1849. november 18-án egy császári pátens életre hívta a Szerb Vajdaság–Temesi Bánság nevet viselő koronatarományt. A terület magába foglalta Bács, Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyét, valamint Szerém vármegye két járását (Rumai és Illoki). Mint látható, a megszülető tartomány nem volt azonos a szerbek által követelt Vajdasággal, a császár nem csatolta hozzá az ún. katonai határőrvidéket, vagyis nem volt közvetlenül határos Szerbiával és nem foglalt magába minden olyan területet, ahol szerbek éltek. A szerbek nemzeti központjának számító Karlóca helyett a német polgárság fellegvára, Temesvár lett a tartomány központja. Bécs a fontosabb vajdasági vezetői tisztségekre cseh és osztrák hivatalnokokat nevezett ki, a német volt a hivatalos nyelv a gyakorlatban, míg papíron az illír is szerepelt. Az etnikai arányok is problémát jelentettek, ugyanis a létrehozott Vajdaságban a szerbek aránya csupán 27,8%-os volt (309 855), jóval magasabb volt a románok (414 947 fő; 37,2%) és a németek (256 164 fő; 22,9%) aránya, vagyis a szerbek kisebbségbe kerültek. A magyarok ekkor 73 642 fővel a tartomány lakosságának 6,6%-át tették ki (Kemény 1946).

Az önálló vajdaságot 1860. december 27-én Bécs megszüntette és területét ismét Magyarországhoz csatolta, ezzel visszaállították a korábbi vármegyerendszert. A csalódott szerbek 1861. április 2-án Karlócán egy újabb népgyűlést hívtak össze, ahol ismét követelésként fogalmazták meg, hogy a szerbek által lakott magyarországi területekből hozzanak létre egy önálló beligazgatással rendelkező szerb vajdaságot, ahol a közigazgatás nyelve a szerb lenne. A magyar országgyűlés heves vitát követően elutasította e követelést.

A dualizmus időszakát a szerbek területi autonómiatörekvései fogják meghatározni, amelyek nyomán felmerült Torontál vármegye kettéosztása és Kikinda székhellyel egy tiszta szerb megye létrehozásának az ötlete is, azonban a magyar politikai elit ezt a kérést folyamatosan elutasította, csupán a helyi nyelvhasználatot engedélyezte. A korabeli magyar felfogás értelmében – amit az 1868-as nemzetiségi törvényben is rögzítenek – a politikai nemzet fogalma az „oszthatatlan és egységes magyar nemzet” felfogásra épült, mely az első világháborúban drasztikus következményeket eredményezett.

A kiegyezés után a Délvidék gazdasági prosperitása kiemelkedő volt. A térség 75%-a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület, ahol legnagyobb részben búzát és kukoricát, kisebb mértékben konyhakerti és ipari növényeket termesztettek. Az állattenyésztésen belül a sertéstartás állt első helyen. A birtokmegoszlás kedvezőnek számított, hátrányt inkább a magyarság szá-

mára okozott (ők a nagybirtokosok és a törpebirtokosok közül kerültek ki). A mai Vajdaság területén elsősorban a élelmiszeripar volt domináns, ezen belül is a malomipar. A két legjelentősebb pénzügyi központot Újvidék és Szabadka jelentette.

A népiskolák 1868-as létrehozásával megindult az oktatási hálózat kiépítése, amelynek nyomán 1907-ben 85 112 gyermek (71%) járt a 348 elemi vagy 11 polgári iskolába; velük 1 032 tanító foglalkozott (Gulyás 2007, 109). A középiskolákat (főgimnázium, reáliskola, tanítóképző) a városokban (Szabadka, Újvidék, Pancsova, Zenta, Zombor, Versec) alapították meg. A német nyelven történő középiskolai oktatás elsorvadt, míg a szerb nyelvű (Zombor, Újvidék) virágzásnak indult. Felsőoktatási intézménnyel nem rendelkezett a terület.

A katolikus népesség a Kalocsai Főegyházmegyéhez és a Temesváron székelő Csanádi Egyházmegyéhez tartozott. A magyarországi szerbek érseke (metropolitája) Karlócán volt, ahol a lelkészképzés is folyt.

Vajdaság az első délszláv állam keretei között

Az első világháború kirobbanásakor a szerb kormány nem rendelkezett a háború utáni időszakra vonatkozó tervvel, viszont hamarosan megfogalmazták, hogy az összes délszláv egyesítésére kell törekedni, ebben az elképzelésben már a Vajdaság elcsatolása is szerepelt. 1918-ban a zágrábi Nemzeti Tanács szerette volna, ha fennhatósága erre a területre is kiterjed, azonban Szerbia a helyi radikálisokkal elérte, hogy ez másképp történjen. A vajdasági szerbség körében már 1917-ben működött a humanitárius jellegű Boszniai Gyereket Befogadó Központi Bizottság, amely a radikálisok ellenőrzése alatt átalakult Újvidéki Szerb Nemzeti Tanácscsá (más formában Szerb Népbizottság – a szerző), mely 1918. október 24-én a szerbek önrendelkezési jogára hívta fel a figyelmet (Boarov 2012, 106). A Jaša Tomić által vezetett csoport a szerbiai katonák november eleji bevonulása után megkezdte az elszakadást legitimáló gyűlés szervezését. November 25-én pedig a 757 fős (578 szerb, 89 horvát, 62 szlovák, 21 ruszin, 6 német, 1 magyar) Nagy Nemzetgyűlés kimondta az elszakadást Magyarországtól és a csatlakozást Szerbiához (Bíró 2010, 98). 1918. december 1-jén pedig Sándor régens kikiáltotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot. A megválasztott Nagy Nemzeti Tanács december 4-i hatállyal felállította a terület közigazgatási feladatokért felelős Nemzeti Igazgatóságát tizenegy ún. megbízottal, akik saját feladatkörrel, azaz „tárcával” bírtak, továbbá új főispánokat nevezett ki. Az SZHSZ Királyság első miniszterelnöke Stojan Protić már december végén követelte a regionális kormány

megszüntetését, amire 1919. március 11-én került sor, amikor a feladatokat átvette a szerbiai központi kormány (A. Sajti 2004, 19). A békeszerződés aláírásáig Magyarország megpróbálta fenntartani saját közigazgatási rendszerének látszatát, hogy a terület közjogi hovatartozását demonstrálja.

A béketárgyaláson a szerbiai delegáció minden eszközt bevetett, hogy területi követeléseit alátámassza és maximalizálni tudja területi nyereségét. A megfogalmazott igények szerint a jugoszláv területeknek Románia felől fel kellene ölelniük az egész sík Bánságot (Temesvárral együtt), Magyarország felől pedig az egész Bácskát Bajáig, Baranyával egészen a Mecsekig (tehát Pécsset is), a Dráva bal partját a Dráva–Duna vízválasztóig és a Muravidéket (Boarov 2012, 112). Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés szerint a történeti Magyarországtól a jugoszláv államoz került területek – Horvátország nélkül – mintegy 20 551 (Gulyás 2007, 112), más forrás szerint 20 799 (A. Sajti 1987, 16) km²-t tettek ki. E térséghez tartozik a mai Vajdaság területét képező Bácska (8 669 km²) és Bánát (9 344 km²), valamint a Baranyai háromszög (1 213 km²), a Murán inneni terület és a Muraköz vidéke.

A megszülető jugoszláv állam legnagyobb problémáját az jelentette, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre, melyben a szerbek aránya mindössze 38–39% volt. A másik nehézséget az eltérő gazdasági és jogi rendszer jelentette, mivel különböző kereskedelmi orientációval, vasúti szabványokkal rendelkeztek, amit jól mutat, hogy az új állam négyféle pénznemet és hat különféle adórendszert örökölt (Juhász 1999). A délszláv állam régiói közül Vajdaság Szlovéniával, Horvátországgal és Dalmáciával együtt a közép-európai csoportba sorolandó, mely a fejlettebb területeket jelölte, míg a balkáni régiók elmaradottnak minősültek.

1910-ben a bácskai lakosság 41,8%-a (291 433 fő) volt magyar, a bánáti részen ez a szám 19%-ot (109 343 fő) tett ki. A két területen a szerb-horvátok részaránya 35,7% volt. Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint a tartomány összlakossága 1 346 230 fő volt, melyből a szerb-horvátok 37,3%-ot (502 415 fő), a magyarok 27,9%-ot (378 107 fő) és a németek 23,5%-ot (316 579 fő) tettek ki. Összegezve a vajdasági magyarság létszámának változását A. Sajti Enikő megjegyzi, hogy az 1910-es adatokhoz képest 420 910 főről 1921-re 378 107 főre, 1931-ben pedig 368 646 főre csökkent a területen élő magyarok száma (A. Sajti 2004, 16). A népességcsökkenés okait a kisebbségellenes állami politikában kell keresnünk.

Az ország területén élő nemzetiségek számára a kisebbségi jogokat a békeszerződés és az ország alkotmánya határozta meg. Sándor király 1919. januári rendeletével megváltoztatta a közigazgatási beosztásokat, melyek következtében Bácska, Bánát és Baranya Vajdaság néven önálló tartománnyá

vált. Hosszú vitát követően 1919-ben írták alá a Saint-Germain-i szerződést, mely biztosította a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást és a költségvetésből az oktatási és vallási célokra fordítható összegeket. Ugyanezen év december 5-én fogadta el az SZHSZ Királyság azt a kisebbségvédelmi szerződést is, mely a korábbiakon túl tartalmazta az optálási jogot¹ is. E jog miatt 1922. július 26-ig a magyaroknak megtiltották a politikai, kulturális szervezetek alapítását és a választójog gyakorlását. Az 1921-ben elfogadott Vid-napi alkotmány beemelte a kisebbségvédelmi szerződés megfelelő szakaszait. A jogi háttér tehát megvolt, azonban az ország vezetésében hiányzott a politikai akarat ennek megvalósítására, helyette kétféle módszert szorgalmaztak: a kisebbségek olvadjanak be a szerbségbe vagy pedig hagyják el az országot. A magyarság ellehetetlenítésére számos eljárást alkalmaztak. Az egyik megoldást a hűségesküit megtagadók elbocsátása és a magyar oldalra való áttétele jelentette (44 903 magyar hagyta el a királyságot) (A. Sajti 1997). A másik módszer a névelemzés volt, amikor a szlávos vagy németes hangzású neveket viselőket nem minősítették magyarnak. További eszköz volt a földreform során a magyar kisebbség hátrányának növelése. Végezetül pedig a magyar iskolarendszer összezsugorítása érdekében kifejtett tevékenységek. 1918 és 1924 között összesen 44 903 fő hagyta el korábbi otthonát és települt át Magyarországra (Thirring 1938, 390).

A délszláv államban létrehozott politika pártok mindegyike erősen kötődött valamely etnikumhoz, így a Vajdaságban is kisebbségi alapon szerveződő pártok jöttek létre (Jugoszláviai Német Párt, Jugoszláviai Magyar Párt, Sokác-Bunjevác Párt). E pártok legfőbb feladatuknak a kisebbségi ügyek állammal szembeni képviselését tartották.

A magyarság politikai és kulturális centrumának Nagybecskerek, Szabadka, Zombor és Zenta számított (A. Sajti 2004, 34). 1921. január 17-én a szabadkai Hírlap vetette fel először egy magyar politikai párt megalakításának az ötletét. A magyarországi kormány az államellenes megbélyegzés miatt titkos csatornákon tartotta a kapcsolatot a délvidékiekkel és civil szervezeteket alapított, hogy támogassa őket és politikai tanácsadással szolgáljon számukra. A Magyar Párt megalapítására 1922. szeptember 17-én, Zentán került sor, mintegy háromezer küldött részvételével (A. Sajti 2004, 43). E szervezet az állampolgársági hűség és a királyság alkotmányos kereteinek hangsúlyozása mellett a kisebbségvédelmi törvény betartását határozta meg legfőbb céljául.

¹ Optálási jog: az egyén szabadon dönthetett, hogy felveszi-e az új állampolgárságot vagy megtartja a régijt.

Az idő rövidsége, valamint a névjegyzék hiányosságai miatt a párt az 1923. március 18-ára kitűzött választáson nem indult, hanem csak két évvel később mérette meg magát. Az 1925. február 8-i választások alkalmával már önálló jelölteket állított az újvidéki, a zombori és a nagybecskereki körzetekben, azonban egyik helyen sem szerzett mandátumot (a névjegyzék továbbra is hiányos volt; a 65 ezer magyar polgár közül 20–25 ezren éltek csak szavazati jogukkal). Az 1927. január 23-i tartományi választásokon sikerült először mandátumhoz jutnia a Magyar Pártnak, majd a szeptember 11-i parlamenti szavazás után két személyt küldtek a törvényhozásba a radikális párttal kötött megállapodás szerint (az alku értelmében 1928-ban harmadik helyüket is megkapták). Az ország belső feszültségei nyomán 1929-ben bevezetett királyi diktatúra ellehetetlenítette a további magyar törekvéseket, és az ország letért a parlamentáris demokrácia útjáról. Fontos megjegyezni, hogy a Magyar Párt működése alatt folyamatos vita tárgyát képezte, hogy a szervezet önállóan mérethesse-e meg magát vagy a többi kisebbséggel együttműködve, illetve az országos szerb pártokkal kötött megállapodások segítségével.

Az ország megalapításakor létrehozták az önálló Vajdaság tartományt, azonban 1922-ben a közigazgatási reform keretében a korábbi nyolc tartomány helyén 33 körzetet állítottak fel. Vajdaságot a Tisza vonala mentén osztották ketté: a nyugati részen az ún. Bácska és Bánát körzetet hozták létre Újvidék székhellyel, míg a keletre eső területen a belgrádi székhelyű Belgrád körzet került kialakításra. A királydiktatúra 1929-ben a területi beosztáson ismét változtatott és az országot kilenc bánságra tagolták. Az 1919-es Vajdaság területén szervezték meg a Dunai bánságot, mely kiegészült az észak-szerbiai területekkel, így biztosítva a szerb többséget. 1929-ben a több mint kétmillió lélekszámú Dunai Bánságban a szerb-horvátok aránya 56,9%-ra emelkedett (1 119 179 fő), a magyarok 18,3%-ot (385 526 fő), a németek 16,3%-ot (344 136 fő) tettek ki. Az 1931-ben kiadott oktrojált alkotmány megtiltotta a faji, vallási alapú pártok, egyesületek létrehozását, így a vajdasági magyarság politikai helyzete továbbra is kedvezőtlen maradt, és az állami ellehetetlenítés tovább folytatódott.

A délszláv királyság régióit két csoportra tudjuk osztani. Fejlettebb régióknak – közép-európai – az Osztrák–Magyar Monarchia korábbi területei számítottak: Szlovénia, Horvátország, Dalmácia és Vajdaság (Bosznia nem, mivel a rövid osztrák fennhatóság nem volt elegendő a gazdasági szerkezet átalakítására); míg a fejletlenebb térséget – a balkáni területeket – Ó-szerbia, Montenegró, Macedónia és Bosznia-Hercegovina (Gulyás 2009a). A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot vezető szerb politikai elit Szerbia gazdasági rekonstrukciójának fő terheit Vajdaságra kívánta hárítani, másrészt pedig meg

akarta szüntetni az itt élő németek és magyarok gazdasági dominanciáját az ipar, a pénzügyek és a mezőgazdaság terén (Gulyás 2007, 120). A szerbiai vállalkozók 70%-kal alacsonyabb adót fizettek náluk, és speciális adókat is kivetettek a Vajdaság területén élőkre (pl. házadó) (Szügyi 2016). A vajdasági ipari vállalatok jelentős részét leköltöztették Belgrádba és Ó-Szerbiába (Berend T.–Ránki 1976). Mindezzel azt szerették volna elérni, hogy a fejlett tagköztársaságok és Vajdaság Autonóm Tartomány társadalmi termékének egy részét a fejletlen tagállamok, illetve Koszovó és Metóhia felzárkóztatására fordítsák (Szügyi 2015). A magyar tulajdonosi háttérrel bíró pénzügyi intézetek csődbe jutottak vagy szláv kézre kerültek. A magyarság földjeit elvették, majd a felosztott földeket másoknak adták, illetve a kiosztott földek jelentős részére önkénteseket (dobrovoljac) telepítettek (6 175 és 6 912 közötti családról található adat a forrásokban).

Az elszakadás időszakában a Vajdaság Nemzeti Igazgatóság 1919-es rendelete értelmében a gyermekeket anyanyelvükön kellett oktatni (A. Sajti 2004, 121). A vajdasági kisebbségi iskolarendszer felszámolásának kísérlete 1920–1921-ben kezdődött meg. A kormány eszköztára igen változatos volt: az oktatás állami kézbe vételével, az iskolák tanítási nyelvének meghatározásával, a kisebbségi osztályok indításához szükséges gyermeklétszám meghatározásával (1920-tól 60 fő, 1925-től 30 fő szükséges), a tanítók és tanárok elbocsátásával, valamint a névelemzés bevezetésével kívánták szabályozni a beiratkozók számát (Bíró 2010, 280–281). Az 1929-es változás értelmében a szükséges létszám még osztályösszevonással sem lett meg, így az adott kisebbségi tanulók szerb-horvát nyelven voltak kötelesek tanulni. A névelemzés bevezetésével 1920-tól a gyermeket a szülők és nagyszülők neve alapján írták be az iskolába, majd 1922-től az apa nemzetisége vált meghatározóvá. A középiskolai törvények nem tették lehetővé a nemzetiségek nyelvén történő oktatást, a fennmaradásuk az oktatási kormányzattól függött, ugyanis eseti megoldásként nyithattak párhuzamos magyar osztályokat. Az 1930-as években mindössze egy nyolcosztályos magyar tannyelvű gimnázium működött Szabadkán és egy nem teljes, négyosztályos magyar gimnáziumi tagozat Zentán (A. Sajti 2004, 134). A tanítóképzés területén is az ellehetetlenítést szorgalmazták, ugyanis 1919-ben felszámolták a szabadkai magyar tanítóképzést, és csak 1932-ben került megszervezésre a belgrádi magyar tanítóképző (A. Sajti 2004, 129). A magyar tannyelvű iskolarendszer felszámolásának az volt a célja, hogy a magyarságot megfosszák értelmiségi kondíciójától és szellemi vezető erejétől.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban három nagy vallásközösségét tudunk megkülönböztetni. Az ortodoxok részaránya 46,67%-ot jelentett, a

római katolikusok aránya 39,29%-ot tett ki, míg a muszlimoké 11,22%-ot, a protestánsok (református, evangélikus) 1,91%-nyi hívőt számláltak (A. Sajti 2004, 143). A magyarság három egyházhoz tartozott, a katolikushoz, az evangélikushoz és a reformátushoz. A katolikus egyház szervezetét a délszláv állam kormánya önállóan nem módosíthatta, viszont 1922-ben a Vatikánnal megegyeztek, hogy az egyházi adminisztrációt a módosított határoknak megfelelően átalakítják. A két önálló püspökség (bácskai és bánáti) felállítását a Szentszék megvétózta, azonban létrejött a szabadkai és a nagybecskereki apostoli adminisztráció. Az ellentétek feloldását a Vatikánnal kötendő konkordátumban látták, melyet azonban a szerb ortodox egyház és a közvélemény negatív véleménye miatt nem ratifikáltak. Az apostoli kormányzók közvetlenül a Vatikán alá tartoztak és püspöki feladatokat láthattak el. A katolikus papok oktatása ezután Horvátországba, Zágrábra került (Bíró 2010, 78). A bácskai evangélikus egyházmegyéből 33, a bánágiból 15, a horvát-szlavón területről 15 gyülekezet került át Jugoszláviába, összesen 11 esperesség (A. Sajti 2004, 147). 1926-ban megkapták az engedélyt, hogy saját alkotmányozó zsinatot tartsanak. Ez azonban sikertelennek bizonyult, ezután a magyar evangélikusok az azonos nemzetiségű reformátusokkal kívántak közös egyházszervezetet alapítani. Erre azonban nem került sor, mivel létrehozták saját református egyházmegyéjüket az esperessel az élén (A. Sajti 2004, 147).

A második világháború időszaka

Az 1930-as években a délszláv állam és a hitleri Németország nagyon jó gazdasági kapcsolatokat alakított ki, melynek következtében 1941-ig a háború elkerülte a balkáni országot. Azonban 1941. március 27-ére virradó éjjel a jugoszláv hadsereg katonai puccsot hajtott végre: Pál régenszt és a miniszterelnököt száműzetésbe kényszerítették, a kiskorú Pétert királlyá nyilvánították, és Dušan Simović tábornokot nevezték ki kormányfővé (Diószegi 1999, 88). Hitler ezután parancsot adott az ország elfoglalására, melyhez Olaszország, Magyarország és Bulgária is csatlakozott. Április 6-án 5 óra 15 perckor Belgrádot német gépek kezdték el bombázni, mellyel megkezdődött Jugoszlávia lerohanása (A. Sajti 1987, 11). A magyar hadsereg április 11-én lépte át a határt és nyomult dél felé. Az egykori délszláv királyság területén később három bábálmot hoztak létre (Szerbia, Montenegró, Független Horvát Állam). A revíziós politika értelmében Magyarország visszakapta a Muravidéket, a Muraközt és Vajdaság egy részét (Bácskát és a Baranyai háromszöget, Bánág Szerbia része lett német katonai igazgatás alatt és nem csatolták Magyarországhoz).

A magyar adatok szerint a Délvidékről visszacsatolt 11 475 km²-en 1,1 millió lakos élt (A. Sajti 1987, 16).

A magyarországi hadsereg bevonulása után 1941. április 11-én Werth Henrik vezérkari főnök a visszafoglalt területeken – Muraköz kivételével – bevezette az ún. szükségszerű katonai közigazgatást (a rendszeres katonai közigazgatás április 17-e után épült ki, a jugoszláv kapitulációt követően). A bevonuló csapatok parancsot kaptak, hogy minden bevándorlót (1918. október 31-e után települt le) és telepest (dobrovoljac) ki kell utasítani az elfoglalt területről. A kiutasítottak, elfogottak hasonló sorsra számíthattak: kezdetben áttelepítették őket a határon Szerbiába, illetve a Duna mentén felállított ideiglenes gyűjtőtáborokba kerültek, vagy internáló táborokba viték őket. A kitelepítettek számát a szerbiai Menekültügyi Bizottság 56 ezerre becsülte, a magyar külügyi apparátus 35 ezerre, A. Sajti Enikő 24 ezerre teszi a számukat (Gulyás 2007, 124). A helyükre magyarokat telepítettek be az alábbi megoszlásban: 13 200 bukovinai székelyt, 2 325 vitézi családot, 131 csángót és 46 a harcokban elesett magyar katona családját (A. Sajti 1984). 1941. augusztus 16-án a katonait felváltotta a polgári közigazgatás, ezzel megszűnt a katonai büntetőbíráskodás is. Bácskát egyesítették a magyarországi megyékkel, újjászervezték az oktatásügyet, új egyesületeket és lapokat hoztak létre.

1941 második felében a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottsága a megszállókkal szembeni ellenállás fokozását tűzte ki célul, melynek következtében aktivizmusuk megnőtt, egyre több szabotázszt és fegyveres akciót hajtottak végre. Az akciókra válaszul statáriális bíráskodást rendeltek el, a rendőrség hajszát indított a délvidéki kommunisták ellen. A rögtönítélő bíróságok azonban nem szegték kedvüket az ellenállóknak. Bácska egyetlen partizánosztaga az 58 főt számláló sajkási partizáncsoport volt, mely decemberben Csúrog és Mozsár környékén tűzharcba keveredett a magyar karhatalommal. Az információgyűjtés eredményeként 1942 januárjára egyre közelebb kerültek a tartózkodásuk helyszínéhez, azonban a rajtaütés nem sikerült. Ezután egy razzia megtartását tervezték, ami az ún. „hideg napok” néven vonult be a magyar–szerb történelembe, és tisztogatási akciókra került sor a magyar hadsereg részéről. Az 1942 januárjában megtartott razzia során a kijelölt körzetet lezárták és statáriumot hirdettek ki. 1942. január 4. és 8. között Zsablyán 653, Csúrogon 869, Óbecsén 168, Temerinben 47; január 9. és 14. között Mozsoron 195, Tündéresen 32, Dunagárdonyban 74; január 21–23-án Újvidéken 879; összesen tehát 3 309 embert végeztek ki a magyar karhatalmi alakulatok (Gulyás 2007, 126). Bánátban január 9-én Oroszlámoson 30 főt, Mokrinban 50-et, Kikindán 70 főt végeztek ki (A. Sajti 1987,

153). A vezérkar 110 főre becsülte a partizánok létszámát, a valóságban negyvenen voltak (A. Sajti 1987, 153). A január 30-ig tartó vérontástól a magyar kormányzat elhatárolódott és részben a közreműködőket felelősségre vonta, ezután pedig a lojalitás megszerzése érdekében kevésbé kemény kézzel lépett fel a magyar állam.

1944. október végén a Vajdaság jelentős része felszabadult és a jugoszláv partizánok egyre inkább előrenyomultak északi irányba. A visszafoglalt területeken (Bácska, Bánát és Baranya) a partizánok 1944. október 22-én bevezették a katonai igazgatást és hozzákezdtek az általuk árulónak és kollaboránsnak titulált ellenfeleik fizikai megsemmisítéséhez. A bosszúhadjárat elsődleges célcsoportját a németek és a magyarok jelentették. 1944. október 18-án megkezdtek a német és a magyar lakosság munkatáborokba gyűjtését és kitelepítését. Megtiltották számukra a mozgásszabadságot, anyanyelvük használatát a nyilvános érintkezésekben és kisajátították a németek vagyonát. 1944 végére a vajdasági táborokban 140 ezer német kitelepített dolgozott és tízezen a táborokon kívül, a magyar lakosságra vonatkozóan nem található hiteles forrás (A. Sajti 1987, 248). Az etnikai tisztogatás áldozatainak számát kétszázezerre becsülik (Bebler 1992), a magyar áldozatok számát pedig negyvenezer főre teszik (Matuska 1993). Matuska Márton kísérletet tett az áldozatok névsorának összeállítására (Matuska 2015), valamint egy magyar–szerb történész vegyes bizottság is évek óta dolgozik az áldozatok számbavételezésén (Pannonrtv.com 2016). 1944. december 1-jétől változás állt be a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikában, megszüntették a kitelepítésüket a munkatáborokba.

A. Sajti Enikő felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar közigazgatási kar jóval nagyobb mértékben menekült el az 1944-es impériumváltás elől, és több magyart utasítottak ki, mint 1918-ban. Az első hullám a katonai visszavonulással párhuzamosan 1944 októberében és novemberében hagyta el az országot. 1945 tavaszán pedig megindult a magyarok kiutasítása. 1945 áprilisában Kelebiánál ötezer magyart dobtak át a határon, majd április 25-én további tízezer magyart és csángót. A Magyarországra „átköltözött” személyek összeírását 1945 őszén kísérelték meg, 104 403 személyt számoltak össze (Jugoszláviából 28 403 fő); 1946 végére összesen 267 340 személy számított menekültnek, akik közül Jugoszláviából 84 800-an érkeztek – a kiutasítottak 80,8%-a 1941 előtt is a Délvidéken élt (A. Sajti 2004, 347).

A második világháború alatt és után is a térség országai a ki- és betelepítés eszközt igen gyakran használták arra, hogy a politikai és nemzeti határok megegyezzenek. A jugoszlávok körében is felmerültek kitelepítésre vonatkozó javaslatok. A totális kiutasítástól a lakosságcseréig terjedő elképzelések

folyamatosan napvilágot láttak és levélváltásos megállapodások merültek fel a háromszázézes magyarság kicseréléséről a feleannyit kitevő magyarországi szlávokért, vagy a negyvenezer főre tehető önkéntes lakosságcseréről. Végül a kormányok elálltak a megvalósítástól, mivel azt a szovjetek sem támogatták, de 1946 végéig folytak a tárgyalássorozatok. A katonai igazgatást 1945. február 15-én váltotta fel a népfelszabadító bizottságok munkája.

A szövetségi jugoszláv állam időszaka

A második Jugoszlávia születése után 1946. január 31-én hirdették ki a föderatív állam alkotmányát, melyben az országot hat tagköztársaságra (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Macedónia) osztották fel, továbbá Szerbián belül kialakításra került két autonóm egység (Koszovó-Metóhia Autonóm Körzet és a Vajdasági Autonóm Tartomány). A hatalomra kerülő kommunisták azonban világossá tették, hogy a vajdaságiaknak helyesen kell felfogniuk ezt az önrendelkezési jogot; tartózkodniuk kell mindenféle szeparatizmustól (Žarko 1975, 203). A speciális státusz biztosítását a kommunista vezetés azzal indokolta, hogy a két területnek eltérő volt a történelmi múltja (Juhász 2010), valamint a magas arányú vegyes lakosság is indokolta a létrehozatalát (Rehák 1988, 133). Mivel Korhecz Tamás megjegyzi, Szerbia autonóm tartományai a szövetségi államszervezet konstitutív részeiként fungáltak, törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási jogköreik is majdnem mindenben azonosak voltak a hat tagköztársaságéival, sőt ekkor a Vajdaságnak önállóan szervezett igazságügyi felépítménye is volt, amelynek csúcán a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság és a Vajdasági Alkotmánybíróság helyezkedett el (Korhecz 2008). A törvényhozói feladatot az autonóm tartományi tanácsok látták el, melyek háromkamarás parlament eredményeként jöttek létre: társult munka tanácsa, községek tanácsa, társadalmi-politikai tanács (Toldi 1995, 135).

A vajdasági magyarság lélekszáma a szocialista időszakban további csökkenést mutat. „1948-ban az első hivatalos jugoszláv népszámlálási adatok szerint az országban 496 492 magyar élt (3,2 %). Ebből 428 750-en Vajdaság területén (a Vajdaság összlakosságának 26%-a), egy tömbben a Tisza jobb partján, illetve nagy számban Észak-Bácskában” (Hornyák 2009). 1991-ben viszont a magyarok száma már csak 339 491 fő (16,9%) volt. A népességfogyás hátterében a vajdasági magyarság körében mindig is jelentkező alacsony születésszámokat találjuk és a külföldi munkavállalás népszerűségét, melyet az ország vezetése is támogatott, hogy a munkaerő-feleslegtől „megszabaduljon” (Mirnics 1993). További okot jelent a gyors asszimiláció a vegyes ház-

ságok növekedésével (Mirnics 1998). Az arányeltolódás magyarázatát pedig a szlávok nagyarányú betelepítése jelenti, akik közül 1953–1971 között kb. félmillióan költöztek át az északi tartomány területére (Kocsis 1993).

A jugoszláv alkotmányosság a decentralizáció irányába mozdult el, a fejlődés eredményeként a szövetségi alaptörvények átültetésre kerültek a tartományok alkotmányaiba is, így 1974-től az ún. konföderatív föderalizmus győzedelmeskedett (Polonyi–A. Sajti 2000, 298), aminek következtében Vajdaság is kvázi köztársasági jogállást élvezett. A titói relatív előnyök taktikája és a nemzetiségi kulcs alkalmazása következtében a magyarok köréből is kikerültek fontos politikai vagy közigazgatási funkciót betöltő személyek, azonban hátrányos helyzetet jelentett mindvégig a gazdasági szférában történő háttérbe szorulásuk, illetve ezt erősített az is, hogy az anyanyelvű oktatás megszervezése nem ment mindig zökkenőmentesen.

Az államosítás során az ipari üzemek felének tulajdonjogát állami kézbe vették. A háború után a fejlett vajdasági területnek azzal is számolnia kellett, hogy gyáraikat leszerelték és a déli országrészekbe költöztették felzárkóztatási céllal. A másik fejlesztési megoldásnak szintén a vajdaságiak voltak az elszenvető alanyai, ugyanis a GDP 2%-át kötelesek voltak befizetni a szövetségi alapba (Arday 2002). 1948-tól a szovjetekkel való szakítás után a kommunista vezetésnek új legitimációs alapot kellett kidolgoznia, melynek külső és belső megnyilvánulási formáit alakították ki. A külső legitimáció esetében az el nem kötelezettek mozgalmával Jugoszláviát a nemzetközi politikában sikerült ismét felemelni, és az egész föderációban a jólétet növelni (többnyire nyugati kölcsönökből). A belső legitimációt az öngazgatási modell bevezetése jelentette, mely szerint a szocialista fejlődés során az állam elhal – a katonai funkciók kivételével. E modell alkalmazására először a gazdaságban került sor (Gulyás 2009b). A gazdaságban megmutatkozó regionális különbségek a szövetségi államban továbbéltek, és azokat az évek folyamán sem sikerült mérsékelni, hanem a fejlettebb részek (Horvátország, Szlovénia és Vajdaság) finanszírozták az elmaradottabb területeket, ami Tito halála után súlyos problémákhoz vezetett.

1945 augusztusában törvényt hoztak a földreformról, a vajdasági magyar parasztság a kiosztott földek 10%-át kapta (Gulyás 2007, 137). Több mint 18 000 magyar család jutott így földterületekhez (Hornyák 2009). A földek további 35%-át a telepes családok – főként szerbek – kapták meg, akik a szegényebb déli területekről költöztek át. A meginduló kollektivizálás a vajdasági földek mintegy harmadát érintette. „Az 1950-es évektől új ipari létesítményeket alapítottak átalakítva a Vajdaság és azon belül a magyarlakta területek gazdasági szerkezetét is, aminek következtében jelentősen megváltozott a magyar népes-

ség társadalmi struktúrája is. Miközben a háború előtt a magyarság kétharmada falun élt, 11%-a volt ipari munkás, 11%-a pedig iparos és kiskereskedő, a háború után rohamosan csökkent a mezőgazdaságban dolgozók száma” (Hornyák 2009). A mezőgazdaságból élők részaránya 1951-ben a teljes népesség 70%-át jelentette, amely 1981-re drasztikusan lecsökkent 20%-ra, ahol a magyarok többsége önállóan gazdálkodó paraszt volt.

1945 augusztusában a kommunisták kiadták a kisebbségi iskolatörvényt, melynek eredményeként a 15 szerb gimnázium mellett már három magyar tannyelvű és négy ún. nem teljes magyar gimnázium működött; a 2 555 általános iskolai tagozat közül 573 volt magyar tannyelvű. A nagyfokú tanárhiányt enyhítette az Újvidéki Egyetem indulása 1954-ben, illetve az ott 1959-ben megszervezett magyar tanszék, ahol középiskolai magyartanárok képzése is folyt. 1969-ben az Újvidéki Egyetemen felállították a Hungarológiai Intézetet (Hornyák 2009). A magyar kultúra elismerését és támogatását jelentette, hogy 1945 őszén Szabadkán megalakult a Magyar Népszínház, amely az Újvidéki Színház megalakításáig, 1973 közepéig, a Vajdaság egyetlen állandó magyar színháza volt. 1978-ban pedig útjára indult a magyarlakta településeket felkereső Tanyaszínház (Czerina 2009, 9).

Jugoszlávia felbomlásától a demokratikus rendszerváltásig

Josip Broz Tito halála után 1980-tól kezdődően a jugoszláv politikusok a szövetség megreformálásán és megmentésén fáradoztak, azonban az évtized második felében egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szerb nacionalizmus. Slobodan Milošević felemelkedésével a nacionalizmus eszköztára került elő, mellyel az addigi államjogi hagyományok visszabontását valósította meg. Ennek nyomán hívta életre az „alulról szerveződő” antibürokratikus forradalmat, mellyel Szerbia politikai-hatalmi centralizálását valósította meg. Az 1988. október 5-én induló tüntetéssorozat joghurtforradalom néven vonult be a szerbiai politikatörténetbe, amikor 15–20 ezer szerb tüntető lemondásra kényszerítette a Belgrádnak ellentmondó vajdasági vezetőket (Kisimre 1991). A megmozduláson olyan új jelszavak jelentkeztek, mint „Vajdaság=Szerbia”, „Koszovó=Szerbia” (Silbert–Little 1996, 75). 1989 tavaszán pedig a szövetségi és a tartományi parlament is jóváhagyta Milošević alkotmányreformját, mellyel gyakorlatilag felszámolták a tartományi autonómiát, a hatásköröket a központi intézményekre ruházták át és a megmaradó tartományi szervek látszatintézményként funkcionáltak (Pándi 1991, 305).

A jugoszláv örökségért folytatott háború idején a Jugoszláv Néphadseregben a magyarság jóval népességarányán felül került behívásra, így elérte a

10%-ot is a magyar nemzetiségűek aránya. Mivel a közösség nem értett egyet a háború céljával, ezért már 1991 nyarán tiltakozásokra került sor Topolyán és Szabadkán. A hadköteles magyar férfiak közül mintegy negyvenezren elhagyták a tartományt, többségük Magyarországon próbált boldogulni. A másik hullámot a magyarság körében megugró anyaországi intézményekbe történő beiskolázás jelentette, aminek következtében a külföldön tanulóknak csak töredéke tért vissza a háború után.

1999-ben a koszovói válság nyomán alkalmazott NATO-bombázások a vajdasági infrastruktúrában óriási károkat okoztak. Elpusztult hat híd (Újvidéken három, továbbá Gombos, Palánka és Beska hídja), két olajfinomító (Újvidék, Pancsova), számos üzemanyagraktár és gyár, komoly károk keletkeztek a közlekedési hálózatban, továbbá találat érte a szabadkai radarállomást és a Vajdaságba telepített hadiüzemek többségét. A vajdasági magyarság politikai elitje az anyaország segítségét kérte, hogy védett zónává nyilvánítsák lakóterületüket. Magyarország külügyminisztere elvi támogatásáról biztosította Kasza Józsefet, azonban a NATO vezetése szerint taktikai okokból ez nem volt kivitelezhető (Gulyás 2004, 147).

Politikai jogok és magyar pártok, autonómiatervek

A szocialista időszakban – egy 1959-es párthatározatra történő hivatkozás nyomán – a vajdasági magyarságnak nem volt megfelelő érdekvédelme, ugyanis szervezeteiket elsorvasztották, a nemzetiségi önszerveződés lehetőségeit pedig erősen korlátozták. Az öngazgatási szocializmusban minden polgár egyenrangúságát hirdették, ezért a nemzetiségek jogainak érvényesítésére megvolt a lehetőség. Egy további félelmet jelentett a szerb politikai elitben, hogy az önálló szervezetek létrehozása gettósodáshoz vezetne (Rehák 1967). Változást a jugoszláv politikai élet pluralizálódási lehetősége biztosított, amikor 1990. március 31-én Doroszlón megalakult Ágoston András vezetésével a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK). A szervezet célja a vajdasági magyarság kollektív érdekeinek képviselése és a nemzetiségi egyenjogúság megteremtése volt. Az 1992-ben megjelent Magyar Autonómia című tervzet egy háromlépcsős modellt tartalmazott. Az első lépcsőt a perszonális autonómia, a második lépcsőt az észak-vajdasági magyar többségű területek (Szabadka, Magyarkaniza és Zenta) területi kisebbségi autonómiájának megszervezése jelentette, míg a harmadik elemet a szóránytelepülések helyi szintű autonómiája (Ágoston 1994). A személyi autonómia tekintetében egy választói névjegyzék alapján szerveződő, saját költségvetéssel rendelkező önkormányzatban gondolkodtak, mely felölelte az oktatást, a művelődést,

a tájékoztatást, az anyanyelvi jogokat és a nemzeti szimbólumokat (Győri Szabó 2006, 325). A Magyar Autonóm Körzetet az egymással szomszédos magyar többségű területek társulása alkotná, míg a helyi szintű autonómiát a szóránymagyarság hozná létre (Győri Szabó 2006, 326). A VMDK számára a továbbiakban az autonómia kérdése jelentette a prioritást és ettől tette függővé más pártokkal való együttműködését. 1993 januárjában a magyar származású parlamenti és önkormányzati képviselők hitet is tettek az autonómia megvalósítása mellett, amikor összehívták a Kisebbségi Parlamentet.

A frissen alapított párt az 1990. december 9-i választásokon kilenc mandátumot szerzett, és képviselői a belgrádi parlamentben politizálhattak tovább a vajdasági magyarság háromnegyedének–négyötödének támogatásával (Gulyás 2007, 144). Az 1990 és 1993 között megrendezett választásokon a párt sikeresen megszerezte a magyarok szavazatait, azonban a szerbiai politikai környezet alkalmatlan volt az érzékeny autonómia témájával foglalkozni, így a követelések nem találtak támogatóra Belgrádban. A VMDK-n belül szintén kiéleződött ebben az időszakban a vezetők versengése, ami fokozatosan polarizálta a pártot, mígnem szakításhoz vezetett. A belső ellenzék 1994-ben új szervezatként létrehozta a Vajdasági Magyar Szövetséget (VMSZ), mely 1995-ben párttá alakult. Ezzel megindul a magyarság körében máig tapasztalt nagyfokú politikai polarizáció. A magyar szavazatok többségét ezután a VMSZ szerezte meg, ez a párt küldött képviselőket a belgrádi parlamentbe, valamint a tartományi és önkormányzati képviselők között is a VMSZ dominált. A VMSZ 1996-ban fogadta el saját autonómiakoncepcióját, mely szintén a magyarság személyi, területi és helyi autonómiájának három pillérét hangsúlyozta, majd 1998-ra kidolgozták a Vajdaság önkormányzatának koncepcióját, továbbá megalapították a vajdasági nemzetiségeket képviselő Kisebbségi Tanácsot, amely a vajdasági kormány tanácsadó szerve lett (Győri Szabó 2007, 326).

1995-re a VMDK is korszerűsítette autonómiatervét, és a személyi autonómiára helyezte a hangsúlyt, de az 1996. évi választásokon rosszul szerepelt, aminek következtében visszatértek eredeti elképzeléseikhez és leváltották a párt elnökségét is. Ágoston András – a VMDK korábbi elnökét – 1997-ben kizárták, ezért létrehozott egy újabb magyar kisebbségi pártot, a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP), mely továbbítte a perszonális autonómia követelését, a kisebbség számarányának megfelelő képviselet és a kettős állampolgárság biztosításának gondolatát (Ördög 2014).

A Szerbiában élő magyarság csalódottságát jelzi, hogy az 1990-es évek közepétől további szervezetek alakultak a magyarság képviselete érdekében. 1995-ben jött létre a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom, mely néhány száz fős

tagsággal rendelkezett és nem a VMDK-ból szakadt ki. 1997-ben a VMDK-ból kiábrándultak egy másik csoportja hozta létre a tiszavirág-életű Vajdasági Magyar Kereszténydemokrata Mozgalmat (VMKDM), míg a VMSZ-szel szakítók létrehozták a szintén később eltűnt Kereszténydemokrata Tömörülést (KDT). Mint látható 1997-re a vajdasági magyar pártrendszer fragmentáltsága magas, de számottevő szavazóbázissal csak a VMSZ rendelkezik.

1998-ban Magyarország kormányának kezdeményezésére a vajdasági magyar pártok egy közös autonómiajavaslaton kezdtek el dolgozni. 1999-ben megszületett a VMSZ, a VMDK és a VMDP Megállapodás a Vajdaság és a vajdasági nemzeti közösségek önkormányzatának politikai és jogi kereteiről címet viselő közös tervezet (Győri Szabó 2007, 328). A koncepció megtartotta a korábbi hármas pillérrendszert: a személyi autonómiát a választott nemzeti tanáccsal, az etnikai alapú magyar területi önkormányzatot és Vajdaság regionális területi autonómiájának a helyreállítását. A személyi autonómia alapintézményei a nemzeti tanácsok lennének, melyek tartalmilag a kulturális autonómia hatáskörével rendelkeznének. A magyar területi önkormányzatot kilenc észak-bácskai járás és néhány szomszédos település alkotná Szabadka székhellyel, saját képviselő-testülettel és végrehajtó szervvel. Vajdaság Autonóm Tartomány regionális autonómiájának visszaállítása a korábbi jogosítványok és hatáskörök visszaszerzését jelentené.

A magyar személyi autonómia terve a gyakorlatban is megvalósulni látszott, ugyanis a tervezetet kidolgozó három magyar párt (VMSZ, VMDK, VMDP) és a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom megalakította az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanácsot (IMNT) 1999. augusztus 20-án Szabadkán. Tagjai voltak a magyar pártok szövetségi, köztársasági és tartományi parlamenti képviselői, továbbá a magyar helyi önkormányzati képviselők 1/5-e a párthovatartozási arányok figyelembevételével. Elnökévé pedig Kasza Józsefet, a VMSZ pártelnökét tették meg. A magyarság átfogó érdekképvételének felállítása szimbolikus volt és jelzésül szolgált a belgrádi vezetés felé. Megfelelő jogi háttér nélkül azonban a gyakorlatban nem ismerték el tevékenységét, tartalommal és feladattal csak a 2000-es rendszerváltoztatás után töltötték meg. A magyar értelmiség a nemzeti tanáccsal kapcsolatos elvárásait rendszeres összejöveteleken is megvitatta (Hódi 2002).

Fontos megjegyezni, hogy az 1990-es években nemcsak a kisebbségi magyar pártok foglalkoztak az autonómia helyreállításának problémájával, hanem több vajdasági szerb párt is – köztük a Vajdasági Szociáldemokrata Liga –, ők azonban elleneztek mindenféle nemzeti jellegű területi autonómiát, ők az egész Vajdaság szintjén gondolkodtak és a tartomány jogainak visszaállításáért küzdöttek (Ördögh 2015).

Az 1990-es évek miloševići gazdaságpolitikája Vajdaság gazdasági hanyatlását eredményezte. Az délszláv háborúk idején az országgal szemben életbe léptetett gazdasági embargók a vajdasági mezőgazdaság tönkretételét eredményezték. A belgrádi vezetés ugyanis a mezőgazdaság kizsákmányolásával, a felvásárlási árak mesterségesen alacsonyan tartásával ellehetetlenítette az agrárnépességet (Gulyás 2007, 147). A mezőgazdasági termékeken túl a kőolajat, a földgázt, a jövedelmet, az adóbevételt is elvették a tartományi szervektől, valamint a területfejlesztési stratégia is recesszióba sodorta a magyar többségű községeket. Ennek eredményeként a 2000-es évek elejére a fejlett ipari technológiák alkalmazása elmaradt, alacsony versenyképesség és átláthatatlan törvényi szabályozás jellemezte a régiót. E negatívumok kihatottak a régió foglalkoztatottjainak arányára is, ugyanis 1991-ben 100 gazdaságilag aktív személyre 108 inaktív személy jutott, 2002-ben pedig már 120 fő (Mirnics 2008, 162).

Vajdaság története 2000-től napjainkig

A 2000-ben bekövetkező szerbiai demokratizálódást a magyar kisebbségi pártok közül egyedül a VMSZ tudta kamatoztatni, ugyanis a Szerbiai Demokratikus Ellenzék választási koalíciójában való részvétele nyomán sikerült hat mandátumhoz jutnia a köztársasági parlamentben, míg a VMDK és a VM DP nem indított listát a választáson.

Az 1999-ben megfogalmazott autonómiatervek közül napjainkra két célkitűzést sikerült megvalósítani. A 2002 februárjában elfogadott kisebbségvédelmi törvény elismerte a szerbiai nemzeti kisebbségek személyi autonómiához való jogát (tehát nemcsak Vajdaságban, hanem egész Szerbia területén), így 2002 szeptemberében felállt a Magyar Nemzeti Tanács. Vajdaság regionális területi autonómiájának a helyreállítása is megtörtént a 2002. február 5-i omnibusz-törvény jóváhagyásával, amikor 24 államigazgatási hatáskör került vissza a tartományhoz, azonban a pénzügyi források napjainkig problémát jelentenek (Beretka 2013).

A 2002-től érvényben lévő nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságának védelméről szóló törvény tett említést legkorábban a nemzeti tanácsok felállításáról. A 19. szakasz értelmében a nemzeti kisebbségek önkormányzatra való joguk által hozhatják létre a nemzeti tanácsokat, melyek négy területtel foglalkoznak (nyelvhasználat, oktatás, tömegtájékoztatás és kultúra). A tanács tagjainak létszáma is meghatározásra került, mely szerint legalább 15, de legfeljebb 35 tag vehet részt az egyes tanácsok működésében a nemzeti kisebbség létszámától függően. Fontos előírása a jogszabálynak, hogy a nem-

zeti tanácsok feladatainak ellátásához az államnak kell biztosítania a pénzeszközöket. Mind a 2002-ben elfogadott kisebbségek jogainak védelméről szóló törvény, mind pedig a 2006-ban elfogadott alkotmány előírja, hogy a nemzeti tanácsok hatásköréről és megválasztásáról külön törvény rendelkezik. Ennek elfogadása azonban politikai akarat híján 2009-ig váratott magára.

2002-ben a kisebbségvédelmi törvény következtében megalakultak az első nemzeti tanácsok. Ezek azonban nem válhattak be a kisebbségek reményeit, ugyanis nem született önálló szabályozás a tanácsok megválasztásáról és működéséről, valamint a pénzügyi támogatásukról sem. Az akkori rendelkezések szerint 2002-ben a Szövetségi Kisebbségügyi Minisztérium szabályzata alapján közvetett módon, elektorok útján történt a tanács tagjainak megválasztása. Az államszövetség felbomlása után a 2008-ban felállított Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériumához került a terület, majd 2014-től az Államigazgatási Minisztérium látta el a felügyeletet.

Az MNT megalakításának módjával nem értett egyet minden vajdasági magyar párt, mivel az elektorok között túlnyomó többségben voltak a VMSZ képviselői (Korhecz 2009a). Azok a pártok, amelyek kevesebb képviselővel rendelkeztek, vagy egyáltalán nem volt választott képviselőjük, azt szorgalmazták, hogy az MNT tagjait közvetlen szavazással, csak a magyar választópolgárok névjegyzéke alapján válasszák meg, de erre nem volt lehetőség. Az elektorok azok az általános választásokon – szövetségin, köztársaságin, tartományin vagy helyi önkormányzatın – mandátumot nyert képviselők, akik magyar pártok színeiben indultak.

Végül a Magyar Nemzeti Tanács 2002. október 19-én tartotta első, alakuló ülést, elfogadta a testület alapszabályát és ügyrendjét, megválasztotta elnökét, Józsa Lászlót; a testület végrehajtó szervének, az Intéző Bizottságnak, valamint szakmai bizottságainak a felállítására a Tanács második ülésén, 2002. december 6-án került sor. A jogszabálynak megfelelően elvileg a kulturális autonómia jogával bírtak, a gyakorlatban azonban kevés lehetőségük volt, mivel a központi kormányzat továbbra is a nemzeti tanácsok kizárása által döntött az őket érintő kérdésekről, így csupán látszatintézmények voltak a szerbiai kisebbségi rendszerben.

A 2003-as előrehozott választásokon a VMSZ vezetősége úgy döntött, hogy a Vajdasági Szociáldemokrata Ligával és a Szandzsáki Demokrata Párttal közös listát indítanak, azonban közösen nem tudtak mandátumot szerezni, így a magyarság 1990 óta először képviselő nélkül maradt Belgrádban. A 2007-es választások alkalmával alakult ki először valódi verseny a magyar pártok között, ugyanis a VMSZ mellett elindult a VMDK és a VMDP közös listája Magyar Összefogás Koalíció néven. A választásokon a VMSZ bizonyult

a magyar érdekek legjobb képviselőjének, mivel három képviselőt küldtek a törvényhozásba, míg az első magyar összefogás nem jutott mandátumhoz.

A három magyar párt közös fellépése 2008-ban jött el, amikor Magyar Koalíció néven indítottak listát, ami közel 75 ezer szavazatot hozott számukra, viszont a mandátumelosztás következtében mind a négy képviselői hely a VMSZ-é lett, amit a többi párt nehezményezett, és ismét szakításra került sor közöttük. 2008-ban a Magyar Koalíció ismét kidolgozott egy autonómia-koncepciót, melynek keretében a regionális és perszonális autonómia mellett megjelent a Magyar Körzeti Önkormányzat mint alulról szervezett regionális önkormányzati egység. Az önkormányzat az alábbi községek együttműködését jelentené: Ada, Becse, Csóka, Kishegyes, Magyarkanizsa, Szabadka, Topolya, Törökkanizsa, Zenta (Gábrity Molnár é.n.). Önálló szervezetrendszerét a Képviselő Testület és a Végrehajtó Bizottság jelentené. A javaslat később lekerült a politikai napirendről, részben az etnikai arányok folyamatos változása miatt. 2007-ben új párt jelent meg a vajdasági szintén, ekkor hozták létre a Magyar Polgári Szövetséget (MPSZ), mely a regionalizmus mellett a kisebbségi jogok biztosításáért harcol.

„A 2008. évi választások után az új kormánykoalíció – nem kis külső és belső nyomásra – hajlandónak mutatkozott a nemzeti tanács intézményének rendezésére” (Bíró é.n., 8). A kormányt támogató egyetlen köztársasági törvényhozás szintjén jelenlevő párt, a VMSZ a támogatásért cserébe a szerbiai kormánytól követelte az autonómia-kérdés rendezését. A koncepció ellenállásba ütközött, elsősorban a szerbség és más nemzeti közösségek részéről (Korhecz 2009b). Ennek keretében került napirendre a kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvény. A tervezet kidolgozásában a többi magyar kisebbségi párt nem vett részt, ezt a későbbiekben sérelmeztek is, sőt, 2009. augusztus 28-án a VMSZ parlamenti képviselőit arra szólították fel, hogy nemmel szavazzanak a törvény elfogadásakor, mivel véleményük szerint az új szabályozás nem jelent előrelépést a kisebbségek autonómiája tekintetében. A viták kiküszöbölése érdekében a VMSZ 2009. szeptember 18-án Zentára hívta tanácskozássra a bejegyzett vajdasági magyar pártokat, szervezeteket, a történelmi egyházak vezetőit és több magyar értelmiségit a jogszabálytervezettel kapcsolatban. Ezen a tanácskozáson azonban nem sikerült az álláspontokat közelíteni (a VMSZ már nem tudott sokat változtatni az elfogadott törvényen, míg a többi magyar szervezet nem mutatott hajlandóságot a megfogalmazott célok elfogadására), így a tanácskozás kudarccal zárult (a VMSZ mellett a Magyar Remény Mozgalom támogatta egyedülként a koncepciót). A többi magyar szervezet sérelmezte az autonómia hatáskörének alacsony voltát és a választási módot, nevezetesen a kisebbségek önbevallásos regisztr-

rációját. Az érvelésük szerint vannak olyanok, akik különböző okok miatt nem vallják meg kisebbségi hovatartozásukat, így a gyakorlatban ők kívül kerülnek az autonómia keretén. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kisebbségek nyilvántartása Nyugat-Európában is problémát okoz, így végül a törvény a többi demokratikus országban bevált önbesorolás technikáját választotta.

„A törvényhozási vita során az ellenzék kifogásolta, hogy a kisebbségi tanácsok túlságosan sok hatáskörrel rendelkeznek majd. Ezért mintegy 150 módosító indítványt terjesztettek be, ám ezek közül a kormány csupán tizenötöt fogadott el. Ezzel szemben a »belső« ellenzék azért nem támogatta a törvényt, mert kevesellte a kisebbségi önkormányzatok hatásköreit” (Kitekintő.hu 2009). Végül 2009. augusztus 31-én a belgrádi Népképviselőház elfogadta a nemzeti kisebbségekről szóló törvényt.

A törvény elfogadása után megjelentek a jogszabállyal kapcsolatos kritikák is, elsősorban a magyar pártok körében. A VMSZ-en kívüli vajdasági magyar pártok és szervezetek sorra jelentették meg kifogásukat. Ágoston András, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) elnöke – aki távol maradt a szeptemberi tanácskozástól – két kifogást emelt ki a törvénnyel kapcsolatban. Az egyik a magyar választói névjegyzék összeállítása. A másik a nemzeti tanácsok nyakába ültetett, s a mindenkori szerb kormány által vezetett ún. kisebbségi tanács, amelyben eddig a szerb miniszterek voltak többségben. A nemzeti tanács tagjainak megválasztásával kapcsolatban sérelmezte a VMDP elnöke az elektori rendszer fennmaradását, mivel véleménye szerint ez nem legitimálja a testület tagjait. Több civil szervezet is kifogást emelt az elfogadott törvénnyel kapcsolatban, e 15 vajdasági magyar szervezet 2009. október 20-án nyílt levelet juttatott el a VMSZ elnökéhez, melyben több szakasz módosítását kérték, és erre javaslatot is kidolgoztak (Vajma.info 2009).

A nemzeti kisebbségeknek négy hónap állt rendelkezésükre, hogy összeállítsák saját kisebbségi névjegyzékeiket, melynek leadási határideje 2010. március 11-e volt. Közvetlen módon csak azok a nemzeti kisebbségek választhatták meg saját nemzeti tanácsaikat, amelyek esetében a választás kiírásának napjáig a nemzeti kisebbség választói külön névjegyzékébe a nemzeti kisebbséghez tartozók 20%-kal csökkentett összlétszámának több mint az 50%-át felvették. A számok tekintetében a legutóbbi népszámlálás adatai voltak iránymutatóak (Kókai 2010, 2). A törvény értelmében listaállító jelölő a nemzeti kisebbség választói külön névjegyzékébe felvett szavazópolgárok csoportja, illetve szervezete, polgárok csoportja, valamint a nemzeti kisebbség politikai szervezete lehet.

Az első kisebbségi nemzeti tanácsi választásokat 2010. június 6-án tartották Szerbiában, összesen 19 kisebbségnek adatott meg a lehetőség, hogy

éljen a kulturális autonómia ezen jogával, vagyis összesen 436 336 kisebbséghez tartozó személynek (Kitekintő.hu 2010). Tizenhat kisebbség közvetlen módon választhatta meg képviselőit,² háromnál pedig ún. elektori, vagyis közvetett³ szavazást kellett alkalmazni. A 16 nemzeti kisebbség 883 szavazóhelyen élhetett a választás jogával 161 városban, összesen 77 listát indítottak a kisebbségek.

A nemzeti tanácsok választásánál 18 esetben eredményes szavazást tartottak, egyedül a Macedón Nemzeti Tanácsot nem sikerült megválasztani a választások napján, mert a Pancsován megtartott elektori közgyűlésen nem jelent meg a törvény által megszabott szükséges létszámú elektor. A Macedón Nemzeti Tanács megválasztása végül csak harmadik próbálkozásra sikerült, az augusztus 29-én szintén Pancsován megtartott elektori közgyűlésen. Ugyancsak bonyodalmat jelentett a Bosnyák Nemzeti Tanács megválasztása, amelynek alakuló ülésén a belső konfliktusok miatt nem volt jelen a tagok kétharmada, és a meghatározott december 6-i határidőig nem ült össze a testület. Ennek nyomán az akkori emberi jogi és kisebbségügyi miniszter új bosnyák nemzeti tanácsi választásokat írt ki 2011. április 11-ére, azonban ennek későbbi működése szintén problémákba ütközött a belső bosnyák elmentések miatt.

2010-ben alapították meg a Magyar Remény Mozgalmat (MRM), mely elsősorban a fiatalok szavazataira számított. 2012-ben a VMSZ ismét önállóan mérettette meg magát, ami immáron öt mandátumot eredményezett, míg a VMDK és a Magyar Polgári Szövetség más pártokkal közösen a Mindannyian együtt koalícióban indult, de egyikük sem kapott parlamenti helyet. A 2014-es választásokon maradt a párthuzamos indulás, ami a VMSZ-nek hat helyet jelentett, míg a Mindannyin együtt szövetség ismét mandátum nélkül maradt, hiába egészült ki az MRM-mel és a Magyar Egység Pártjával. A VMDK ezen a választáson a Boris Tadić vezette listán szerepelt. E tömörülésekben résztvevő magyar szervezetek egyike sem nyert parlamenti mandátumot. A magyar pártok közötti verseny tehát nem a köztársasági parlamenti választásokon zajlik, nem is a tartományi képviselőházi szavazásokon, hanem a helyi önkormányzatok képviselő-testületeinek és polgármestereinek megválasztásakor.

2014. augusztus 26-án az államigazgatási miniszter asszony október 26-ára írta ki a szerbiai nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsainak választását. A

² A következő kisebbségek választhattak közvetlen módon: albán, askáli, bosnyák, bunyevác, bolgár, cseh, görög, magyar, egyiptomi, német, roma, ruszin, román, szlovák, ukrán, vlah.

³ A következő kisebbségek választhattak közvetett módon: szlovén, horvát, macedón.

választás szabályai is változtak a 2014-es módosítások következtében. „Közvetlen választást akkor lehet tartani, ha az adott nemzeti kisebbség 40 százaléka feliratkozott a külön választói névjegyzékre. A számok meghatározásakor a 2011-es népszámlálás adatait veszik figyelembe. Abban az esetben, ha a feliratkozottak száma nem éri el a teljes kisebbségi közösség 40 százalékát, választott elektorok által zajlik a voksolás” (Hirado.hu 2014). Emellett a választások lebonyolításának a feladata is átkerült a kisebbségekkel foglalkozó minisztériumtól a Köztársasági Választási Bizottsághoz.

A Szerbiában nyilvántartott és perszonális autonómiára jogosult 24 kisebbség azonban eltérően állt hozzá a választásokhoz. A goraniak (goranci) újfent kijelentették, hogy nem tartják magukat nemzeti kisebbségnek, mivel az ő hazájuk Szerbia, így nem vonatkozik rájuk a nemzeti kisebbségi meghatározás sem. A 2010-es viszonyokhoz képest négy nemzeti kisebbség (montenegrói, lengyel, orosz, török) szerezte meg a saját önkormányzat alakításának jogát. Mivel az orosz, a török és a lengyel kisebbség nem gyűjtött aláírást a külön névjegyzékbe, így ők távol maradtak a választástól (Blic.rs 2014). Tizenhét kisebbség esetében tartottak közvetlen választásokat, míg három közösség esetében (montenegrói, macedón, horvát) elektori rendszerben történt a nemzeti tanács tagjainak megválasztása. A zsidó közösség csakúgy, mint korábban, a települési szövetségét hozta létre a választások alkalmával.

A Köztársasági Választási Bizottság 2014. október 15-én lezárta a kisebbségi listaállítást, a választásokon összesen 82 listát hitelesítettek a területben. Immáron minden kisebbség esetében több lista közül választhattak az érintettek. Legtöbb listát, tízet, a romák állítottak, őket követik a bunyevácok kilenc listával. Legkevesebb két lista állítása a szlovén és a cseh kisebbségnél történt. A magyarok esetében négy lista közül választhattak: Magyar Összefogás, VMDK–Csonka Áron, Másként magyarságunkért–Fodor László és Magyar Liga–Új Magyar Alternatíva–Vass Tibor (RIK 2014). A magyar pártok közül a VMDP és a vajdasági Magyar Polgári Szövetség már korábban bejelentette, hogy nem kíván indulni a nemzeti tanácsi választásokon.

A választások alacsony részvétel mellett zajlottak, az albán és a bunyevác választást kivéve mindegyik nemzeti kisebbség nemzeti tanácsának választása sikeres volt, a két említett közösség esetében jogorvoslattal éltek a résztvevők. A magyar kisebbség esetében a VMSZ által indított Magyar Összefogás elsőprő győzelmet aratott (31 helyet sikerült megszerezniük a 35-ből). Azonban abszolút számban egyötödével lecsökkent a rájuk leadott szavazatok száma, mely a jövőbeli alternatíváknak adhat esélyt a délvidéki közösség számára.

A vajdasági magyar pártrendszer fragmentáltsága továbbra is magas. Ugyan az MRM 2014-ben felfüggesztette működését, de így is vannak újabb megjelenő formációk. A VMSZ erős pártelnöki politizálása, valamint a kiépített klientúra-rendszer ellen néhány párttag más alternatív utakat keresett. 2015-ben a vajdasági közéletben éles vita bontakozott ki a VMSZ hatalomgyakorlási megoldásairól, továbbá a kisebbségi intézmények feletti kontrolljának nyilvános kimondására is sor került. Mivel a VMSZ hegemon pozícióba került a vajdasági magyar pártrendszerben, ezért olyan pozíciók felett tud hatalmat gyakorolni, melyek a párt megítélését nagymértékben befolyásolhatják. A vajdasági értelmiség egy része és a VMSZ-ben csalódott párttagok és szimpatizánsok ezért 2015 folyamán egyre több kritikát fogalmaztak meg a pártvezetéssel szemben. A vezetés a hatalmának legitimitációja érdekében bürokratikus úton kizárta a pártból azt a közel száz személyt, akik többekkel együtt alapító tagjai voltak a 2015. augusztus 20-án létrehozott Magyar Mozgalom civil szervezetnek. A személyeskedésig elfajuló médianyilatkozatok mindenesetre a két fél egymásnak feszülését hozták, ugyanis 2016 áprilisában, Szerbiában parlamenti, tartományi és helyhatósági választásokat is tartottak. Az MM másokkal szövetségben, de elindította jelöltjeit a választásokon, amit a VMSZ úgy értékelt, hogy a magyar közösség szétszakítására törekedtek. A VMSZ is érzékelte már a hónapok óta tartó viszály káros hatásait, így a magyar összefogást ismét szorgalmazni kezdték, melynek keretében megállapodtak a VMDP-vel és a MEP-pel, hogy a választásokon közösen indulnak.

A parlamenti választásokon csak a VMSZ-nek és választási szövetségeseinek sikerült elindítaniuk a kisebbségi listájukat, összesen négy helyet sikerült megtartaniuk a korábbi hatból. A tartomány szintjén a VMSZ-nek hat, míg az MM–VMDK-nak két mandátumot sikerült megszereznie. Ekkor a VMSZ egy mandátumot elveszített, viszont a magyarság nyert, mivel eggyel több magyar pártból kikerülő képviselő jutott be a tartományi törvényhozásba (hét helyett nyolc van jelen).

A vajdasági pártok anyaországi kapcsolatai korlátozottak. A VMSZ számít az anyaországi Fidesz stratégiai partnerének, amely számos területen nyújtott segítséget határon túli partnerének. Az együttműködés keretében 2014-ben Deli Andor a Fidesz EP-listáján nyert mandátumot az Európai Parlamentben; a 2014-es szerbiai parlamenti választási kampányban magyarországi tanácsadók segítettek a VMSZ-t, 2016-tól pedig 50 milliárd forint értékben oszthat szét gazdaságfejlesztési támogatásokat a Prosperitati Alapítvány. A VMDP távolmaradása a parlamenti választásoktól szintén a Fidesszel kötött alku része. A Magyar Remény Mozgalomnak működése alatt a Jobbikkal volt

gyümölcsöző kapcsolata, így jelöltjük szerepelt a Jobbik EP-listáján is 2014-ben. A VMDK, a MEP, illetve az MPSZ hivatalosan nem ápol kapcsolatot az anyaországi pártokkal. A VMSZ-retorika szerint a Magyar Mozgalom a magyarországi balliberálisok szövetségének számít, de valódi kapcsolat nincs közöttük (Ördögh 2016, 312).

Összegzés

Vajdaság területét viharos múlt jellemezte, melyben közrejátszottak a különböző hatalmak hódításai és ezzel együtt a területen élő lakosság helyzetének szinte folyamatos változása. A régió gazdasági fejlődését meghatározta az ezeréves magyar kormányzás, melynek következtében az iparosítás hulláma fékezve, de megérkezett, és később ennek köszönhetően fejlett területnek számított a délszláv államokban. A legnagyobb gazdasági szektort a mezőgazdaság jelenti a kitűnő művelésre alkalmas földterületekkel, így biztosítva napjainkra Szerbia ellátásának jelentős részét. A mezőgazdaság jelentette a régióban élők elsődleges megélhetését, azonban a birtokszerkezetek sohasem voltak ideálisak, azok mestereség alakítását a központi hatalom önkényesen befolyásolta.

A lakosság összetétele az évszázadok folyamán állandóan változott, „homogén szigetek” alakultak ki, melyek többé-kevésbé napjainkig megtalálhatóak. Az itt élők számára a történelem hányattartott sorsa miatt sokszor az elvándorlás és az asszimiláció közötti választás lehetősége jelentette a megoldást, viszonylag ritkák azok az időszakok, amikor nem fenyegetett valamilyen politikai mesterkélttség. Az impériumváltások következtében több ezren voltak kénytelenek elhagyni szülőföldjüket és új életet kezdeni más területeken. Ennek következtében csökkent a németek és a magyarok száma is, de többször került sor betelepítésekre is.

Az etnikai sokszínűség Vajdaság alapjellemezője, számos nemzeti közösség él és élt a területen többnyire békésen, a konfliktusokat általában valamely központ indította el. Európában szinte egyedülálló módon maradt fenn egy multikulturális közeg, mely azonban már mutatja a „testvériség-egység” jellemzőjét, a társadalom sokkal inkább elkezdett pillerizálódni és egymástól elszeparálódni. A vajdasági politikai elitnek az a feladata, hogy ezt a békés egymás mellett élést fenntartsa és segítse a jövőben is, ügyelve az önazonosság megtartására és biztosítására. A Vajdaságért folytatott harc továbbra is jelen van, mely legjobban az autonómia értelmezése körüli vitákban bontakozik ki. A területért folytatott küzdelemben az etnohisztórikus elemek is felélénkültek, amikor újra és újra a szimbólumok és azok mögöttes tartalma kerültek napirendre.

Irodalomjegyzék

Könyvek, tanulmányok:

- A. Sajti Enikő (1984): Székelytelepítés és nemzetiségi politika a Bácskában. 1941. Nemzetiségi Füzetek 6. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- A. Sajti Enikő (1987): Délvidék 1941–1944. Budapest: Kossuth Kiadó.
- A. Sajti Enikő (1997): Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918–1941. Szeged: Hispánia Kiadó.
- A. Sajti Enikő (2004): Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Arday Lajos (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. Budapest: BIP Kiadó.
- Ágoston András (szerk.) (1994): Autonómia. Kihívás és/vagy megoldás. Budapest: Ferenczy Könyvkiadó.
- Bebler, Anton (1992): A föderalista kommunizmus jugoszláv modellje. Európai Szemle. 3.
- Berend T. Iván–Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Beretka Katinka (2013): A pénzügyi autonómia jogi keretei a Vajdaságban. A tartomány jogi keretei elméletben és gyakorlatban. Dél-Kelet Európa–South-East Europe, International Relations quarterly, 4. évf. 1. szám.
- Bíró László (2010): A jugoszláv állam 1918–1939. Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete.
- Bíró László (é.n.): Két új autonómiatörvény Szerbiában. Forrás: http://www.balkancenter.hu/pdf/vajd_kis_aut.pdf (Letöltve: 2014.09.14.)
- Boarov, Dimitrije (2012): Vajdaság politikai története. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Czérna Ágnes (2009): Tanyaszínház (1978–2008). Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Diószegi István (1999): A balkáni országok útja a nagy háborúba, 1940–1941. In: Krausz Tamás (szerk.): A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gábrity Molnár Irén (é.n.): Kisebbségi autonómia-törekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében). Forrás: <http://gabritymolnariren.com/autonomia1.pdf> (Letöltve: 2014.09.22.)
- Gulyás László (2007): Történeti áttekintés. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Gulyás László (2009a): A Vajdaság sorsa az első Jugoszláv Állam kere-

- tei között 1918–1941. Rubicon. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/a_vajdasag_sorsa_az_első_jugoszlav_allam_keretei_kozott_1918_1941/ (Letöltve: 2016.12.19.)
- Gulyás László (2009b): Politika, gazdaság és nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945–1980. Rubicon. 2009/5 Délvidék. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/politika_gazdasag_es_nemzeti_kerdes_a_titói_jugoszlaviaban_1945_1980/ (Letöltve: 2016.12.19.)
- Győri Szabó Róbert (2006): Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hornayk Árpád (2009): Tito zászlaja alatt. Rubicon. 2009/5. Délvidék. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/tito_zaszlaja_alatt/ (Letöltve: 2016.12.19.)
- Hódi Sándor (2002): A Magyar Nemzeti Tanács. Vélemények, elvárások, jogszabályok. Stratégiai füzetek 2. Tóthfalu: Logos.
- Ispánovics Csapó Julianna (2014): Kultúraalapítás a Magyar Királyság déli vidékein. Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XXXIX-2. 75-91.
- Juhász József (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Budapest: Aula Kiadó.
- Juhász József (2010): A Vajdaság és az autonómia. A kisebbségi jogok képviselése Szerbiában, 1945–2009. História 2010. 12. szám.
- Kemény G. Gábor (1946): A magyar nemzetiségi kérdés története. Budapest: Gergely Rt.
- Kisimre Ferenc (1991): A joghurt forradalom. Szeged: Délmagyarország Kiadó.
- Kocsis Károly (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Korhecz Tamás (2008): A Vajdaság Autonóm Tartomány közjogi helyzete Szerbia államszervezetén belül – aktuális kihívások és kérdések az új alkotmány fényében. Létünk. XXXVIII, évf. 3. szám.
- Korhecz Tamás (2009a): Otthonteremtőben a szülőföldön. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Korhecz Tamás (2009b): A vajdasági tartományi autonómia és nemzetiségi önkormányzat. Forrás: <http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/87.pdf> (Letöltve: 2016.12.19.)
- Kókai Péter (2010): A kisebbségi autonómia megvalósulása Szerbiában. Dél-Kelet-Európa. 2010. Ősz.
- Matuska Márton (1993): A megtorlás napjai. Budapest: Montázs Könyvkiadó.

- Matuska Márton (2015): Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–45). Budapest: Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány.
- Mirnic Károly (szerk.) (1993): Kisebbségi sors. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Mirnic Károly (1998): A magyar kisebbség iskolázottsági szintje a Vajdaságban. In: Gábrity Molnár Irén–Mirnic Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. Szabadka: Magyar Tudományos Társaság.
- Mirnic Károly (2008): Vajdaság és a magyar nemzetiség népességének gazdasági szerkezete és változásai (1953–2002). In: Gábrity Molnár Irén–Mirnic Zsuzsa (szerk.): Regionális erőnlét. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Ördögh, Tibor (2014): Szerbia pártrendszerének változása, 1990–2014. In: VMAT: Tudástérkép. (Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014. Konferenciakötet.) Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács.
- Ördögh Tibor (2015): Kulturális autonómia Szerbiában. In: Garaczi Imre (szerk.): Nemzeti integráció, autonómia és szakrális múlt a Kárpát-medencében. Magyarságtudományi Kutatások IV. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- Ördögh Tibor (2016): Divide et impera. A határon túli magyar pártok megosztottsága. In: Garaczi Imre (szerk.): A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében. Magyarságtudományi kutatások V. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- Pándi Lajos (szerk.) (1991): A Keleteurópai diktatúrák bukása. Szeged: JATE Kiadó.
- Polonyi Péter–A. Sajti Enikő (2000): Mao – Tito. Pannonica Kiadó.
- Rehák László (1967): A kisebbségek Jugoszláviában. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Rehák László (1988): Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Reiszig Ede (1909): Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye. I–II. kötet. Budapest: Országos Monográfia Társaság.
- Silbert, Laura–Little, Allan (1996): Jugoszlávia halála. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szakály Ferenc (1991): Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben. In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. Szeged: Móra Ferenc Múzeum.
- Szügyi Éva (2015): A regionális autonómia vizsgálata Vajdaság példáján. In: Tavasz Sél Tanulmánykötet 2015, III. rész. Doktoranduszok Országos

Szövetsége.

- Szügyi Éva (2016): Szerbia regionális fejlődésének történeti áttekintése. In: Hajdú Anikó (szerk): *Multietnikus világok Közép-Európában, 1867–1944* *Multietnické prostredie v Strednej Európe, 1867–1944*. Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása.
- Thirring Lajos (1938): Magyarország Trianontól napjainkig. *Magyar statisztikai Szemle* 1938. 4. szám.
- Toldi Ferenc (1995): *A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézete.
- Žarko, Jovan Veselinov (1975): *Az autonóm Vajdaság születése*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

Internetes források:

- Blic.rs (2014): Goranci neće formirati nacionalni savet nacionalne manjine. Forrás: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/489163/Goranci-neece-formirati-nacionalni-savet-nacionalne-manjine> (Letöltve: 2014.09.20.)
- Hirado.hu (2014): Október 26-án tartják a nemzeti tanácsi választásokat Szerbiában. Forrás: <http://www.hirado.hu/2014/08/26/oktober-26-an-tartjak-a-nemzeti-tanacsi-valasztasokat-szerbiaban/> (Letöltve: 2014.09.20.)
- Kitekintő.hu (2009): Hivatkozási alap lehet a nemzeti tanácsokról szóló törvény. Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2009/09/05/hivatkozas_i_alap_lehet__nemzeti_tanacsokrol_szolo_torveny/#.VBwAg-VeKWf8 (Letöltve: 2014.09.19.)
- Kitekintő.hu (2010): Nemzetitanács-választások: indulhat a kampány. Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/05/25/nemzetitanacs-valasztasok_indulhat_a_kampany/#.VBwbC1eKWf8 (Letöltve: 2014.09.19.)
- RIK (2014): Izborne liste. Forrás: <http://www.rik.parlament.gov.rs/arhiva-izbori-za-nacionalne-savete-madjarski.php> (Letöltve: 2016.12.17.)
- Vajma.info (2009): A 15 szervezetet és a megfogalmazott javaslatokat lásd. Kezdeményezés a nemzeti tanácsokról szóló törvény módosítására. Forrás: <http://www.vajma.info/cikk/tukor/2943/Kezdemenyezes-a-nemzeti-tanacsokrol-szolo-torveny-modositasara.html> (Letöltve: 2014.09.19.)
- Pannonrtv.com (2016): Nyilvánosságra hozzák a magyar-szerb történész egyes bizottság munkájának eredményeit. Forrás: <http://pannonrtv.com/web2/?p=296318> (Letöltve: 2016.12.17.)

Vajdaság demográfiai és migrációs jellemzői

Bevezető

Vajdaság történelmét az intenzív népmozgások, a nemzetiségi arányok folyamatos változásai jellemzik. Szerbia északi tartományában, Vajdaságban – a történelem folyamán és napjainkban is – különböző származású, anyanyelvű és vallású közösségek tagjai élnek. Az államalkotó nemzet tagjain (szerb) kívül e régió több mint húsz nemzeti kisebbségnek jelenti az otthonát jelenleg is, amelyek közül a legnépesebb a magyar közösség.

A tanulmány célja, hogy 1990-től napjainkig átfogóan ismertesse Vajdaság Autonóm Tartomány demográfiai és migrációs jellemzőit, különös figyelmet fordítva a régióban élő magyar kisebbség helyzetére. Munkánk során a feldolgozott időszakon kívül a távolabbi múlt is visszautalunk, amely hozzájárul a folyamatossághoz, és elősegíti az általunk vizsgált negyedszázados időszak adatainak könnyebb értelmezhetőségét.

A tanulmány négy nagyobb részre tagolható. Az első fejezetben rövid áttekintést adunk Vajdaság földrajzi jellemzőiről, közigazgatási rendszerének felépítéséről, továbbá néhány mondatban összefoglaljuk a térség gazdaságának főbb sajátosságait. A második fejezetet további két alfejezetre „bontottuk”: az első alfejezetben elemezzük Vajdaság népességének etnikai összetételét és lakosságának alakulását 1920 és 1990 között, majd a második alfejezetben ismertetjük az utolsó két népszámlálás adatait (2002. évi és 2011. évi). A harmadik fejezetben részletesen taglaljuk a vajdasági magyarság demográfiai és társadalomföldrajzi jellemzőit, ahol külön alfejezetekben foglalkozunk a tömb-, illetve szórványterületen élő magyar nemzetiségűek helyzetével. Az utolsó fejezetben a tartomány történelmében és a jelen korban is igen aktuális migráció kérdéskörét tárgyaljuk. Munkánk ezen részében is a magyarság körében tapasztalható migrációs folyamatokra helyezük a hangsúlyt.

Módszertanilag a tanulmány szakirodalmi feldolgozáson és statisztikai adatok elemzésén alapul. A szakirodalom feldolgozásán túl nagy hangsúlyt fektettünk a stratégiai és egyéb fejlesztési dokumentumok és akciótervek elemzésére is. A tanulmány a népszámlálások hivatalos adataira támaszkodik, az adatok a Szerbiai Statisztikai Hivatal (Rebulički Zavod za Statistiku–RZS) adatbázisából származnak.

1. Vajdaság Autonóm Tartomány általános jellemzői

1.1. Földrajzi jellemzők

Vajdaság Autonóm Tartomány a Szerb Köztársaság északi tartománya, székvárosa Újvidék (Novi Sad), területe 21 506 km². Lakosainak száma a 2011. évi népszámlálási adatok szerint 1 931 889 fő volt (Népszámlálási adatok alapján – RZS 2011). Az átlagos életkor a nők esetében 43,27 év, míg a férfiak esetében 40,16 év. A 2011-es népszámlálás során Vajdaságban 696 157 háztartást számoltak össze, és a háztartások átlagos taglétszáma 2,76 (Népszámlálási adatok alapján – RZS 2011).

A tartományt három nagy folyó, a Duna, a Tisza és a Száva három tájegységre osztja: Bácskára, Bánátra és Szerémségre. Az országon belül Vajdaság viszonylag fejlett térségnek számít, és elmondható, hogy Európa egyik legkedvezőbb adottságú agrárvidéke, Szerbia „éléstára” (Probáld 2007). Vajdaság síksági területeinek nagy részét lösztakaró fedi, a széles folyóteraszokat pedig artéri lösz vagy öntésiszap borítja (Probáld 2007). A lösz és a homok borította területeken termékeny csernozjom talajok alakultak ki (Probáld 2007). A kiváló minőségű talajoknak köszönhetően a tartomány jelentős komparatív előnye a termőföld, ugyanis a föld minősége messze meghaladja az országos átlagot (Belanka 2007). A síkságból csak a szerémségi és a bánáti tájegységben emelkednek ki szigethegységek: ezek a Fruška Gora (Tarcál-hegység) és a Verseci-hegység (Probáld 2007).

Vajdaság területe a történelmi eseményeknek, az évszázadok alatt végbement migrációnak és az államalakulatok átszerveződésének következtében egy multietnikus és multikulturális térséggé vált. Jelenleg is több mint húsz etnikai csoport él e területen, mindemellett 34 vallási közösség is tevékenykedik a térségben (Gábrity Molnár 2005a). Az államalkotó nemzet (szerb) tagjain kívül jelentős számban élnek itt magyar, szlovák, horvát, montenegrói és román nemzetiségűek is (Huszka 2008). Vajdaság lakosságának több mint a fele szerb nemzetiségű, viszont az államalkotó nemzet képviselőit követően a legnépesebb etnikai közösség a magyar kisebbség (Szügyi 2012). A tartományban élő nemzeti és etnikai kisebbségek számával és a lakossághoz viszonyított arányával a második fejezetben bővebben foglalkozunk.

Vajdaság területén hat nyelv van hivatalos használatban, amely tükrözi a vidék sokszínű etnikai és nyelvi összetételét (Gábrity Molnár 2006). A szerb nyelv mellett ezek a következők: magyar, szlovák, román, ruszin és horvát (Korhecz 2009). Azoknak a tanulóknak is joguk van anyanyelvük ápolására, akik anyanyelvén nincs megszervezve az oktatás (ukrán, macedón, bolgár, roma, bunyevác) (Korhecz 2009).

1.2. Közigazgatási rendszer

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmánya történelmi, etnikai és politikai megfontolásból 1946-ban autonóm tartománnyá nyilvánította Vajdaságot. Ezáltal a tartomány széles jogkörökkel rendelkezett (Probáld 2007). A tartományi autonómiát 1989-ben a szerb központi hatalom felszámolta, ezt követően 2001 után az autonómiát ugyan részlegesen visszaállították, de ekkor a tartomány már csak szűkebb hatáskörrel rendelkezett (Probáld 2007). Jelenleg Vajdaság Autonóm Tartomány a Statútum szerint: „a Szerb Köztársaság autonóm területi közössége, melyben a polgárok érvényesítik a tartományi autonómiához való jogukat az Alkotmánnyal és törvénnyel összhangban.” (Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma).

Közigazgatási szempontból jelenleg Vajdaság 7 körzetre (okrug) és 45 községre (opština) tagolódik. A hét körzet (okrug) a következő: Dél-bácskai körzet, Dél-bánsági körzet, Észak-bácskai körzet,¹ Észak-bánsági körzet, Közép-bánsági körzet, Nyugat-bácskai körzet és a Szerémségi körzet. A körzetek közigazgatásilag tovább „bonthatóak” községekre (opština), amelyek sajátos területi igazgatási-önkormányzati egységek (1. térkép), ugyanis a község több települést összefogó, legalacsonyabb szintű közigazgatási egységet jelent, ami jellemzően egy nagyobb települést (várost) és közvetlen vonzáskörzetét foglalja magában. A község székhelye – amiről általában az egész községet is elnevezik – a községközpont (Kugler 2007). Egymáshoz viszonyítva a községek terület- és népességszám szerint igen eltérőek lehetnek, viszont közös tulajdonságuk, hogy városias és falusias tereket egyaránt magukba foglalnak, és „tükrözik a térségre jellemző településhálózati sajátosságokat” (Kugler 2007). A fenti községre vonatkozó definíció értelmében Vajdaság területén összesen 45 község létezik, amely 467 települést ölel fel, tehát átlagosan 1 községre körülbelül 10 település „jut” (Kocsis–Bottlik–Tátrai 2006).

A tartomány fontosabb, központi funkcióit is ellátó települései a következők: Szabadka (Subotica), Zombor (Sombor), Nagybecskerek (Zrenjanin), Pancsova (Pančevo), Újvidék (Novi Sad) és Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica). A városok közül funkcionális és térszerkezeti szempontból Újvidéket (Novi Sad) kell kiemelni, amely földrajzi helyzetének köszönhetően természetes központja Vajdaságnak. Kiemelkedő szerepe van politikai, demográfiai, kulturális, gazdasági és oktatási szempontból egyaránt (Kugler 2007).

Szerbiában a területfejlesztésnek nincs megfelelő hagyománya, a régiók és a községek kiegyensúlyozatlanul fejlődtek, emiatt napjainkban viszonylag

¹ Az Észak-bácskai körzetben él a vajdasági magyarság közel harmada.

(Huszka–Bakó 2007, 11). A gazdasági szerkezetváltás csak 2001-től kezdődött meg, amikor is a parlament elfogadta az új privatizációs törvényt. Ezt követően az országban egy nagyon lassú növekedési trend volt megfigyelhető, majd 2004-ben a gazdaság fenntartható növekedési pályára került. Mindehhez beindult a nemzeti jövedelem bővülése, ami részben a privatizációnak volt köszönhető (Huszka–Bakó 2007).

Vajdaságban elsősorban a mezőgazdaság (a foglalkoztatottak aránya több, mint az országos átlag kétszerese), az élelmiszer-, a fém- és a vegyipar, továbbá az építő- és a textilipar mondható jelentősnek (Gábrity Molnár 2006). Miután az ország gazdaságában a korábban uralkodó nagyvállalati struktúra gyakorlatilag összeomlott, ezt követően a kis- és középvállalati gazdasági szerkezet épült ki, melynek gazdasági súlya és szerepe mára jelentőssé vált. Jelenleg Vajdaság tevékenységét a mikro- és kisvállalkozások magas aránya jellemzi, ezek a vállalkozások a munkahelyek egyharmadát képezik (TÁMOP-1.3.1-07/1.-2008-0002).

A munkanélküliség súlyos probléma egész Szerbiában, így Vajdaságban is. A munkanélküliség egyaránt sújtja a női és a férfi munkavállalókat, a pályakezdőket és azokat, akik korábban már munkaviszonyban álltak (Szlávity 2008). Ezért a fiatal szakképzett munkanélküliek már néhány évtizede tömegesen külföldre távoznak az országból. Az elvándorlás főleg a fiatal, tanult és szakképzett csoportokat sújtotta/sújtja. Az elvándorlásra, a munkanélküliségen és a háborús válságon kívül fontos „motivációs tényezőként” hatott a bizonytalanság, a szociális és anyagi helyzettel való elégedetlenség, valamint a reformok lassúsága (Hídvégi Mikó Imre Kutatóintézet Alapítvány tanulmánya alapján). A magasan kvalifikált szakemberek elvándorlása további problémákat generál a térségben, úgymint a lassuló gazdasági fejlődés, a munkatermelékenység-csökkenés és versenyképesség-vesztés (Kincses 2012). Mindemellett általánosságban az elvándorlásnak további hosszabb távon is jelentkező negatív hatásai lehetnek, úgymint az ellátórendszerek fenntarthatóságának veszélybe kerülése, illetve a költségvetés egyenlegének felborulása (Lados et. al. 2015).

2. Vajdaság lakosságának etnikai összetétele

2.1. Vajdaság lakosságának alakulása 1920 és 1990 között

Vajdaság történelme során több államnak is a részét képezte, az „országváltások” természetesen a lakosság összetételét, annak számbeli alakulását is befolyásolták. A fejezet célja, hogy röviden ismertesse a fent említett folyamatokat

(elsősorban a vajdasági magyarságra koncentrálnak) Vajdaság délszláv fennhatóság alá kerülésétől egészen az egykori Jugoszlávia széteséséhez vezető délszláv háború kirobbanásáig. Történelmi okokból a terület mai megnevezése (Vajdaság) mellett a Délvidék kifejezéssel is találkozunk majd a fejezetben.

A ma Bácskából, Bácsánból (németül Bánát) és Szerémségből álló Vajdaság neve a történelmi Magyarország déli területein élő szerbség XIX. századi autonómiatörekvéseihez köthető. Az 1849 és 1860 között létező Szerb Vajdaság fontos szerepet játszik a szerbek nemzeti önazonosságának meghatározásában is (A. Sajti 2008). A magyar nyelvben ismert és a magyar történészek által leggyakrabban használt Délvidék kifejezés nem teljesen azonos területet jelöl a mai Vajdasággal. Délvidék a történelmi Magyarország azon területeit jelenti (Horvátország nélkül), amelyeket 1918-ban a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (SZHSZ), illetve 1944-ben Jugoszláviához csatoltak. Ezek a következők: Muravidék, baranyai háromszög, Bácska és Bácsán (A. Sajti 2008). Az 1945 utáni Jugoszláviában Vajdaság Autonóm Tartományhoz a Baranyai háromszög, Bácska és Bácsán mellett a Szerémség is hozzátartozott (A. Sajti 2008).

Az első világháború végén az Osztrák–Magyar Monarchia szétesett, és az egykori területein több európai (köztük újonnan létrejöttek is) állam is osztozott. A szerbek, szlovének és horvátok nemzeti tanácsai 1918. október 29-én kimondták az Osztrák–Magyar Monarchiától történő elszakadásukat, és az új délszláv állam megalapítását, majd alig egy hónappal később, november 24-én Vajdaság nevében is kimondták az elszakadást, és a Szerb–Horvát–Szlovén államhoz történő csatlakozást (A. Sajti 2008). Vajdaság csatlakozását az újonnan megalakuló délszláv államhoz az 1920. június 4-én aláírt, majd ratifikált trianoni békeszerződés véglegesítette (Hajdú 2010).

Az első világháború kirobbanása előtti utolsó népszámlálást 1910-ben az Osztrák–Magyar Monarchia Magyar Királyi Statisztikai Hivatala végezte el Magyarországon, így a mai Vajdaság területén is (Kicošev 1996). Abban az időben Bácska, Bánát és Szerémség nem képezett a maihoz hasonló közigazgatási és területi egységet. A Délvidék elcsatolásakor 1 509 295 lakost említettek a források, amelynek az 1910-es népszámlálás adatai alapján 30,3 százaléka volt magyar nemzetiségű (A. Sajti 2008), ami nagyjából 457 300 főt jelentett. Közismert, hogy Bácska és Bácsán területe a történelem folyamán etnikailag kevert térség volt (Bajmócy 2006). A több nemzetiségű területen a magyarok már a XX. század elején is Bácskában, ezen belül a Tisza mentén és Szabadka környékén éltek a legtöbben egy etnikai tömbben. Bácska lakosságának 43,2 százaléka magyar, 22,5 százaléka német, 28,1 százaléka szerb, illetve horvát, 6,2 százaléka pedig egyéb nemzetiségű volt (Hajdú 2010).

A Bánságban ugyanebben az időszakban a magyarok és a délszlávok aránya nagyjából a bácskai adatok fordítottjának felel meg: 39,9 százalék délszláv, 23,1 százalék német és 19,9 százalék a magyar nemzetiségű lakos (Hajdú 2010). A négy (magyar, német, szerb, horvát), létszámában domináns nemzet mellett, más nemzetiségűek is éltek a mai Vajdaság területén, köztük a legnagyobb számban a szlovákok, a románok és a ruszinok (Hajdú 2010).

Az újonnan megalakuló délszláv állam születése után az első népszámlálást 1921-ben végezte el a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Statisztikai Hivatala. Ekkor Vajdaság területén 378 107 magyar nemzetiségű lakost regisztráltak (A. Sajti 2008), ami jelentős visszaesést jelentett a 11 évvel korábbi állapothoz képest. Ekkor arányaiban is csökkent a magyarok száma, hiszen az 1910-es 30,3 százalékhoz képest, 1921-re 23 százalékosra esett vissza a magyarság részvétele a tartomány összlakosságában (Hajdú 2010). A vajdasági magyarság fogyásának egyik oka az első világháború pusztítása, másrészt a terület szerb megszállása, majd az SZHSZ Királysághoz csatolása után sok vajdasági magyar önkéntesen vagy kényszer hatására települt át Magyarországra. Rajtuk kívül kisebb számban ugyan, de szlovákok és németek is kitelepültek az újonnan megalakult nemzetállamaikba, ugyanakkor leginkább Bácskába szerbek (és más délszlávok) települtek be Magyarországról, ami egyben a délszláv lakosság (elsősorban szerb és horvát) arányának növekedését is eredményezte Vajdaság lakosságának etnikai összetételében (Kicošev 1996).

Az SZHSZ Királyság területét 1918 és 1924 között összesen 44 903 magyar hagyta el (A. Sajti 2008). Többségüket kiutasították az országból, de sokan menekültek vagy önkéntesen települtek ki a délszláv államból, elsősorban Magyarországra. Mindez természetesen a lakosság számának és etnikai összetételének alakulását is befolyásolta. Az 1931-es népszámláláskor, amelyet a tíz évvel korábbihoz hasonlóan a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Statisztikai Hivatala végzett el, néhány ezer fővel kevesebb volt a magyar, mint 1921-ben. A Sajti Enikő adatai alapján (amelyek a népszámlálásra hivatkoznak) Délvidéket 1931-ben 1 624 158-an lakták (A. Sajti 2008), közülük is a legtöbben a szerbek 613 910, a magyarok 376 176, a németek 328 631, a horvátok 132 517, a szlovákok 63 808, a románok 63 167, illetve a ruszinok voltak 15 026 fővel, míg az egyéb nemzetiségűek száma összesen 30 293 fő volt (A. Sajti 2008). Az 1931-es összeírás eredményei között már találunk a mai Vajdaság területére vonatkozó adatokat (a területet ezen a néven is említik az összeírásban), amelyek az előző forrástól némiképp eltérően 1 739 735 lakost említene (Popis stanovništva 1931).

A következő évtized elejéről nincsenek teljesen megbízható adatok Vajdaság lakosságának számbeli és etnikai összetételéről, ugyanis 1941-ben Jugoszlávia

német megszállás alá került, továbbá Bácska területét visszacsatolták Magyarországhoz. A magyar hatóságok 1931-ben végeztek népszámlálást, amelynek adatai alapján Bácska 789 705 fős lakosságának relatív többségét a magyarok adták 372 706 fővel, őket követték a németek (157 500 fő), a szerbek (148 693 fő), a szlovákok (30 068 fő), a ruszinok (13 306 fő), a horvátok (6 497 fő) és az egyéb nemzetiségűek (60 935 fő) (Kicošev 1996). Gaál György becslései szerint az 1941-ben hivatalosan nem létező Vajdaságnak nagyjából 1 830 000 lakosa lehetett, ebből kb. 675 000 fő szerb, 398 000 fő magyar, 371 400 fő német, 174 000 fő horvát, 70 000 fő román, 62 500 fő szlovák, 25 000 fő ruszin és nagyjából 60 000 fő egyéb nemzetiségű volt (szlovén, lengyel, zsidó stb.) (Gaál 1981).

A második világháború végével Bácska (és egész Vajdaság) ismét a délszláv állam fennhatósága alá került. 1944 és 1945 között a tartomány német ajkú lakosságának nagy része követte a kivonuló német hadsereget, egy kisebb részük pedig a partizánok megtorlásainak esett áldozatul, vagy internáló táborokba került (Portmann 2006). A háború utáni első lakossági összeírást Vajdaság (és egész Jugoszlávia) területén 1948-ban végezte el a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Statisztikai Hivatala (Kicošev 1996). A hivatalos népszámlálási adatokban az ország nemzetiségei között nem tüntették fel a magyar, a német és a román nemzetiségűeket. Ekkor Vajdaság 1 663 212 lakosából 841 246 fő szerb volt, 134 232 fő horvát, 72 032 fő szlovák, 30 589 fő montenegrói, 9 090 fő macedón, 7 223 fő szlovén, 3 976 fő cseh, 3 501 fő bolgár, 1 050 fő pedig nem meghatározott, illetve muszlim kategóriába került.

Öt évvel később, 1953-ban újabb népszámlálást végeztek, amelynek adataiból kiderült, hogy Vajdaság népessége néhány év alatt közel 50 ezer fővel gyarapodott, a tartománynak ugyanis 1 712 619 lakosa volt ekkor (Popis stanovništva 1953). Ebből 874 346 fő szerb volt, 435 345 fő magyar, 128 054 fő horvát, 73 460 fő szlovák, 57 236 fő román, 30 561 fő montenegrói, 23 043 fő ruszin, illetve ukrainai, 11 689 fő macedón, 10 537 fő jugoszláv, illetve meghatározatlan, 51 055 fő egyéb nem szláv és 11 268 fő egyéb szláv kategóriába került (Popis stanovništva 1953). A németek ekkor már nem jelennek meg külön nemzetként a kimutatásban, hiszen számuk olyannyira lecsökkent, hogy az egyéb nem szláv kategóriában kaptak helyet.

Az ezt követő években gazdasági fellendülés volt tapasztalható. Az élet színvonal emelkedését hozó években tovább gyarapodott Vajdaság lakossága, 1961-ben 1 854 965 lakosa volt Jugoszlávia és azon belül Szerbia északi tartományának (Popis stanovništva 1961). Ennek több mint a fele szerb nemzetiségű, összesen 1 017 717 fő. A vajdasági magyarság ekkor volt a legné-

pesebb 442 561 fővel (1961-től rohamosan csökkenni kezdett a létszámuk). Ekkor a horvátok száma 145 341 fő volt, a montenegróiaké 34 782 fő, a macedónoké pedig 15 190 főre nőtt (Popis stanovništva 1961).

Egy évtized alatt Vajdaság össznépesége tovább nőtt, és 1971-ben már a kétmillióhoz közelített 1 952 533 lakossal (Popis stanovništva 1971). Ekkorra Jugoszlávia és benne Vajdaság lakosai már viszonylagos anyagi jólétben éltek. Az összlakosságon belül tovább gyarapodott a szerb nemzetiségűek száma, összesen 1 089 132 főre, de a még mindig második legnépesebb nemzeti közösség, a magyarság létszáma 423 866 főre csökkent (Popis stanovništva 1971). Népeségfogyást figyelhetünk meg a horvátok körében is, akiknek lélekszáma 138 561 főre esett vissza tíz év alatt. A tartomány montenegrói és macedón lakossága a szerbekhez hasonlóan gyarapodott, előbbi (montenegrói) 36 416 főt számlált, míg az utóbbi (macedón) 16 527 főt tett ki (Popis stanovništva 1971). A többi nemzeti kisebbség lélekszáma elenyésző, általában jóval 10 000 fő alatti. Ezekben az években a népszaporulat mellett a migrációs mérleg még mindig pozitív volt.

Vajdaság összlakossága az 1981-es népszámlálás alkalmával érte el a maximumát, 2 034 772 fővel (Popis stanovništva 1981). Ez többségében a tényleges szaporodásnak volt köszönhető, amely csak Bácskában 50 640 fős volt 1971 óta (Kicošev 1996). A szerbek száma bár elenyésző mértékben, de tovább nőtt a tíz évvel korábbihoz képest, 1 107 378 főt tett ki. A magyarság lélekszámának alakulása viszont csökkenést mutatott, számuk 385 356 főben realizálódott (Popis stanovništva 1981). A horvátok körében is rohamos népeségfogyás volt tapasztalható, számuk 109 203 fő volt (Popis stanovništva 1981). A montenegrói és a macedón közösség viszont ismét gyarapodott, emellett jelentős még a roma népeség robbanásszerű növekedése is: az 1971-ben összeírt 7760 főről (Popis stanovništva 1971) 1981-re 19 693-ra nőtt a számuk (Popis stanovništva 1981). Viszonylag sokan, 167 215-en vallották magukat jugoszláv nemzetiségűnek (Popis stanovništva 1981).

A Jugoszlávia széteséséhez vezető délszláv háború kirobbanásának évében, 1991-ben lebonyolított népszámláláskor Vajdaság összlakosságának száma csökkent a tíz évvel korábbi állapothoz viszonyítva és összesen 2 013 889 főt tett ki. Az egy évtized alatt bekövetkező csökkenés már leginkább a negatív népszaporulatnak tudható be (Kicošev 1996). A szerb nemzetiségű lakosok száma ugyan nőtt (1 143 723 fő), de ez a nagyszámú, Vajdaságban nem őshonos szerb nemzetiségű betelepülőnek köszönhető (Milovanović 2006). A magyar közösség több mint 45 ezer fővel apadt tíz év alatt és már csak 339 491 tagot számlált 1991-ben (Milovanović 2006). A horvátok esetében arányaiban még nagyobb fogyásról beszélhetünk, hiszen a nagyjából 45 ezres fogyás mi-

att már csak 74 808-an voltak (Milovanović 2006). A tartománynak 63 545 fő szlovák nemzetiségű lakosa volt az összeíráskor (Milovanović 2006). Nőtt viszont a montenegróiak és romák száma, a montenegróiaké 44 838 főre, a romáké pedig 24 366 főre (Milovanović 2006). A románok 38 809-en voltak, és a tíz évvel korábbi adatokhoz képest valamivel többen 174 295-en vallották magukat jugoszláv nemzetiségűnek (Milovanović 2006).

1. táblázat: Vajdaság lakossága nemzetiségi megoszlás szerint 1948-tól 2011-ig²

	Összesen	Horvát	Jugoszláv	Magyar	Macedón	Montenegrói	Szerb
1948	1 663 212	134 232	Nincs adat	428 932	9 090	30 589	841 246
1953	1 712 619	128 054	10 537	435 345	11 689	30 561	874 346
1961	1 854 965	145 341	3 174	442 561	15 190	34 782	1 017 717
1971	1 952 533	138 561	46 928	423 866	16 527	36 416	1 089 132
1981	2 034 772	109 203	167 215	385 356	18 897	43 304	1 107 378
1991	2 013 889	74 808	174 295	339 491	Nincs adat	44 838	1 143 723
2002	2 031 992	Nincs adat	49 881	290 207	11 785	35 513	1 321 807
2011	1 931 809	Nincs adat	12 176	251 136	10 392	Nincs adat	1 289 635

Forrás: A népszámlálási adatok alapján szerkesztette Palusek Erik

2.2. Vajdaság lakosságának alakulása 2002 és 2011 között

A 2002-ben lefolytatott szerbiai népszámlálás alkalmával összesen 2 031 992 személyt írtak össze Vajdaság területén (Popis stanovništva 2002). A népszámlálás alkalmával a nemzeti, etnikai hovatartozásra adott válasz szerint a népesség 65 százaléka szerbnek, 14,3 százaléka magyarnak, 3,8 százaléka horvátnak, bunyevácnak, 2,8 százaléka szlováknak, 2,5 százaléka jugoszlávnak, 1,7 százaléka montenegróinak, 1,5 százaléka románnak, 1,4 százaléka cigánynak, 1 százaléka pedig ruszinnak, ukránnak vallotta magát (Kocsis–Bottlik–Tátrai 2006). További 0,5 százaléka regionális (pl. vajdasági, bányai, bácskai) hovatartozásúnak deklarálta magát (Kocsis–Bottlik–Tátrai 2006). A vajdasági népesség 2,7 százaléka nem válaszolt a nemzetiségi kérdésre, illetve 1,1 százaléknyi volt azoknak az aránya, akiknek ismeretlen volt az etnikai kötődésük (Kocsis–Bottlik–Tátrai 2006). Az elvándorlás és a természetes fogyás ellenére 2002-ben 293 299 magyar nemzetiségű személyt írtak össze egész

² A táblázatban a megtartott népszámlálásokon a hat leggyakrabban előforduló nemzetiség adatai láthatók.

Szerbia területén, míg Vajdaságban 290 207 magyar nemzetiségű személy élt (Popis stanovništva 2002).

Vajdaság lakossága az utolsó népszámlálás alkalmával (2011-ben) 1 931 889 (Popis stanovništva 2011) fő volt, ez azt jelenti, hogy a 2002 és 2011 között a tartomány lakossága hozzávetőlegesen 100 000 fővel csökkent (Kocsis et al. 2015). A 2011-es népszámlálás során a vajdasági népesség 66,76 százaléka vallotta magát szerbnek, 13 százaléka magyarnak, 3,3 százaléka horvátnak, bunyevácnak, sokácnak, 2,6 százaléka szlováknak, 2,2 százaléka cigánynak, 1,3 százaléka románnak, 1,1 százaléka montenegróinak, 0,9 százaléka ruszinnak, ukránnak, 0,6 százaléka jugoszlávnak és 0,5 százaléka macedónnak (2. táblázat – Popis stanovništva 2011). A további nemzetiségek (muszlim, német, albán, bolgár, szlovén, gorán, orosz, boszniai, vlah) lakossághoz viszonyított arányát az 2. táblázat szemlélteti. Mindemellett 4,2 százalékot tett ki azoknak a személyeknek az aránya, akik nem nyilatkoztak nemzetiségi hovatartozásukról, továbbá 1,5 százaléka regionális hovatartozásúnak vallotta magát, és 0,7 százaléka etnikai kötődése ismeretlen volt. Ki szeretnénk emelni, hogy „az elmúlt évtizedben a cigány népességet leszámítva, az összes etnikai csoport létszáma csökkent, de a kisebbségek fogyásának mértéke (előregedésük, asszimilációjuk és magas kivándorlási hajlandóságuk következtében) meghaladja az államalkotó nemzetét” (Kocsis et al. 2015, 12).

2. táblázat: Vajdaság Autonóm Tartomány nemzetiségi összetétele, 2011

Vajdaság nemzetiségi összetétele 2011-ben		
Nemzetiség	Fő	%
Szerb	1 289 635	66,76
Magyar	251 136	13,00
Szlovák	50 321	2,60
Horvát	47 033	2,43
Roma (Cigány)	42 391	2,19
Román	25 410	1,32
Montenegrói	22 141	1,15
Bunyevác	16 469	0,85
Rutén	13 928	0,72
Jugoszláv	12 176	0,63
Macedón	10 392	0,54
Ukrán	4 202	0,22
Muszlim	3 360	0,17

Német	3 272	0,17
Albán	2 251	0,12
Bolgár	1 489	0,08
Szlovén	1 815	0,09
Gorán	1 179	0,06
Orosz	1 173	0,06
Boszniai	780	0,04
Vlah	170	0,01
Nem nyilatkozott	81 018	4,19
Regionális kötődés	28 567	1,48
Egyéb	6 710	0,35
Ismeretlen	14 791	0,77

Forrás: Republika Srbija, Republički Zavod za Statistiku (RZS) – Stanovništvo: Nacionalna pripadnost, 2011 (Knjiga 1).

Kincses munkájára „támaszkodva”, e fejezet összegzésként elmondhatjuk, hogy az elmúlt évtizedek politikai és gazdasági történései átalakították a tartomány etnikai és demográfiai szerkezetét (Kincses 2012). Vajdaság lakosságának a száma 1948 és 1981 között folyamatosan növekedett, 1981-től a népességszám tekintetben stagnálás volt megfigyelhető, majd 2011-től népességcsökkenés következett be (3. táblázat). Az 1990-es években lezajlott délszláv háború eseményei miatt jelentős migrációs folyamatok mentek végbe, melyek következtében a tartomány etnikai és vallási összetétele megváltozott. A háborúk ideje alatt csökkent a természetes népszaporulat, és növekedett a külföldre irányuló emigráció, mindamelllett a jugoszláv utódállamokból jelentős számú szerb nemzetiségű menekült lakosság érkezett Vajdaság területére (Kincses 2012).

Jelenleg a Vajdaságot meghatározó demográfiai helyzetkép ellentmondásos, ugyanis jellemző a lakosság elvándorlása és előregedése, valamint a születések számának csökkenése, viszont az említett bevándorlási folyamatok (menekült személyek betelepítése) a lakosság növekedését eredményezték (Kincses 2012). A betelepülők nagy száma ellenére negatív a migrációs mérleg, ugyanis a 2011-es adatok szerint mintegy 15 ezer fővel többen költöznek el, mint ahányan betelepülnek Vajdaságba (Gábrity Molnár 2015). A tartomány esetében, mindenhol csökkent a népességszám, ez alól csak Újvidék (Novi Sad) képez kivételt. A nagyobb városok községei 5 százalék körüli népességcsökkenést, míg a kisebb községek 10–15 százaléknyi csökkenést mutattak (Gábrity Molnár 2015).

3. táblázat: Vajdaság lakosságának változása 1948 és 2011 között

	Évszám							
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Vajdaság lakosainak száma (fő)	1 640 599	1 698 640	1 854 971	1 952 560	2 034 782	2 013 889	2 031 992	1 931 889

Forrás: Republika Srbija, Republički Zavod za Statistiku (RZS) – Uppredni pregled broja stanovnika

3. A vajdasági magyarság társadalmi és gazdasági jellemzői

E fejezetben a Vajdaságban élő magyar nemzetiségűek számát, illetve az összlakossághoz viszonyított százalékos arányát vizsgáljuk, mindemellett elemezzük a magyarság társadalmi-gazdasági jellemzőit a tömb- és szórványterületeken egyaránt. A 2011. évi népszámlálási adatok szerint Vajdaságban 253 899 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek, amelyből 251 136 fő Vajdaság területén élt (Népszámlálási adatok alapján – RZS 2011). A magyar kisebbség részaránya az ország összlakosságához viszonyítva 3,53 százalék, míg a tartomány összlakosságához viszonyítva 13 százalék. A 2002-es népszámlálás adataihoz képest az összmagyar lakosság 39 400 fővel csökkent, így a tartomány magyar lakosainak száma 39 071 fővel lett kevesebb (Népszámlálási adatok alapján – RZS 2011).

A népességfogyásért mintegy hetven százalékban az alacsony születésszám „tehető felelőssé”, hiszen általánosságban kijelenthető, hogy Vajdaságban egyre kevesebb gyermek születik (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A vajdasági magyarság körében 1960-as évek óta figyelhető meg negatív természetes szaporulat, hiszen magasabb a halálozások száma az születések számánál (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A hetvenes években stagnált a születések száma, de a nyolcvanas évektől ismét csökkenés következett be (4. táblázat – Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). Badis kutatási alapján 1991 és 2000 között 32 559 újszülöttet, 2001 és 2010 közötti években pedig már csak 25 354 magyar újszülöttet regisztráltak, azaz 22,1 százalékkal kevesebbet (Badis 2012). A születésszám 2002 óta 2817-ről 2092-re csökkent, azaz negyedével születtek kevesebben 2011-ben, mint a 2002-es népszámláláskor (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). Itt meg kell jegyezni,

hogy 2002 óta a születésszám mellett nagymértékben, legalább 7 ezer fővel csökkent a szülőképes korban lévő nők száma is (Badis 2012). Az utóbbi tíz évben a népességfogyatkozás tendenciája mérséklődött, ami a halálozások számának csökkenésével magyarázható, hiszen halálozások száma 2002 és 2011 között 5907 főről 4793 főre csökkent, ami 19 százalékos csökkenést jelent. (Népesedési akcióterv 2013-2017, Magyar Nemzeti Tanács). A vajdasági magyarság körében kialakult népességfogyásért, az alacsony születési szám mellett egyéb társadalmi-politikai tényezők is közrejátszottak, e folyamatokat a következőkben részletesen elemezzük majd.

4. táblázat: Magyar nemzetiségűek száma (fő) 1948-tól 2011-ig a Szerb Köztársaság területén³

	Évszám							
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Magyar nemzetiségűek Szerbiában (fő)	433 701	441 907	449 587	430 314	390 468	343 800	293 299	253 899

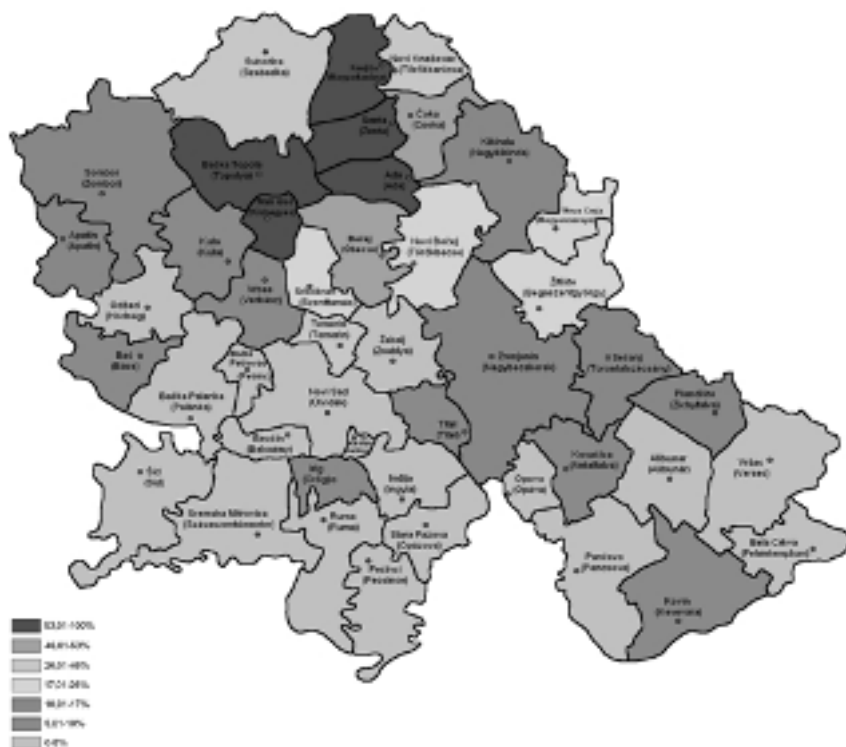
Forrás: Republika Srbija, Republički Zavod za Statistiku(RZS) – Stanovništvo: Nacionalna pripadnost (Knjiga 1), 14.

Szerbiában a magyar kisebbség által lakott községek többnyire Vajdaság északi részén helyezkednek el, a magyar nemzetiségűek többsége a Magyarországgal határos régiókban és a Tisza mentén él. A „leginkább magyarnak” tekinthető települések tömbjét Bácska északkeleti részén, a Tisza jobb partjához tapadó Horgos (Horgoš) – Bácsstopolya (Bački Topola) – Bácsföldvár (Bačko Gradište) háromszögben találjuk (Kocsis–Hodosi 1991). Vajdaságon belül Bácska a legnépesebb tájegység, ahol a legtöbb magyar nemzetiségű is él, a Bánátban már jóval csekélyebb a számuk, a Szerémségben pedig már elenyésző a magyar nyelvszigetek száma (Gábrity Molnár 2008a). Vajdaság öt községében a magyarság abszolút többséget alkot: Magyarkanizsán (Kanjiža), Zentán (Senta), Adán (Ada), Kishegyesen (Mali Idoš) és Topolyán (Bačka Topola); továbbá relatív többségük figyelhető meg Szabadkán (Subotica), Csókán (Čoka) és Óbecsén (Bečeј) (2. térkép – Népszámlálási adatok alap-

³ Az adatok 1948–1981 között a Szerb Köztársaság teljes területére vonatkoznak, míg az 1991 és 2011 között végzett népszámlálások adatai nem tartalmazzák Koszovó és Metóhia területének adatait.

ján – RZS 2011). A vajdasági magyar lakosság alapvetően (néhány kivételtől eltekintve) nem a községi központokban él, hanem a környező kisebb településeken (Gábrity Molnár 2011). Vajdaság Autonóm Tartomány területén 467 település van, és ebből 389 településen írtak össze magyar nemzetiséghez tartozó egyéneket, míg 78 településen senki sem vallotta magát a magyar közösséghez tartozónak (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). Elemezve a településeket elmondható, hogy az elmúlt tíz évben 91 településen növekedett a magyarok létszáma (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács).

2. térkép: A magyar nemzetiségűek aránya a községek lakosaihoz viszonyítva

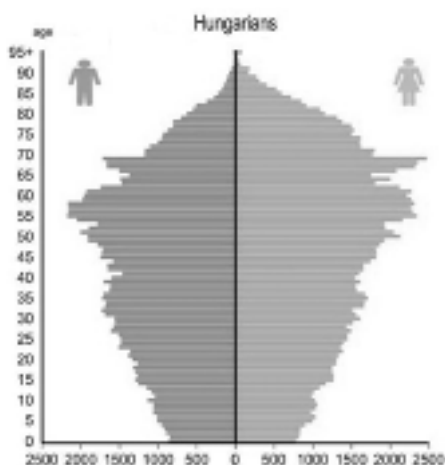
Forrás: A 2011-es népszámlálás adatai alapján szerkesztette Trombitás Tímea, 2016

A vajdasági magyarság körében a legmagasabb és a legalacsonyabb mértékű népességfogyás is a szórványban élők esetében volt megfigyelhető (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A szórvány területeken élők a 2011-es népszámlálás alkalmával többen vallották magukat

magyarnak, adott esetben olyanok is, akik eddig jugoszlávnak tartották magukat (pl. Belcsény [Beočin] és Ópázova [Stara Pazova] község) (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A szórványmagyarság másik véglete, ahol 20–30 százalékos népességcsökkenést jegyeztek fel (pl. Sid [Šid], Alibunár [Alibunar], Hódtság [Odžaci] községek), ennek oka főleg a rendkívül alacsony születésszám és az asszimiláció volt (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A tömbben élő magyar közösségek esetében 10–15 százalék körüli fogyatkozás volt tapasztalható (Szabadka, Magyarkanizsa, Zenta, Ada községek) (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács).

A vajdasági magyar társadalom kedvezőtlen korszerkezettel rendelkezik (Badis 2012). A Szerbiában élő magyar népesség korstruktúrájának alakulását az 1. ábra mutatja be. A Statisztikai Hivatal által készített korfán megfigyelhető, hogy folyamatosan csökken a fiatalkorúak (0–14 év), és folyamatosan növekszik az időskorúak (60 év felett) aránya. A vajdasági magyarság körében is nagyon fontos nyomon követni a népesség kor szerinti összetételét, hiszen ezekkel az adatokkal összefüggésben alapozhatóak meg például a beiskolázással összefüggő intézkedések.

1. ábra: A Szerbiában élő magyar nemzetiségűek korfája, 2011

Forrás: Republika Srbija, Republički Zavod za Statistiku (RZS) – Stanovništvo: Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost (Knjiga 4), 33.

Az utóbbi évtizedekben több tényező befolyásolta negatív irányban a magyar kisebbség számát: az időről időre bekövetkezett elvándorlási hullámok, az asszimilációs folyamatok, a magyar családokban születő gyermekek

alacsony száma (átlagos családnagyság csökkenése). Itt fontos megjegyezni, hogy Európában a növekvő népesség kora lassan véget ér, helyét fokozatosan átveszi a stagnálás, helyenként a csökkenés is (Habilcsek 2004). „Tehát a létszám-problematika általános jelleggel jelen van Európában, nem csupán a kisebbségeket érinti. A legtöbb európai ország természetes szaporulata csökkenő tendenciát mutat” (Habilcsek 2004, 25). A népességfogyás tehát, nem etnikai specifikum, jelen esetben mégis a magyar nemzetiségűként regisztrált újszülöttek száma Szerbiában nagyobb mértékben csökken, mint az össznépességre jellemző átlag (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács).

3.1. A magyar nemzetiségűek jellemzői a tömbterületen

A vajdasági magyarság közel kétharmada, 62,6 százaléka él tömbben (Badis 2011), nagy részük (közel 60 százaléka) Észak-Bácskában és Észak-Bánátban (Gábrity Molnár 2011). Ezen belül a Tisza mentén a magyarok abszolút többséget alkotnak, ahol közel 82 százalékos a részarányuk az összlakosságból (Badis 2011). Itt található Zenta, a vajdasági magyarság egyik fontos kulturális, részben oktatási (négy középiskola és a Budapesti Corvinus Egyetem, azaz 2016 óta a Szent István Egyetem egy kihelyezett tagozata) és az utóbbi években több gyár megnyitásának köszönhetően gazdasági központja. Ennek ellenére még mindig Szabadka a vajdasági magyarság legfontosabb oktatási, művelődési és politikai központja, de a magyar nemzetiségű lakosság itt már csak relatív többséget alkot (Gábrity Molnár 2011).

A vajdasági magyarság körében éppen azokon a területeken tapasztalható a legkisebb termékenységi arányszám, ahol a leginkább tömbben élnek (Tisza mente és Észak-Bácska), annak ellenére is, hogy ők mindennapi életük folyamán kevésbé kényszerülnek szembesülni a kisebbségi lét hátrányaival, szemben a szórványban élőkkel, ahol jóval magasabbak ugyanezek a mutatók, de összességében itt is, mint a vajdasági magyarság egészének körében a reprodukciót jelentő 2,1-es érték alatt maradnak. A termékenységi arányszám 2010-ben Észak-Bánátban 1,07, a Tisza mentén 1,20, Észak-Bácskában pedig 1,30 volt, szemben Dél-Bácska 1,68-as értékével, ami a legmagasabb az említett évben (Badis 2011).

A negatív természetes szaporulat mellett a migrációs veszteségek is a tömbben a legnagyobbak, hiszen az itt élők mobilisabbak. Ezekről a területekről (Szabadkáról és a Tisza menti településekről) költöztek el a legtöbben Magyarországra az utóbbi években (Badis 2011), illetve a fiatalok/egyetemi hallgatók is leginkább ezekről a területekről mennek el Magyarországra

továbbtanulni (vö. Eröss–Filep–Rácz–Tátrai–Váradi–Wastl–Walter 2011; Szügyi–Takács 2011; Takács–Kincses 2013a; Takács–Kincses 2013b; Takács–Tátrai–Eröss 2013).

A vegyes házasságok és az asszimiláció jóval kisebb arányban figyelhetők meg a tömbben, mint a szórványban. A vajdasági magyarság körében a Tisza menti településeken a legkisebb a vegyes házasságok aránya (7,3 százalék), hiszen ezen a területen a magyarok 80 százalék feletti abszolút többséget képeznek az összlakosságon belül (Badis 2011). Badis Róbert 2002-es adatai alapján Közép-Bácskában 16,8 százalék, Észak-Bácskában 20,5 százalék, Észak-Bánátban pedig 36,6 százalék a vegyes házasságok aránya, szemben a szórványban tapasztalható 50 százalékoshoz közelítő, illetve azt meghaladó értékekkel (Badis 2011). Ezek a szám adatok, kisebb-nagyobb ingadozásokkal napjainkban is érvényesek.

3.2. A magyar nemzetiségűek jellemzői a szórványterületeken

A vajdasági magyarok közül többen élnek tömbben, mint szórványban. Gábrity Molnár Irén meghatározása szerint a „szórványmagyarság fogalmán általában a határon túli magyarságnak azt a rétegét értjük, amely a többségi nemzetekhez képest településén, mikrorégiójában 30 százaléknál kisebb arányban él, hátrányos nyelvi, etnikai, vallási helyzetben és a nemzettesttől elszigetelődve, leépült intézményrendszerrel, folyamatos veszélynek, felszámolódásnak van kitéve” (Gábrity Molnár 2005b, 24). E meghatározás alapján szórványnak, vagy a szórvánnyá válás valamely fázisában lévőnek tekinthető a Bánátban, a Szerémségben és a Bácska déli, illetve nyugati részén élő magyarság. A vajdasági magyarok hozzávetőlegesen 37 százaléka él szórványterületen (Badis 2011).

A szórványterületeken az asszimiláció felgyorsult, ami elsősorban a vegyes házasságoknak, valamint egyes településeken a magyar nyelvű oktatás hiányának tudható be.⁴ A vegyes házasságok száma Vajdaságban az elmúlt időszakban növekvő tendenciát mutat, különösen a szórványterületeken. Az utóbbi 10 évet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vegyes házasságok száma 27–28 százalék körül mozog (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A magyar nők által kötött vegyes házasságok aránya az összes megkötött házasság arányában valamivel magasabb (30 százalék), mint a férfiak által kötötteké (25 százalék) (Népesedési akcióterv 2013–2017, Ma-

⁴ Az elmúlt évtizedekben a szórvány több településén, főleg a falvakban fenntarthatatlanná váltak az igen kis létszámú magyar tagozatok és magyar iskolák (Trombitás–Szügyi 2012).

gyar Nemzeti Tanács). A vegyes házasságokban akár a 70 százalékot is elérheti az etnikai reprodukciós veszteség, ami azt jelenti, hogy a megszülető gyermek nem magyar nemzetiségűként lesz regisztrálva (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). Ezt a helyzetet súlyosbítja az asszimiláció folyamata, ami miatt az összmagyarként regisztrált csecsemők számát csökkenteni kell 20 százalékos integrációs asszimilációs veszteséggel (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács). A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a szórványban több gyermeket vállalnak a magyar nők, ez azonban nem növeli a magyar lakosság számát az asszimilációs veszteség miatt, hiszen a szórványban a vegyes házasságok száma magasabb és a kisebbségi nemzet számára ezeknek az újszülötteknek a jelentős hányada „ elvesztett ” (Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács).

4. Migráció

4.1. Vajdaság lakossága körében tapasztalt népmozgások 1990-től 2016-ig

E fejezetben elsősorban az országhatárokat átlépő, külső migrációs folyamatokat ismertetjük, hiszen 1990-től napjainkig Vajdaság lakosságának körében az ezen irányú vándorlások voltak a legkifejezettebbek. A Vajdaságban élő lakosság alakulásának szempontjából a mai napig a legfontosabb folyamatok közé a ki-, illetve a bevándorlás sorolható. Az elmúlt negyed évszázad migrációs folyamatainak kényszerű (a délszláv háború pusztításai elől történő menekülés) és gazdasági okai voltak, illetve vannak.

Az 1991 és 1995 között dúló délszláv háború, amely Jugoszlávia szétesését eredményezte, nagyban megváltoztatta a régió lakosságának etnikai összetételét és létszámát is. Ebben az időszakban Szerbia elsősorban befogadó országgá lépett elő, ahová a volt jugoszláv tagköztársaságok területéről nagy számban érkeztek menekült személyek, többen, mint ahány fő ugyanebben az időszakban elhagyta az országot. Ezt bizonyítja, hogy 1990 és 1995 között Szerbia (és Montenegró) migrációs mérlege pozitív volt, 3,9 ezrelékes növekedéssel, és csak a 2000-es évek elején egyenlítőddött ki az emigránsok és az immigránsok száma (Bonifazi 2011).

Az 1991-es népszámlálás alkalmával Vajdaságban összesen 914 929 bevándoroltat írtak össze, akik közül közel 180 000 ember saját községén belül költözött egy másik településre, további csaknem 440 000 lakos valamelyik másik szerbiai községből települt át Vajdaság területére, és több mint 260 000 fő Jugoszlávia egyéb területeiről érkezett a tartományba, mindemellett a kül-

földről visszatérők száma 16 815 lakost tett ki (Gábrity Molnár 2008b). A háború kitörésétől kezdve rohamosan nőni kezdett a betelepülők, és közülük is leginkább a háborús menekültek aránya Vajdaság összlakosságán belül. Goran Penev adatai szerint 1991 és 1995 között 157 084-en telepedtek le Vajdaságban, akiknek több mint 94 százaléka az egykori Jugoszlávia valamely tagköztársaságából érkezett a tartományba. Az elkövetkező hat évben, 1996-tól 2002-ig pedig további 56 111 fő érkezett, és több mint 72 százalékuk szintén a széteső délszláv állam valamely tagköztársaságából települt át (Penev 2006). Mindkét említett időszakban a betelepülők fennmaradt részét Közép-Szerbiából, illetve elenyésző számban (1000–2000 fő) külföldről érkező lakosok tették ki (Penev 2006).

Gábrity Molnár Irén 1990 és 1993 között, ezt követően pedig 1995-ben több mint 270 000 háborús menekült Vajdaságba településéről tesz említést, akiknek 92 százaléka szerb nemzetiségű és Horvátországból, valamint Boszniából érkeztek (Gábrity Molnár 2012). Ekkor Vajdaság összlakosságának 13 százalékát teszik ki a menekültek, akik elsősorban Bácska délnyugati részén, a Szerémségben és a tartomány nagyobb városaiban találtak új otthonra. A számuk a tartományi székvárosban, Újvidéken 25 000 fő, Rumán 6-8000 fő, Zomborban, Pancsován, Indiában (szerbül Indija) és Szabadkán pedig 6000 fő körüli volt (Gábrity Molnár 2012). Gábrity Molnár Irén további becslései szerint 1995-ben Vajdaság 2 190 000 fős lakosából 196 000 fő menekült személy volt, és ugyanekkor 52 000 főre tehető azon vajdasági lakosok száma, akik külföldön dolgoztak (Gábrity Molnár 2008b). Penev szerint egy évvel később, 1996-ban 2 183 979 fő volt Szerbia északi tartományának összlakossága, amelynek közel 12 százaléka, összesen 259 719 fő menekült személy volt (Penev 2006). További becslések szerint 2001-ben a 2 044 038 fős lakosságból 183 721 fő volt menekült személy, a 2002-es népszámláláskor összeírta 2 031 992 vajdasági lakosból pedig 186 463 fő betelepült személy volt (Penev 2006). Az 1991- es és a 2002- es népszámlálások közötti időszakban a betelepülő menekültek nagy száma mellett szinte eltörpül az a 68 791 fő, aki ugyanebben az intervallumban kitelepült Vajdaságból (Penev 2006).

1999-ben, miután véget érték a néhány hónapig tartó NATO-légicsapások, Szerbiába további 350 000 menekült érkezett (egy részük Vajdaságba) Koszovó területéről (Penev 2006). A 2002-es évben 70 700 „ideiglenesen” külföldön dolgozó, illetve tartózkodó vajdasági személyt tartottak nyilván (Penev 2006). A valós szám Penev szerint azonban ennél jóval nagyobb lehet, amire a befogadó országok statisztikáiból lehet következtetni. Horvátországban 2001-ben 19 200 fő Szerbiából, többnyire Vajdaságból (többségük nagy valószínűséggel vajdasági horvát nemzetiségű lakos lehetett) érkezett mene-

kültet tartottak nyilván (Penev 2006). A szerbiai nyilvántartások szerint 4 200 fő települt át Magyarországra az 1992-es évet követően, a magyarországi statisztikák viszont 9 200 áttelepült szerb és montenegrói (többségük nagy valószínűséggel magyar nemzetiségű) állampolgárról számolnak be (Penev 2006). A múlt század kilencvenes éveiben a Vajdaságot elhagyók a hagyományosnak tekinthető célszágok (Németország, Ausztria, Franciaország) mellett nagy számban célozták meg a kelet-európai tranzitországokat (elsősorban Magyarországot, de Csehországot is), de a tengerentúli államokat (Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália) is (Penev 2006). A nagyszámú menekült beáramlásának ideje alatt a természetes szaporulat mindvégig negatív értékeket mutatott Vajdaságban, ami miatt a nemzetiségi arányok is megváltoztak a lakosság összetételében (Penev 2006). Emellett 2002-ben a vajdasági lakosoknak csaknem fele nem vajdasági születésű volt: Bánátban 59,4 százalékkal, Bácskában 50,8 százalék, Szerémségben pedig csak 48,2 százalék az aránya azoknak a lakosoknak, akik születésüktől fogva ugyanazon a településen élnek (Gábrity Molnár 2008b).

A miloševići rendszer bukása utáni években Vajdaság lakossága ismét kétmillió fő alá csökkent, 2011-ben ugyanis 1 931 809 lakosa volt a tartománynak a 2002-ben összeírt 2 031 992 fővel szemben, ami 100 183 fős lakosságvesztést jelent 9 év alatt (Popis stanovništva 2011). Ebben az időszakban már nem érkezett nagyszámú menekült és egyáltalán betelepülő személy a tartományba, bár 2000-tól 2010-ig további 20 000 menekült érkezett Koszovóból Szerbiába, viszont azt pontosan nem tudni, hogy közülük hány fő telepedett le Vajdaság területén (Tátrai et al. 2013). A menekültek száma a 2000-es évek elejétől Szerbia-szerte csökkent és 2012-ben már csak 70 000 főt tartottak nyilván menekültként (Tátrai et al. 2013). A csökkenés okai az állampolgárság megszerzése, a kivándorlás, illetve a hazatérés (Tátrai et al. 2013). A Koszovóból érkező belső menekültek száma azonban így is 228 000 főt tett ki az országban (Tátrai et al. 2013).

A két népszámlálás között eltelt időszakban bekövetkezett népességfogyás oka a negatív természetes szaporulat mellett a kivándorlás, amely ebben az időszakban már nem a háborús kényszer hatására történt, sokkal inkább gazdasági motivációjú, illetve tanulmányi és karrier célú volt (Tátrai et al. 2013). Arról nincsenek pontos adatok, hogy Vajdaság különböző nemzetiségeinek köreiből hányan költöztek külföldre, de a 2011-es népszámlálás eredményei szerint összesen 46 031 vajdasági lakos dolgozott vagy élt külföldön (Popis stanovništva 2011). Pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre arról, hogy a 2011-es népszámlálástól napjainkig hány fő és milyen nemzetiségű lakos hagyta el Vajdaságot, illetve települt be a tartományba, a lakosság szám azon-

ban érezhetően tovább csökkent, az elvándorlás pedig továbbra is tömeges. A Központi Statisztikai Hivatal honlapján fellelhető európai államokra vonatkozó becslések szerint Szerbiának 2016 január 1-én már csak 7 076 372 lakosa volt (Népesség Összesen 2005–2016), ezen belül azonban nincsenek Vajdaság lakosságára vonatkozó becslült adatok.

4.2. A vajdasági magyarság körében tapasztalt népmozgások 1990-től 2016-ig

A múlt század kilencvenes éveiben fennálló háborús helyzet és a gazdasági nehézségek a vajdasági magyar közösségnek is óriási veszteségeket okoztak. Az 1991-es népszámlálás eredményei szerint Vajdaság 2 013 889 lakosából 339 491 fő volt magyar nemzetiségű (Milanović 2006), ami a tartomány összlakosságának 16,8 százalékát jelentette. Ehhez képest a 2002-es összeírás-kor a növekvő összlakosságon belül, csökkent a magyarok száma és egyben részarányuk is. Az említett évben a 2 031 992 vajdasági lakosból már csak 290 207 fő volt magyar nemzetiségű (Popis stanovništva 2002), ami 49 284 fős csökkenést jelentett 11 év alatt. Mindemellett a tartomány teljes lakosságát szemlélve pedig 14,3 százalékosra csökkent a magyarság részaránya.

A vajdasági magyarság ilyen mértékű megfogyatkozásának okai a negatív természetes szaporulat mellett az intenzív elvándorlásban keresendők. Pontos adataink nincsenek arról, hogy hány vajdasági magyar hagyta el szülőföldjét a kilencvenes évek zűrzavarában, abban azonban egyetértenek a társadalomkutatók is, hogy az elvándorlás óriási méreteket öltött a tárgyalt populáció körében. Feltehetően több tízezer főre tehető a migrációs veszteség a múlt század utolsó évtizedében. A becslések általában 30–50 000 emigráló vajdasági magyart említenek (Kincses–Takács 2010; Tátrai et al. 2013).

Az említett évtizedben az emberek többnyire a háború és a háborúnak köszönhető nehézségek elől menekültek külföldre, emellett kisebbségként leszűkül a mozgásterük, az anyanyelvi oktatás terén is komoly hiányosságok voltak tapasztalhatóak, továbbá a harcképes férfiak a kézhez kapott katonai behívók ellenére sem akartak részt venni a délszláv konfliktusban, ezért az elvándorlás mellett döntöttek (Gábrity Molnár 2011). A felsorolt nehézségek mellett sok vajdasági magyar szakember azért (is) döntött a kivándorlás mellett, mert úgy érezte, szülőföldjén nem becsülik meg eléggé tudását, ami a szűkös fejlődési lehetőségek között egyébként is veszíteni kezdett az értékéből (Gábrity Molnár 2011). Kezdetben a legtöbb emigráns az európai államokat célozta meg (Németországot, Franciaországot, Ausztriát és a legtöbben Magyarországot, ha sok esetben csak tranzitországgként is), később azonban az

olyan tengerentúli államok is a kivándorlók célországai közé kerültek, mint az Egyesült Államok, Kanada vagy Ausztrália (Gábrity Molnár 2011).

A 2011-es népszámlálás adatai továbbra is a vajdasági magyar közösség rohamos csökkenéséről tanúskodtak. A kétmillió fő alá csökkenő összlakosságnak (1 931 809 fő) már csak 13 százaléka volt magyar nemzetiségű, ami 251 136 főt jelentett (Popis stanovništva 2011). A kilenc év alatt bekövetkezett csaknem 40 000 fős fogyás legfőbb okai ebben az esetben is a negatív természetes szaporulat és a tömeges kivándorlás voltak. Részletes adatok ugyan ebből az időszakból sem állnak rendelkezésünkre a magyar nemzetiségű kivándoroltak számáról, mégis „beszédeselek” a népszámlálási adatok, amelyekből világosan látszik, hogy Vajdaságban egyedülként Újvidék és környékének lakossága nőtt, a legnagyobb fogyatkozás pedig Észak-Bácskában és a Bánát határ menti részeiben tapasztalható, tehát azokon a területeken, amelyeken a lakosság többsége magyar nemzetiségű (Tátrai et al. 2013). Bár a legutóbbi népszámlálás óta eltelt néhány évben még viszonylagos becslések sem láttak napvilágot, a kivándorlási hullám a 2011-es összeírástól érezhetően napjainkig is tart, sőt a 2011-től könnyített eljárással megszerezhető magyar állampolgárság nagy valószínűséggel újabb „löketet” is adott az elvándorlásnak.

A szerbiai rendszerváltás óta a kivándorlók már nem menekülteként települnek le új, választott hazájukban, hiszen az emigráció már nem kényszerű, nem háború miatt történik, sokkal inkább gazdasági motivációjú, illetve tanulmányi és karriercélú (Tátrai et al. 2013). Az emigráló vajdasági magyarok egy része Magyarországon települt le, de sokan közülük, csak „ugródeszkának” használták Magyarországot, ami annyit jelent, hogy az országból továbbvándorolnak valamely fejlett nyugat-európai vagy tengerentúli államba.

Badis Róbert becslései szerint a 2011-es népszámláláskor legkevesebb 5–6000 vajdasági magyar tartózkodott külföldön, és 2002-től 2011-ig nagyjából 8–9000 ezer főre tehető a közösség migrációs vesztesége (Badis 2012). A szerző magyarországi statisztikákra hivatkozva 2008-ban 17 186 Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárról számol be és 12 556 főről, akik 1993-tól a fent említett évig váltak magyar állampolgárrá (Badis 2012). Utóbbiak 97 százaléka magyar anyanyelvű (Badis 2012).

Az 1990-es évek elejétől 2012-ig eltelt időszakban a Magyarországra bevándorló szerb állampolgárok száma évente változott néhány száztól a több ezer főig, minden évben 10 000 és 20 000 közötti volt a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok száma, a magyar állampolgárságot szerzett szerb állampolgárok száma pedig néhány száz és közel kétezer fő között mozgott éves szinten (Kincses–Takács 2010; Tátrai et al. 2013).

5. táblázat: A Magyarországra bevándorló, a Magyarországon tartózkodó és a magyar állampolgárságot szerzett szerb állampolgárok száma 1993-tól 2012-ig

Év	Magyarországra bevándorló szerb állampolgárok (fő)	Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok (fő) az adott év január 1-én	Magyar állampolgárságot szerző szerb állampolgárok (fő)
1993	5 060	–	223
1994	2 379	–	655
1995	1 451	15 297	885
1996	689	16 173	1233
1997	742	15 449	1 725
1998	1 490	14 250	990
1999	2 490	15 223	1103
2000	1 777	15 571	1079
2001	1 028	12 664	1 254
2002	437	11 975	470
2003	709	11 693	343
2004	1 586	12 367	533
2005	1 096	13 643	949
2006	2 446	12 111	357
2007	4 393	12 683	757
2008	4 124	17 186	758
2009	1 209	17 015	672
2010	998	17 197	721
2011	870	16 301	1 678
2012	–	13 226	–

Forrás: Tátrai et. al. 2013, 35–54.

A tanulmányi célú migráció egyre erőteljesebb a vajdasági magyar fiatalok körében, amelynek elsődleges célpontja az anyaországi oktatási intézmények valamelyike. A témával foglalkozó kutatások eredményei szerint a magyarországi középiskolákban és leginkább felsőoktatási intézményekben történő továbbtanulás az áttelepedéshez vezető legfontosabb utat jelenti (Eröss et al. 2011), hiszen egyes becslések szerint a Magyarországon tanuló vajdasági diákok 30–50 százaléka tanulmányai végeztével sem tér vissza a szülőföldjére (Takács–Tátrai–Eröss 2013). A vajdasági magyar fiatalok körében a Magyarország irányába történő tanulmányi migráció 1991-től, a háború kitörésének évétől kezd számában is jelentőssé válni (Takács–Tátrai–Eröss

2013). A háború utáni néhány évben valamelyest visszaesett, de az 1999-es koszovói válság idején ismét nőtt az anyaországban tanuló vajdaságiak száma (Takács–Tátrai–Eröss 2013). Ezután néhány évig ismét kevesebb vajdasági magyar személy tanult Magyarországon, de 2004-től ismét folyamatosan növekedett a számuk (Takács–Tátrai–Eröss 2013). A 2005 és 2010 között eltelt időszakban 2 181 szerb állampolgársággal rendelkező hallgató kezdhetette meg tanulmányait valamely magyarországi felsőoktatási intézményben (Takács–Tátrai–Eröss 2013). Többségük (53,1 százalékuk) Szegeden tanult tovább. Ennek oka egyfelől, hogy földrajzilag Szeged fekszik legközelebb a vajdasági magyar tömbterületekhez, másrészt pedig a szegedi karokon nyújtott színvonalas oktatás is igen vonzó volt fiatalok számára (Takács–Tátrai–Eröss 2013). Budapesten az említett időszakban felvételt nyert szerb állampolgárok 18,8 százaléka tanult tovább, Pécsen 5,9 százalékuk, Gödöllőn 0,9 százalékuk, a Budapesti Corvinus Egyetem zentai kihelyezett kertészmérnöki képzésén pedig 15,7 százalékuk (Takács–Tátrai–Eröss 2013). Gábrity Molnár Irén (a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és a Tartományi Oktatási Titkárság 2011-es adataira hivatkozva) megállapítja, hogy a 4 500–4 700 főt számláló vajdasági magyar egyetemista populáció nagyjából 30–35 százaléka tanul Magyarországon. A tapasztalat azt mutatja, hogy napjainkra leginkább a tömbben, de már a szórványterületeken is egyre több magyar fiatal szeretne Magyarországon tanulni. Egy 2014 októberében és novemberében, a zentai végzős középiskolások körében készített felmérés eredményei szerint a továbbtanulást tervező érettségizők (a szakközépiskolákban a megkérdezettek 77,3 százaléka, a gimnáziumokban pedig 96 százaléka tervezte a továbbtanulást) 75 százaléka külföldön szeretné folytatni tanulmányait, többségük (70,7 százalékuk) Magyarországon, néhányan (4,3 százalék) pedig más európai vagy tengerentúli országban (Palusek 2015). Az említett felméréshez kapcsolódó fókuszcsoportos interjúkon a tanulók a következő indokokat hozták fel a magyarországi továbbtanulás mellett: úgy érzik, hogy szülőföldjükön a későbbiekben nem fognak tudni munkába állni; mert hiányos a szerb nyelvtudásuk; mert szeretnének a saját anyanyelvükön tanulni; mert Vajdaságban kevés egyetemi szak érhető el magyar nyelven; mert a vajdasági (és szerbiai) egyetemeken nem elég széles és nem elég korszerű a szakkínálat (Palusek 2015a, Palusek 2015b).

Összefoglaló

Vajdaság viharos történelme során mindig többnemzetiségű terület volt, és az itt élő nemzetek időnként egymásnak feszülve, a legtöbbször azonban békésen egymás mellett élve alakították a terület történelmét. Magyarország

részeként még Délvidékként emlegették a mai északi szerb tartománnyal nem teljesen azonos területet. A Vajdaság nevet az itt élő szerbek kezdték el használni. Miután a terület 1920-ban a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került, az itt élő kisebbségek gyakran kerültek nehéz helyzetbe, de a legtöbb nemzetiség száma gyarapodott egészen a XX. század második feléig. A vajdasági magyarság 1961-ben számlálta legtöbb tagját, a hetvenes évektől már csökkent a létszámuk, nem sokkal később már a szerb nemzetiségűeknél is negatív természetes szaporulat volt tapasztalható. A kilencvenes években dúló délszláv háború és annak következményei megváltoztatták a tartomány lakosságának összetételét, ennek következményeként Vajdaság demográfiai arculata ellentmondásossá vált, hiszen jellemző a lakosság elvándorlása és előregedése, valamint a születések számának csökkenése, viszont a háborúk okozta bevándorlási folyamatok (menekült személyek betelepítése) a lakosság növekedését eredményezték.

A demográfiai trendeket figyelembe véve, kijelenthetjük, hogy a vajdasági magyarság lélekszáma rohamosan fogy. Ennek oka egyrészt a háború elől történő menekülés, majd a fegyveres konfliktusok befejeztével a gazdasági és tanulmányi célú tömeges kivándorlás, illetve a tartósan negatív természetes szaporulat. Mindemellett jelen van a többségi nemzetbe (szerb) történő beolvadás, az asszimiláció folyamata, amely főleg a szórványban élő magyarságot érinti. A Vajdaságban élő magyar nemzetiségűek kétharmada tömbben él, leginkább Észak-Bácskában, a Tisza mentén és Észak-Bánátban, viszonylag erős és stabil intézményrendszerrel. Azonban nagy problémát jelent, hogy a vajdasági magyarság (ahogy a tartomány összlakosságának nagy része is) fokozatosan elöregszik. Itt ki szeretnénk emelni, hogy Vajdaság lakosságát a háborúskodás következményei, a politikai bizonytalanság, a társadalmi pozícióvesztés, a demográfiai veszteségek, és a késlekedő privatizáció gazdaságilag és egzisztenciálisan rendkívül visszavetették.

A rendszerváltás után Szerbia gazdasága nagyon lassan, de kezdett talpra állni, így az ország egyik „húzó mozdonyának” számító Vajdaságban is újra-szerveződött a gazdasági élet, leginkább a mára már jelentősnek mondható kis- és középvállalkozások formájában, amelyek között sok a helyi magyar érdekltség is. Vajdaság szempontjából az egyik legfontosabb cél a terület gazdaságának élénkítése lenne, valamint munkaerőpiaci helyzetének javítása. Viszont e gazdasági célok elérését és a terület felzárkóztatását/fejlesztését, az a tényező is hátráltatja, hogy évtizedek óta tart a magasan kvalifikált szakemberek elvándorlása a térségből. Mindemellett hangsúlyos „vándorlási típus” vált a vajdasági magyar fiatalok Magyarországra irányuló tanulási célú migrációja.

Irodalomjegyzék

- A. Sajti Enikő (2008): Magyar kisebbség a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban 1918–1922. *História* 30 (6–7): 26–29.
- A. Sajti Enikő (2008): „A kommunizmus mostohagyermekai”: A magyar kisebbség elleni megkorlátozások a Délvidéken (A Vajdaságban) – A kutatás eredményei és kérdőjelei. *Létünk*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. Forrás: <http://letunk.rs/wp-content/uploads/2015/01/Letunk-2008-3.pdf> (Letöltve: 2016.03.01.)
- Badis Róbert (2011): Vajdasági magyar szórványban élők demográfiai helyzete. Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely.
- Badis Róbert (2012): Látlelet a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. Forrás: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-03-Badis.pdf> (Letöltve: 2016.06.17.)
- Bajmócy Péter (2006): Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. In: Kiss Andrea–Mezősi Gábor–Sümegehy Zoltán (szerk.): *Táj, környezet és társadalom: ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzorasszony tiszteletére*. 57–68. Szeged: SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék.
- Belanka Csaba (2007): Mezőgazdaság. In: Nagy Imre (szerk.): *Vajdaság*. 256–259. Dialóg Campus Kiadó: Pécs–Budapest.
- Bonifazi, Corrado (2011): Međunarodne migracije na Balkanu od kraja Hladnog rata: Opšti pregled. In: *Migracija, krize i ratni sukobi na Balkanu s kraja 20. veka*. Szerkesztő: Penev, Goran. Društvo demografa Srbije. DémoBalk Beograd. Forrás: http://www.demobalk.org/Publications/books/docs/Demobalk_Books_Doc_00029.pdf (Letöltve: 2016.06.19.)
- Erőss Ágnes–Filep Béla–Rácz Katalin–Tátrai Patrik–Váradai Mónika Mária–Doris Wastl-Walter (2011): Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. *Tér és Társadalom* 25 (4): 3–19.
- Habilcsek László (2004): A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása 1991-től 2021-re. Bevezetés. In: *Habilcsek László–Tóth Pál Péter–Veres Valér (szerk.): A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének jelentései 78. 25–27. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.
- Hajdú Zoltán (2010): A Vajdaság 1910–1920 között. *História* 32 (1–2): 30–32.
- Huszka Beáta (2008): Szerbia decentralizációja: a kisebbségi dimenzió. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutató Közalapítvány.

- Huszka Beáta–Bakó Tamás (2007): Észak-Vajdaság magyar többségű községeinek gazdasága. Műhelytanulmány 24. 21–35. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutató Közalapítvány.
- Kicošev, Saša (1996): Bácska népességszámának és etnikai szerkezetének változásai a 20. században. Forrás: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE1996/FE19961-2_145-164.pdf (Letöltve: 2016.04.18.)
- Kincses Áron –Takács Zoltán (2010): Szerb állampolgárok Magyarországon. Területi Statisztika 13 (2): 182–197.
- Kincses Áron (2012): Szerb állampolgárok Magyarországon – Helyzetkép. In: Kincses Áron (szerk.): Szerb állampolgárok Magyarországon. 14–39. Budapest: Európai Integrációs Alap.
- Kocsis Károly–Kocsis-Hodosi Eszter (1998): Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Charpatian Basin. Minority Studies Programme. Budapest: Geographical Research Institute, Research Centre for Earth Science and Hungarian Academy of Science.
- Kocsis Károly–Bottlik Zsolt–Tátrai Patrik (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Kocsis Károly–Tátrai Patrik–Agárdi Norbert–Balizs Dániel–Kovács Anikó (2015): A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig. Térképmagyarázó. In: Kocsis Károly–Tátrai Patrik (szerk.): A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet.
- Korhecz Tamás (2009): A hivatalos nyelvhasználat jogi keretei a Vajdaságban – Szerbiában. Jog és gyakorlat. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata 170 (1): 1313–1321.
- Kovács András Donát (2015): Megújulási lehetőségek és gátló tényezők a szerb-magyar határ menti térségben. In: Ricz András–Takács Zoltán (szerk.): A régió TÍZpróbája. 89–99. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.
- Kugler József (2007): Vajdaság településhálózatának sajátosságai. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. 225–250. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Gábrity Molnár Irén (2005a): Vajdasági egyházak, vallásgyakorlási nehézségek. In: Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.): Közérzeti barangoló. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Gábrity Molnár Irén (2005b): Mit értünk szórvány magyarság alatt Vajdaságban? Létünk XXXV (3): 19–31.
- Gábrity Molnár Irén (2006): Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk. In: Gábrity Molnár Irén–Ricz András (szerk.): Kistérségek élet-

- ereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek. 57–72. Szabadka: Regionális Tudományi Társaság
- Gábrity Molnár Irén (2008a): Oktatásunk láttelepe. Oktatásszociológiai olvasmány. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Gábrity Molnár Irén (2008b): Karakteristike ljudskog resursa u regionu (Demografske promene i migracije u Vojvodini i susjednim regionima). Forrás: <http://gabritymolnariren.com/demografske.pdf> (Letöltve: 2016.05.20.)
- Gábrity Molnár Irén (2011): Szociológiai jelenségvizsgálatok a Vajdaságban. Szabadka: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.
- Gábrity Molnár Irén (2012): A migrációs és remigrációs folyamatok 1990 és 2010 között az Alföldön és a Vajdaságban. In: Voice of the Village, Research 1.: Migration and re-migration process. Szabadka- Budapest. Forrás: http://adattar.vmmi.org/vov_eredmenyek/01_iren_gabrity_molnar_sandor_illes.pdf (Letöltve: 2016.05.22.)
- Gábrity Molnár Irén (2015): A vajdasági magyarok helyzete és jövőképe. Forrás: <http://confessio.reformatus.hu/a-vajdasagi-magyarok-helyzete-es-jovokepe#page2> (Letöltve: 2016.05.20.)
- Gaal György (1981): Vajdaság nemzetének és nemzetiségeinek népfelzabardító harca és forradalma 1941-ben. Létünk. Újvidék: Forum Könyvkiadó. Forrás: http://adattar.vmmi.org/cikkek/2374/letunk_1981.03-04_17_gaal_gyorgy.pdf (Letöltve: 2016.04.07.)
- Lados Gábor–Hegedűs Gábor–Kovács Zoltán–Boros Lajos (2015): Oda és vissza – Az elvándorlás hatásainak és a visszavonulás lehetőségeinek értékelése hazánkban. In: Fábíán Attila–Bertalan Laura (szerk.): Otthon a Kárpát-medencében: Területfejlesztési Szabadegyetem 2011–2015. 115–136. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó.
- Milovanović, Zoran (2006): Starosna struktura stanovništva Vojvodine prema teritorijalnoj i nacionalnoj pripadnosti. Forrás: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2006/0352-57320621305M.pdf> (Letöltve: 2016.07.10)
- Palusek Erik (2015a): Mi kell a szülőföldön maradáshoz? Létünk XLV (2): 263–273.
- Palusek Erik (2015b): Hogyan tovább? In: Keresztes Gábor (szerk.): Tavasz szél 2015 Konferenciakötet. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége. Forrás: <http://publikacio.uni-eger.hu/57/1/Tavaszi%20Sz%C3%A9l%202015%20-%204.%20k%C3%B6tet.pdf> (Letöltve: 2016.06.28.)
- Penev, Goran (2006): Vojvođanske migracije tokom 1990-ih godina: više

- doseljenih, manje odseljenih. Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka Beograd. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2006/0352-57320621077P.pdf> (Letöltve: 2016.05.06.)
- Portmann, Michael (2004): Magyarok, németek menekülése a Vajdaságból. Forrás: <http://www.historia.hu/archivum/2006/0604portmann.htm> (Letöltve: 2013.07.02.)
- Probáld Ferenc (2007): Szerbia. In: Probáld Ferenc–Szabó Pál (szerk.): Európa regionális földrajza. Társadalomföldrajz. 439–444. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Szügyi Éva–Takács Zoltán (2011): Menni vagy maradni? Esélylatoltgatás szerbiai és magyarországi diplomával a Vajdaságban. In: Páger Balázs (szerk.): Évkönyv 2011. 283–300. Pécs: PTE Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.
- Szügyi Éva (2012): Iskolaválasztás a Délvidéken. Kisebbségkutatás 21 (3): 514–535.
- Szlávy Ágnes (2008): Az észak-bácskai régió munkaerő-piaci tendenciái. In: Gábrity Molnár Irén–Mirnics Zsuzsa (szerk.): Regionális erőnlét. A humán erőforrás befolyása Vajdaságban. 246–265. Szabadka: Magyarországi Kutató Tudományos Társaság.
- Takács Zoltán–Kincses Áron (2013a): A Magyarországra érkező külföldi hallgatók területi jellegzetességei. Területi Statisztika 53 (1): 38–53.
- Takács Zoltán–Kincses Áron (2013b): Vajdasági hallgatók Magyarországon. Területi Statisztika 53 (3): 253–270.
- Takács Zoltán–Tátrai Patrik–Eröss Ágnes (2013): A Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció. Tér és Társadalom 27 (2): 77–95.
- Tátrai Patrik–Kocsis Károly–Gábrity Molnár Irén–Takács Zoltán (2013): A Vajdaságot érintő migráció és annak történeti előzményei. Tér és Társadalom 27 (2): 35–54.
- Trombitás Tímea–Szügyi Éva (2012): A falusi magyar tannyelvű iskolák Vajdaságban. A Falu XXVII (4): 27–35.

További források:

- Hídvégi Mikó Imre Kutatóintézet Alapítvány. http://www.hidvegimiko.hu/b2_kutatasaink/Unios_palyazatok_SZERBIA.pdf (Letöltve: 2011.12.08.)
- Népesedési akcióterv 2013–2017, Magyar Nemzeti Tanács. Forrás: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/nepesedes-akcio->

- terv-2013-2017 (Letöltve: 2015.02.28.)
- Népesség Összesen (2005–2016). Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tps00001.html (Letöltve: 2016.06.25.)
- Popis stanovništva 1921. Forrás: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 1931. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1931/pdf/G19314001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 1953. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1953/Pdf/G19534001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 1971. Forrás: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1971/pdf/G19714001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 1981. Forrás: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1981/Pdf/G19814001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 2002. Forrás: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2002/pdf/G20024001.pdf> (Letöltve: 2016.04.27.)
- Popis stanovništva 2011. Forrás: http://media.popis2011.stat.rs/2014/publikacije/Saopstenje_%20Knjiga20_24april_srpski.pdf (Letöltve: 2016.04.27.)
- Republički Zavod za Statistiku: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u Republici Srbiji Stanovništvo: Nacionalna pripadnost– Population: Ethnicity (Knjiga 1). Forrás: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf> (Letöltve: 2015.03.12.)
- Republički Zavod za Statistiku: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u Republici Srbiji Stanovništvo: Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost– Population: Religion, mother tongue and ethnicity (Knjiga 4). Forrás: http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf (Letöltve: 2015.03.12.)
- Republički Zavod za Statistiku: Upporedni pregled broja stanovnika 2011. Forrás: http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162 (Letöltve: 2016.07.02.)
- Republički Zavod za Statistiku 2011. Forrás: <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx> (Letöltve: 2015.03.10.)
- Tanulmányok a határ menti régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről es lehetőségeiről, a foglalkoztatást segítő támogatásokról (szerb-magyar határregió). TÁMOP-1.3.1-07/1.-2008-0002 „Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat fejlesztése az integrált munkaügyi és szociális rendszer részeként” c. kiemelt projekt, 3.6 alprojekt. Forrás: http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=afsz_tamop131_36alprojekt (Letöltve: 2013.03.10)
- Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012–2018, Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatala, 2011. Forrás: <http://www.eugenonline.com/>

download/kulturalisstrategia.pdf (Letöltve: 2012.09.10)

Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma. Forrás: <http://www.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=statut> (Letöltve: 2016.04.12.)

KOVÁCS SÁRKÁNY HAJNALKA – KOVÁCS VILMOS:

Vajdaság mezőgazdasági jellemzői

Bevezetés

A kedvező területi adottságoknak köszönhetően Vajdaság területén a földművelés és az állattenyésztés hagyománya nagy múltra tekint vissza. A tartomány lakosságának túlnyomó része a mai napig valamilyen módon kapcsolatban áll a mezőgazdasági tevékenységgel. Az ágazat néhány évtizede még az iparágak palettáján az egyik legjelentősebb volt, de még ma is jelentős szerepet tölt be az ország gazdaságában. Az 1990-es években az országot sújtó gazdasági zárlat és a politikai viharok nagyban hátráltatták az ágazat fejlődését. A viszonylagos politikai stabilitás kialakulása, a gazdasági embargó megszűnése és a feldolgozóipar privatizációs folyamatának a megindulása pedig jelentősen hozzájárultak a mezőgazdaság fellendüléséhez.

Az elmúlt időszakban a mezőgazdasági termelők zömének gépei és ők maguk is elöregedtek, a természetstechnológiájuk pedig elavult. Azonban ezzel a folyamattal egy időben megjelentek a magasan szakképzett, nagy területet megművelő fiatal gazdák is. A változás során az a tendencia látszik kirajzolódni, hogy egyre kevesebben és egyre nagyobb földterületeken végzik a mezőgazdasági tevékenységet.

A tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a vajdasági mezőgazdaság jellemzőiről, különös tekintettel a 2004-től kezdődő időszakra vonatkozóan. Módszertanilag a tanulmány szakirodalmi feldolgozások és statisztikai adatok elemzésén alapul.

Vajdaság mint mezőgazdasági térség

„A Vajdaság Európa egyik legkedvezőbb adottságú agrárvidéke, Szerbia legfejlettebb és legjelentősebb régiója. A vajdasági mezőgazdaság jelentőségét bizonyítja, hogy a régiót az ország éléskamrájának is nevezik, és így volt ez az Osztrák–Magyar Monarchiában is” (Belanka–Kovács 2007, 256). Napjainkban 1 608 896 hektáron folyik mezőgazdasági termesztés (RZS 2013). A térség enyhén tagolt síkság, Szabadka környékén a tengerszint feletti magasság 110 és 125 m közötti, keleti és déli irányban a magasság fokozatosan csökken (VMSZ 2015). A síkságból csak Szerémségben és Bánát déli részén

emelkednek ki szigethegységek (Fruška Gora és a Verseci-hegység) (Belanka–Kovács 2007). A mezőgazdasági termelés számára a természeti környezet kedvező feltételeket biztosít, ugyanakkor a természeti időszakban a szeszélyesség is tetten érhető, amely aszályként, túl sok esőként vagy pedig fagyveszélyként nyilvánulhat meg. A tartomány éghajlata mérsékelt kontinentális, de ezen belül kimutathatók a Duna menti, a Tisza menti, az észak-bácskai és a dél-bácskai mikroklímátípusok is. A régió éghajlata a mezőgazdasági termelés számára viszonylag hosszú vegetációs időszakot tesz lehetővé (VMSZ 2015). Az első őszi fagy átlagos ideje október 25–31. után, az utolsó tavaszi fagy április 5–10. előtt van. Vajdaság csapadék szempontjából inkább szegény területnek számít, az átlagos csapadékmennyiség 550–700 mm/év (Muhi 1995). A havi csapadékeloszlások között nagy eltérések tapasztalhatóak (Katić 2008).

Az öntözési lehetőségek elviekben adottak, hiszen Vajdaságban a három nagy folyó (Duna, Tisza, Száva) mellett húsz kisebb folyó is található. Emellett a tartományt csatornahálózat szövi át, amelynek a gerincét az 1977-ben befejezett Duna–Tisza–Duna-csatorna képezi, amely elviekben a teljes termőterület öntözhetőségét (és egyben a lecsapolást is) biztosíthatná (Belanka–Kovács 2007). Azonban a meglévő öntözőrendszer jelentős része használaton kívül van eltömődés és/vagy meghibásodás miatt (VMSZ 2015). Az árvízvédelmet 1 078 km hosszú gátrendszer alkotja, amely 800 ezer hektárnyi termőföldet véd az árvízről (Belanka–Kovács 2007).

A tartomány legnagyobb területét lösztakaró borítja, összesen mintegy 86 féle talajtípust tartanak nyilván, amelyek közül legelterjedtebb a csernozjom, valamint a mezőségi feketeföld. Jelentős továbbá a réti feketeföld, az alluviális és a szikes talajok előfordulása is. A vajdasági talajok fizikai és kémiai tulajdonságaiknak köszönhetően. Európa legjobb termőföldjei közé sorolhatók (VMSZ 2015), hiszen a megművelhető földterület 60%-át csernozjom alkotja (Katić 2008). A szántók minősége kiemelkedően jó a temerini, a verbászi, a rumai, a szenttamási, a szabadkai, az adai, az óbecsei és a zentai községekben (Belanka–Kovács 2007). A területek csaknem fele a legkiválóbb termőföld kategóriájába tartozik.

A termelés területi szerkezete

A mezőgazdaságilag hasznosított területek méretét és a száz főre jutó területek nagyságát tekintve a tartomány meghaladja az EU 27 átlagát, ugyanis a mezőgazdaságilag hasznosítható területek Vajdaság területének mintegy 74%-át teszik ki. 2010-ben az EU 15 átlaga 41,9%, a később csatlakozottaké 48,4%,

Magyarországé pedig 62,2% volt. A száz lakosra jutó mezőgazdasági terület is magas, 82,3 hektár, míg ez a terület az EU 27 országára nézve 37,7 hektár, Magyarország tekintetében pedig 57,8 hektár (KSH 2012; RZS 2013). Az egy főre jutó magas termelési terület azt eredményezi, hogy a terület a saját fogyasztási igényeink kielégítésén túl a termények nagy mennyiségben történő kivitelére is képes.

A termőföldek tulajdonosi szerkezete az elmúlt időszakban jelentősen megváltozott. Jugoszláviában, illetve Vajdaságban nem kollektivizálták a teljes mezőgazdasági termelést, mint ahogyan más szocialista országokban tették, maximum 10 hektáros saját termőföldön gazdálkodhattak a családi gazdaságok.¹ A termelőkapacitások jelentős része magángazdálkodók birtokában maradt. Kezdetben a főfoglalkozású mezőgazdasági termelők maximum 20 hektár földterülettel rendelkezettek, majd ezt a területet 10 hektárra csökkentették. Ezt követően a főfoglalkozású mezőgazdasági termelők irányában 1986-ban a tulajdonszerzéssel kapcsolatban mindenféle mennyiségi korlátozást eltöröltek. Ebben az időszakban a mezőgazdasági termelésben a termelési volumet tekintve a magángazdálkodók voltak a jelentősebbek, míg a feldolgozóiparban és az értékesítésben dominánsabban a társadalmi vállalatok szerepeltek. 1991-ben a magángazdálkodók tulajdonába 250 ezer hektár földterületet juttattak vissza, ezzel párhuzamosan megkezdődött a társadalmi vállalatok feldarabolása és egyben a privatizációja is (Belanka–Kovács 2007).²

A birtokszerkezetek elaprózottak voltak, 1991-ben 2,78 hektár, 2002-ben 3,59 hektár volt az átlagos tulajdonméret (Belanka 2007). A termelés fokozatosan koncentráldott, így 2012-re a tartomány területén az átlagos parcellaméret 10,9 hektárra nőtt, amely meghaladja a szerbiai 5,4 hektáros átlagot (RZS 2013). Összehasonlításképpen a cseh átlagos parcellaméret 152,4 hektár, a dán 62,9 hektár, a német 55,8 hektár, a francia pedig 53,9 hektár (Tasić 2015).

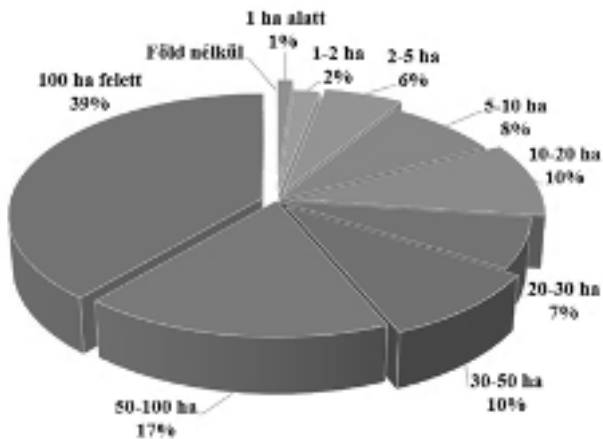
¹ A második világháborút követően az alábbi törvények szabályozták a kollektivizálást és a vagyonelkobzást, amelybe a termőföldek államosítása is bele tartozott: Határozat az ellenséges vagyon állami tulajdonba való átváltoztatásáról, a távol levő személyek vagyona feletti állami igazgatásról és a megszálló hatóság által erőszakkal elidegenített vagyon feletti szekveszterről (a DFJ Hivatalos Lapja, 2/45. szám); Törvény a földreformról és a betelepítésről (a DFJ Hivatalos Lapja, 64/45. szám és a JSZNK Hivatalos Lapja, 16/46., 24/46., 99/46., 101/47., 105/48., 19/51., 42-43/51., 21/56., 52/57., 55/57. és 10/65. szám); Törvény a földreformról és a belső betelepítésről (a SZNK Hivatalos Közlönye, 39/45. és 4/46. szám); Törvény a földreformról és a belső betelepítésről (a SZNK Hivatalos Közlönye, 5/48., 11/49. és 34/56. szám).

² A megkezdett privatizáció napjainkra jórészt teljesen lezajlott. Ezzel együtt a Jugoszláviában kiépített nagyüzemi birtokokon zajló intenzív mezőgazdasági termesztés és állattartás nagy-részt megszűnt vagy átalakult.

2012-ben a Szerb Köztársaság területén bejegyzett 631 552 bejegyzett gazdaság közül összesen 147 624 gazdaság tevékenykedett Vajdaság területén. A családi tulajdonban lévő gazdaságok mellett 1 355 jogi személyiséggel rendelkező gazdaság is mezőgazdasággal foglalkozott (RZS 2013). A mezőgazdasági területen tevékenykedő jogi személyiséggel rendelkezők száma jelentősen megnövekedett, hiszen 2004-ben Vajdaság területén összesen 488 vállalkozás és földműves szervezet működött (Belanka 2007). Ez részben annak tudható be, hogy a külföldiek csak abban az esetben rendelkezhetek mezőgazdasági földterülettel, ha a föld az általuk megvásárolt cég, vagy mezőgazdasági szervezet tulajdonában volt.

Az utóbbi időszak változásait leginkább a gazdaságok parcellaméretének a szerkezeti összetételében érhetjük tetten. A mezőgazdasági területek 66%-át azon gazdaságok művelik, amelyek átlagos parcellamérete meghaladja a 30 hektárt.

1. számú ábra: A gazdaságok átlagos parcellaméretének megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

A szakemberek által versenyképesnek minősített 10–30 hektáros birtokstruktúrával (KSH 2012) a gazdaságok csaknem egynegyede nem rendelkezik. Ezek egy jelentős része feltehetően idősök által működtetett, zömében önellátásra termelő gazdaság, amely többnyire növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Ezek a gazdaságok olyan kis jövedelmet képesek realizálni a működésük során, amely nem elegendő a megélhetéshez, ezért csak kiegészítő tevékenységként működtethetőek (nyugdíj-kiegészítésként).

Ugyanakkor a 2012-es mezőgazdasági összeírás adatai alapján a gazdaságok 57%-a nyilatkozta azt, hogy a bevételeik kizárólag mezőgazdasági tevékenységből származnak.

Agrárfoglalkoztatottság

Az ágazat iparosodásával párhuzamosan a mezőgazdasági szektorban foglalkoztatottak száma folyamatosan csökken. Míg 1981-ben a foglalkoztatottak 19,1%-a, 1991-ben 13,7%-a, 2001-ben 10,5%-a dolgozott a mezőgazdaságban (Belanka 2007), addig 2015-re ez a százalék 6,3%-ra esett vissza. Ugyanakkor a Vajdaságban élők meghatározó része még mindig jelentős mértékben kötődik a mezőgazdasághoz, hiszen ha az átlagosan három főt számláló háztartások számát vesszük alapul, a mezőgazdaság helyzetét illetően a lakosság egynegyede érintett. A gazdaságok modernizációjának és koncentrációjának következtében azonban az ágazatban foglalkoztatottak részarányának a további csökkenése várható. Ezt a feltételezést támasztja alá az, hogy az agrárágazatban foglalkoztatottak aránya már 2002-ben 4%-ot tett ki az EU-ban (Csapóné 2005), valamint az, hogy Vajdaságot a városokban található magas népesség jellemzi (Nagy 2007). Szerbiában azonban a családok 21%-a rendelkezik bejegyzett gazdasággal, és a lakosság 14%-a valamilyen módon részt vesz a mezőgazdasági tevékenységben (Bogdanov–Babović 2014).

Napjainkban a Szerb Köztársaság területén bejegyzett 631 552 bejegyzett gazdaság közül 147 624 gazdaság Vajdaság területén tevékenykedik (RZS 2013). A gazdaságok területi megoszlását az 1. táblázat ismerteti.

1. táblázat: A vajdasági mezőgazdasági gazdaságok száma régió szerinti lebontásban, 2012

	Régió/körzet	A mezőgazdasági gazdaságok száma	%
I.	Vajdasági régió	147 624	100%
1.	Észak-Bácska	11 361	7,69
2.	Nyugat-Bácska	18 337	12,42
3.	Dél-Bácska	31 867	21,59
4.	Észak-Bánát	14 345	9,72
5.	Közép-Bánát	16 772	11,36
6.	Dél-Bánát	25 629	17,36
7.	Szerémség	29 313	19,86

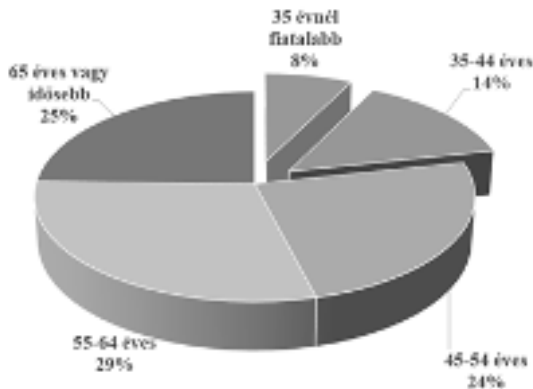
Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

Üzemformáját tekintve a mezőgazdasági tevékenységet magángazdálkodásként vagy jogi személyiségként (vállalat, vállalkozás, termelőszövetkezet stb.) is lehet folytatni. A bejegyzett gazdaságok közül 146 269 családi gazdaságként, míg 1 355 jogi személyiségként működik (RZS 2013). Ez azt jelenti, hogy Vajdaságban a családi gazdaságok képezik a termelői gazdaságok 99%-át. A gazdaságok 80,47%-ban 1–2 személy áll foglalkoztatásban. Az átlagéletkor a mezőgazdasági ágazatban 59 év (RZS 2013). Ez jóval meghaladja a 2012-es vajdasági átlagot, ami 42,2 volt, és amely 2014-re 42,6-ra emelkedett (RZS 2015).

A mezőgazdasági ágazat életkor szerinti foglalkoztatási szerkezetére nagymértékű előregedés jellemző. 2007-ben az egyéni gazdálkodók 57,9%-a idősebb volt 50-nél, sőt 21,5%-uk még 65-nél is idősebb (Belanka 2007). Ez az előregedési arány Szerbiában 2012-re tovább növekedett, a gazdaságok tulajdonosainak 54%-a 55 évnél idősebb, és a gazdaságok 78%-át 45 évesnél idősebbek vezetik, ahogyan ezt a 2. ábra szemlélteti. Az előregedés mellett a munkaképes korú lakosság város felé irányuló migrációja is számottevő.

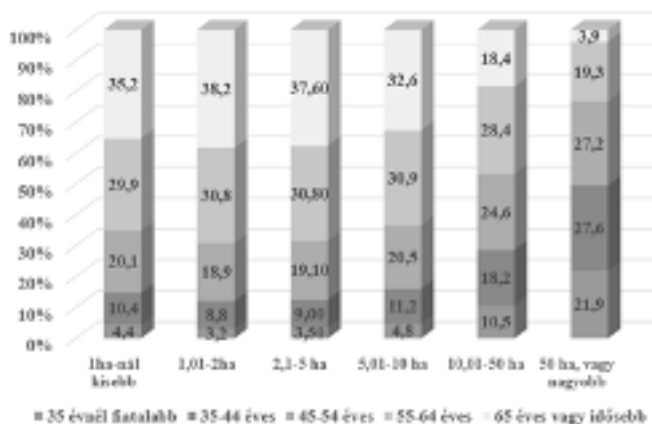
Ezzel párhuzamosan azonban az 50 hektár, vagy az fölötti kiterjedésű területek 22%-át 35 éves, vagy annál fiatalabb mezőgazdászok működtetik. A vajdasági adatokat a szerbiai adatok felülmúlják, mivel az országos átlag kissé eltér: a Szerb Köztársaság területén a gazdaságok vezetőinek átlagos életkora 69 év, az átlagos gazdaságméret pedig 5,4 hektár (RZS 2013). A szerbiai gazdaságok tulajdonosainak átlagos életkora előrevetíti az iskolai végzettség szerinti strukturáltságot is. A gazdaságok vezetőit többnyire az alacsony iskolázottsági szint és a gyakorlati tapasztalatra épülő gazdaságirányítás jellemzi.

2. ábra: A gazdák életkor szerinti eloszlása

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

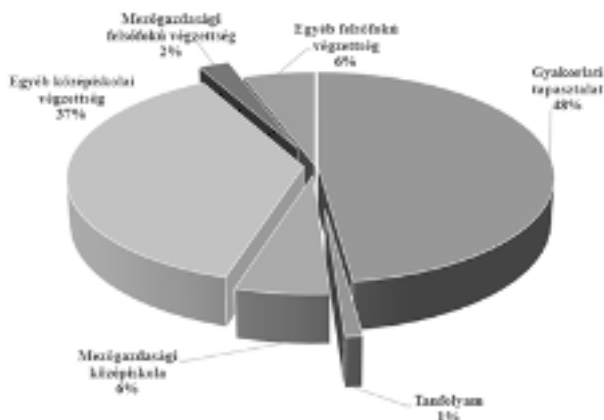
3. ábra: A gazdaságok vezetőinek életkor szerinti megoszlása az általuk megművelt földterület %-ára nézve

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

Tapasztalati úton szerzett ismeretekkel rendelkezik 70 686 fő, a mezőgazdaság területén elvégzett tanfolyamon vett részt 1 554 fő, mezőgazdasági területen elvégzett középiskolával 8 559 fő rendelkezik, egyéb más középiskolát 55 284 fő fejezett, mezőgazdasági területen felsőfokú tanulmányokat 3 484 fő végzett, míg egyéb más főiskolát vagy egyetemet 9 053 fő (RZS 2013).

4. ábra: A szerbiai gazdálkodók mezőgazdasági végzettség szerinti megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

A tendencia egyértelműen azt jelzi, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma a közeljövőben csökkenni fog, ugyanakkor az ágazat iránt érdeklődők várhatóan a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatal korosztályból kerülnek majd ki.

A tartomány területén magyar nyelven agrár-szakképzésre a mezőgazdasági középiskolákban (Topolya, Magyarkanizsa), továbbá Zentán, a Szent István Egyetem Határon Túli BSc képzésének a keretében van lehetőség. Ez remek kiegészítő lehetőséget biztosít a szerb nyelven nem, vagy csak alacsony szinten beszélő tanulók számára, valamint a szerényebb anyagi körülmények között élőknek.

A termőföldek hasznosítása

Vajdaságban 2012-ben a 2 049 241 hektár összes rendelkezésre álló termőterületből 1 608 893 hektáron (78,51%) folytattak mezőgazdasági termesztést, míg 72 313 hektárt (3,53%) nem hasznosítottak mezőgazdasági célokra. A terület 7,14%-át (146 393 ha) erdő borítja, 7 416 hektáron halastó helyezkedik el, 221 638 hektár (10,43%) pedig az „egyéb” földterület kategóriába sorolható. A vajdasági gazdaságok átlagosan öt parcellára tagolódnak, (RZS 2013) ún. nadrágszíj parcellákat alkotva, ami a termelés hatékonyságát kedvezőtlenül befolyásolja. A megművelt termőterületek 91,12%-án folyik szántóföldi termesztés és kertészeti tevékenység.

2. táblázat: Földhasználat művelési ág szerinti eloszlása

	Felhasználási cél	ha
I.	Vajdasági régió	1 608 896
1.	Háztáji	5 747
2.	Szántóföld és kert	1 466 176
3.	Legelő és rét	114 638
4.	Gyümölcsös	16 865
5.	Szőlő	5 003
6.	Egyéb	468

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

2012-ben a szerbiai megművelhető földterületek 40%-a állami tulajdonban volt. A földterületek visszaszámaztatásáról és a kártérítésről szóló törvény lehetővé teszi majd ezen, még vissza nem számaztatott termőföldek visszajuttatását (Strategija 2014). Ugyanakkor a visszaszámaztatás nehézkesen halad, hiszen a földterületek kiadásából származó bevételek az államkaszába folynak be.

Szántóföldi növénytermesztés

A szántóföldi termesztés két fő növénye a kukorica és a búza. A tartomány területén a 2012-es mezőgazdasági összeírás idején 976 243 hektáron (66,58%) termesztettek gabonaféléket (610 304 hektáron kukoricát és 330 293 hektáron búzát) és 346 943 hektáron (23,66%) ipari növényeket. Az ipari növények közül a legjelentősebb termőterülete a napraforgónak (168 173 ha) és a szójának (166 242 ha) volt (RZS 2013).

A zöldségek közül a paprika termőterülete (étkezési és fűszer) a legjelentősebb, 3 112 hektárral, ezt követi a hűtőipar számára termelt borsó (2 977 ha) és a dinnye (2 109 ha) termőterülete. Zárt rendszerben történő termesztést (üvegház, fóliasátor) mindössze 358 hektáron folytatott 2 076 mezőgazdasági termelő, amely jelentősen alulmarad a szerbiai termőterülethez képest. Takarmányozásra szánt növényeket 45 854 hektáron termesztettek (RZS 2013). A 2012–2014-es időszakra vonatkozóan egyértelmű tendenciát mutat a zöldségfélék termesztése felé orientálódás, hiszen a cukorrépa és az ipari növények területének a csökkenésével a zöldségfélék termőterülete 13 062 hektárról 21 865 hektárra nőtt (RZS 2015).

Zöldség- és gyümölcsstermesztés

A Vajdaságban összesen 23 039 termelő rendelkezik gyümölcsösökkel. A termőterületek 78%-a ültetvény formájában kerül megművelésre (RZS 2013). Az egyes körzetek gyümölcsstermesztésre hasznosított földterületeinek mérete eltérő. A nyilvánvaló okok között szerepel a különböző talajszerkezet. Annak ellenére, hogy a legjelentősebb termesztési volumen Szerémség területén folyik, a legnagyobb átlagos termőterülettel az észak-bácskai gazdaságok rendelkeznek. A legjelentősebb gyümölcsstermesztő község is Észak-Bácska területén található, Szabadka községben (2 863 ha), ezt követi India (Indíja 1 247 ha), Ürög (1 233 ha) és Sid (1 038 ha).

3. táblázat: Vajdaság régióinak gyümölcsösökkel borított területei

	Régió/körzet	A mezőgazdasági gazdaságok száma	ha	Átlagos parcellaméret ha
I.	Vajdasági régió	Gyümölcsstermesztés		
1.	Észak-Bácska	2 019	2 893	1,43
2.	Nyugat-Bácska	2 470	1 473	0,59
3.	Dél-Bácska	3 789	2 636	0,70

4.	Észak-Bánát	2 679	1 330	0,50
5.	Közép-Bánát	2 553	1 090	0,43
6.	Dél-Bánát	3 138	2 291	0,73
7.	Szerémség	6 391	5 153	0,80

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

Az egyes gyümölcsfajok közül az alma, a szilva és az őszibarack területe volt a legkiterjedtebb, az összes gyümölcssterület 37,63, 17,63 és 9,03%-a. A legjelentősebb mennyiségben termelt almát 6 347 hektáron, a szilvát 2 974 hektáron, az őszibarackot 1 521 hektáron és a meggyet pedig 1 465 hektáron termesztették. Vajdaság területén az alma termőterülete összességében csökkent ugyan, 2012-ben 8 910 hektár volt, míg 2014-ben 6 347 hektár, ugyanakkor az átlagtermés 12t/hektárról 25,7 t/hektárra nőtt. A szilva 2012-ben 5 137 hektár volt, míg 2014-ben 2 974 hektár, ugyanakkor az átlagtermés 5,1t/hektárról 14,0 t/hektárra nőtt (RZS 2013).

A korábban kertekben és kisebb gyümölcsösökben, hagyományos módszerekkel folytatott gyümölcsstermesztést fokozatosan leváltják azon korszerű ültetvények, amelyek már-már iparszerűen, magas terméshozamot feltételezően működtethetőek. 2005-ben 89000 tonna almát termeltek Vajdaságban (RZS 2006), míg 2014-ben 162961 tonnát (RZS 2015).

A friss gyümölcsök közül az alma kivitele a legjelentősebb. A kivitel legintenzívebb iránya Oroszország (71%), ezt követi Magyarország, Lengyelország, Bosznia-Hercegovina és Németország. A kivitel 17 ország felé irányult az elmúlt időszakban. Az orosz piac a kivitel 71,36%-át fedte le. Az alma kivitele mellett a behozatal is igen élénk, alma 22 országból érkezik, a legnagyobb mennyiség Macedóniából (74,4%) (Vlahović 2015).

Szőlőtermesztés, bortermelés

A tartományban a szőlőtermesztés hosszú múltra tekint vissza. Egykor óriási területeket borítottak szőlőültetvények, elsősorban a három hagyományos szőlőtermő vidéken. Ezek Szerémség (Fruška Gora), Délkelet-Bánát (Versec és Fehértemplom környéke), illetve Észak-Bácska (Szabadka, Palics és Horgos). A szőlőtermesztést és a magas szintű borkultúrát a német telepéseknek köszönheti a tartomány (Belanka 2007).

A 2009-ben megjelent, majd 2012-ben módosított, EU-konform Bor-törvény (Zakon 2009) értelmében borszőlőtermesztésre csak azok jogosultak, akik kérték a nyilvántartásba vételüket a mezőgazdasáért felelős minisz-

térium által nyilvántartott ún. „Szőlőkataszterbe”. Ez alól kivételt képeznek a 0,1 hektárnál kisebb területtel rendelkező mezőgazdasági termelők. A 2015 májusában jogerőre lépő szabályzat (Pravilnik 2015) rendelkezik a borvidéki régiókról és borvidékekről. A szabályzat három borvidéki régiót különböztet meg, ezek: Közép-Szerbia, Vajdaság, valamint Koszovó és Metóhia. Vajdaságon belül a következő borrhégiókat különíti el: 1. Szerémségi, 2. Szabadkai, 3. Telecskai, 4. Tisza melléki, 5. Bánáti, 6. Dél-bánáti, 7. Bácskai.

Ezt kiegészítően 2015-ben megjelentették a Szőlészeti atlaszt, mely egyedülálló módon, részletesen ismerteti a borvidékeket, valamint meghatározza azokat a szőlőfajtákat, amelyek az adott borvidéken engedélyezettek vagy javasoltak. Az atlasz továbbá ismerteti a terméskorlátozás kívánt adatait az oltalom alatt álló eredetmegjelöléssel, vagy az oltalom alatt álló földrajzi jelzéssel rendelkező borok tekintetében (Ivanišević et al. 2015). A borvidékeken termelt bor fele vörös/rozé, fele pedig fehér (Kovács 2015).

Vajdaság területén mintegy 5 000 ha szőlőültetvény található (Ivanišević et al. 2015). A legjelentősebb szőlőültetvény Versec község területén helyezkedik el, ahol 1 110 hektár borszőlőültetvény található (Ebből a területből mintegy 1 000 ha egy cég [volt jugoszláv borgazdaság] tulajdonában van). Ezt követi Sid 466 és Szabadka 338 hektárral (RZS 2013).

4. táblázat: Vajdaság régióinak szőlővel borított területei

	Régió/körzet	A mezőgazdasági gazdaságok száma	ha	Átlagos parcellaméret ha	Borszőlő-területek ha
I.	Vajdasági régió	Szőlőtermesztés			
1.	Észak-Bácska	475	490	1,03	443
2.	Nyugat-Bácska	537	103	0,19	86
3.	Dél-Bácska	849	1 076	1,27	902
4.	Észak-Bánát	664	254	0,38	221
5.	Közép-Bánát	618	126	0,20	83
6.	Dél-Bánát	986	1 783	1,80	1.609
7.	Szerémség	1 605	1 172	0,73	967

Forrás: Saját szerkesztés az (RZS 2013) alapján

A Szerb Köztársaság területén a Borkataszterben csupán 235 borászat szerepelt 2014-ben. A mintegy 25 ezer magyarországi bortermelőhöz (Tóth 2014) viszonyítva ez a szám nagyon alacsony. Ez annak tudható be, hogy a bor forgalmazására csupán a vállalatként, avagy vállalkozóként működő

pincészetek jogosultak. A pincészetek közül mindössze 14 cég rendelkezik 20 hektárnyi vagy azt meghaladó szőlőültetvényvel.

A termesztés és a feldolgozástechnológia az utóbbi években jelentősen fejlődött. Az ágazat nagy lehetőségek birtokában van, ugyanakkor a kistermelők fejlődési korlátja a jogszabályi környezet merevségéből fakad, amely leginkább a tőkeerős cégeknek kedvez.

Erdőgazdálkodás

Vajdaságban az erdős területek kis felületet borítanak, a tartomány területének mintegy 5%-át, mivel a megművelésre alkalmas területeket a mezőgazdasági termesztés céljára hasznosítják. Az EU területének 38%-át borítják erdők.³

Vajdaságot 2015-ben 123 811 hektár erdő borította, ebből 118 743 hektár állami tulajdonban van, csupán 5 068 hektár erdőt birtokolnak magángazdaságok. Ez az érték jelentősen alacsonyabb a Szerb Köztársaságra vonatkozó átlagnál, mivel országos viszonylatban a területek 56%-a magántulajdonban van (RZS 2015). A területek legnagyobb részét lombhullató fajták borítják.

Az erdők fajtaszerkezetében elsősorban a magas gazdasági értékkel bíró fajták a dominálnak (nyár, akác). Vajdaságban a Tarcal-hegység (Fruška Gora) és a verseci tájkorzetek felelnek meg leginkább az erdős területek számára. Mindkét területen a lombhullató fajták vannak túlsúlyban, a tölgy a hárs, a fehér akác, a szil és a juhar (Belanka 2007). A bánáti területeken a szelerózió enyhítése céljából akácosokat telepítettek, míg a folyók árterében nyárfa erdősávok húzódnak.

Állattenyésztés

Az állattenyésztés Vajdaságban a XVIII. század közepétől indult fejlődésnek és a XX. század közepére a növénytermesztés után a második legfontosabb ágazattá vált. Az elmúlt század ötvenes éveitől indult meg az intenzív állattenyésztés. Az ágazat fejlődési hátterül a növénytermesztés és a feldolgozóipar dinamikus fejlődő felvevőpiaca szolgált. 1980-ban 2 millió sertés, 338 ezer szarvasmarha, 280 ezer juh és 8,3 millió baromfi volt (Belanka 2007). A családi gazdaságok jellemzően a növénytermesztés mellett állattartással is foglalkoztak. A megtermelt növényi alapanyagok egy részét az állatok etetésére használták fel, a képződött szerves trágya pedig a növények

³ http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.11.html (Letöltve: 2017. 05. 20.)

tápanyag-utánpótlására szolgált. Ezzel a termelők egyrészt hozzáadott értéket állítottak elő, másrészt előállították a saját szükségletükre szánt hús- és tejterméket.

A kilencvenes évek elején az állattartás jelentős változáson ment keresztül, amelynek a hatására az állatállomány száma jelentős fogyásnak indult. Ez a tendencia a szarvasmarha-állományt kivéve megfordult, napjainkban stagnál. Ezzel párhuzamosan jelenik meg az egyes ágazatok koncentrációja. A térség legjelentősebb ágazata a szarvasmarhatartás volt, de ma már a gazdaságok kis részaránya foglalkozik ezzel az ágazattal.

Vajdaságban 2012-ben állattenyésztéssel 111 357 regisztrált gazdaság foglalkozott, amelyek intenzív tenyésztésben 252 434 szarvasmarhával, (ebből 92 750 fejőstehénnel), 1 398 496 sertéssel és 271 774 juhval és 11 972 458 baromfival rendelkeztek. Az intenzív mellett a legeltetéses módszerrel tartott 30 272 szarvasmarhával és 132 554 juhval, valamint 124 174 méhkaptárral rendelkeztek a gazdaságok (RZS 2013). A 21 521 szarvasmarhatartó gazdaság közül a legszámasabb azok csoportja (9 184 fő), akik 3–9 szarvasmarhát tartottak, őket követik azok, akik 1–2 szarvasmarhát (5 998) tartottak. Csupán 174 gazdaság rendelkezett 100 vagy attól nagyobb szarvasmarha-állománnyal. A sertéstelepek tekintetében is hasonló a helyzet, csupán 157 gazdaság rendelkezik 400 vagy annál nagyobb sertésállománnyal. 27 mezőgazdasági termelő rendelkezik 500 vagy annál több juhval, 196 gazdaság rendelkezik 5 000 vagy annál több baromfival (RZS 2013).

A méhészet jelentős fejlődésnek indult az utóbbi időben, a méhkaptárak száma Szerbiában 2013-ban megduplázódott a 2011-es évhez viszonyítva (Tasić 2015).

Megállapítható, hogy az állattenyésztés a méretgazdaságossági tényezőket még mindig nem veszi eléggé számba. Persze, ehhez a helyzethez hozzájárul a felvevőpiaci árak kiegyensúlyozatlansága és a befektetés tőkeigénye is.

Halászat

A kedvező természeti adottságoknak köszönhetően a tartomány területén több kisebb-nagyobb halastavat működtetnek. Ilyen az évente 3 000 tonna halat előállító écskai halastó és a 450 tonnányi halat előállító becsei halastó, de számos mezőgazdaság is működtet kisebb alapterületű halastavakat, némelyek a hal előállítására specializálódtak, némelyek pedig rekreációs céllal mint horgászto működnek. A régió legjellemzőbb halai a ponty és a harcsa.

Termesztéstechnológia

A modern természetstechnológia alkalmazása feltétele a versenyképes rendszer kialakításának, a magas hozamok és az alacsony költségek elérésének. Az alkalmazást a tőkekorlátok és a működtetéshez feltétlenül szükséges magas fokú szaktudás hiánya még mindig nagyrészt gátolja. A termelésben részt vevő idősebb korosztály kevésbé nyitott az új termelési eljárásokra, az évtizedeken át jól bevált termelési módszereken nem tudnak, vagy nem akarnak változtatni. A néhány hektáros gazdaságok működtetői csupán a természetstechnológia alapelemeit sajátították el, piaci ismereteik nagyrészt hiányoznak (Belanka 2007). A megváltozott piaci körülményeket nehezen ismerik fel és rosszul boldogulnak velük. Az objektív gazdasági számítások konzekvenciáinak levonása helyett a tulajdonosi szemléletből adódó többletmunkával igyekeznek pótolni a bevételkieséseket.

Míg az ágazatban tevékenykedők egy kis hányada a legkorszerűbb természetstechnológiákat alkalmazza (GPS-es helymeghatározás, öntözőszalag, jégvédő hálók stb.), addig a termelők zömének a gépparkja elöregedett. A gazdasági hanyatlás következtében a több mint 100 ezer traktor és kombajn 90%-a átlagosan 10 évnél idősebb. A termelők összesen 17 238 kukorica-kombájnnal és 103 283 pótkocsival rendelkeznek (RZS 2013). Az elöregedett gépezet relatív magasabb üzemanyag-fogyasztással dolgozik, az elavult gépek a feldolgozás során rosszabb hatásfokkal és minőségben dolgoznak, így magasabb termelési költségeket eredményeznek (Strategija 2014).

A termelésbiztonság szempontjából a térség fontos feladata (vagy kihívása) a termőterületek öntözésének megoldása. A mezőgazdasági összeírás adatai alapján 7 385 termelő összesen 58 251 hektár termőterületet öntözött (ez az összes termőterület 3,62%-a). Ebből 52 907 szántóföld és 5 050 ha gyümölcsös öntözése valósult meg. Vízforrásként a termelők a kutakat és a felszíni vizeket említették meg. A Duna–Tisza–Duna-csatorna csupán 30 000 ha öntözésére szolgál a lehetséges 500 000 ha helyett (Beslač 2013).

A technológia elmaradottságát tükrözi a legjelentősebb mezőgazdasági termékünk, a gabona átlagos termésátlagának a lemaradása. A szerbiai 4,2–4,8t/ha jelentősen elmarad a német és francia 7t/ha átlagterméstől (Tasić 2015). A műtrágyák 60%-a behozatalból származik, mivel a műtrágyagyárak privatizációja sikertelen volt (Strategija 2014).

Szövetkezetek

Vajdaság területén az első földműves-hitelszövetkezetet 1846-ban alakították meg Petrőcön, amely a világon a harmadik ilyen jellegű szövetkezet volt.

A szocializmus időszaka alatt a földműves szövetkezet felett jelentős befolyással rendelkezett a politikai rendszer, amely a tevékenységi normákat eltávolította a piaci alapelvektől és működési struktúrától. Az 1990-es évektől kezdődően azonban a szövetkezetek ismét az időserű követelményeknek megfelelően kezdtek el működni, azonban a szövetkezetek működéséhez az intézményi és jogszabályi keretrendszerek még mindig nem szolgáltatnak megfelelő alapot. A Vajdasági Szövetkezeti Uniónak (Zadružni savez Vojvodine) 2017-ben 445 aktívan működő szövetkezeti tagja van. Azon szövetkezeteknek, amelyek az 1950–1960-as években alakultak, jelentősen több tagjuk van, mint azoknak, akik 1996-ot követően alakultak meg. Átlagosan 10–20 fő alkotja a szövetkezetet. A szervezeti tagok és a kooperánsok kisebb földterülettel rendelkeznek. A nagyobb kiterjedésű földterületet birtoklók jellemzően egyedül lépnek fel a piacokon (Nestorov et al. 2015).

Gazdasági vonatkozások

2013-ban az áruforgalom összegének a 7,1%-a az élelmiszer-feldolgozásból származott (59 524 személyt foglalkoztatott, ami a munkavállalók 6%-a) (RZS 2015). A CEFTA-egyezmény (Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás) hatására a kivitel 2004 után gyors ütemben nőtt. A 2005 és 2013 közötti időszakban jelentősen nőtt a behozatal és a kivitel mértéke is. A kivitel elsősorban feldolgozatlan termékek kivitelét jelenti, míg a behozott élelmiszer-ipari termékek feldolgozottsági foka magas. A kivitel leginkább az EU-ba, a CEFTA-országokba és Oroszországba.

A 2000-es évektől az agrárpolitika három fázisra bontható:

1. A 2000-es évek elején a reformok az intézményrendszerek és a jogszabályi környezet kialakítására fókuszáltak annak érdekében, hogy felszámolják az egyes szektorokban kialakult feketegazdaságot. Erőfeszítések történtek a gazdasági zárlat következtében lepusztult ágazatok (hús, cukor, gyümölcs és zöldség) újjáélesztésére is.
2. A 2004 és 2007 közötti időszakban elfogadták a mezőgazdaságra vonatkozó stratégiát. Ekkor vezették be a közvetlen kifizetések rendszerét és a vidékfejlesztésre vonatkozó intézkedéseket.
3. 2008 óta a közvetlen kifizetési formák dominálnak, azonban a fizetési feltételek sűrűn változnak (Bogdanov–Rodić 2015).

2013-ban a szerb bruttó hazai termék (GDP) 11,4%-a származott a mezőgazdasági tevékenységből, és az árukivitel 23,4%-át mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek tették ki (Tasić 2015). A mezőgazdaság termelékenységét abban mérik, hogy egy aktív mezőgazdasági termelő hány fő élelmezési

igényét képes kielégíteni. Szerbiában ez a szám 16 fő, Olaszországban 53, Ausztriában 56, Franciaországban 77, Németországban pedig 156 fő.

A hazai élelmiszer-ellátás mellett az ország jelentős mennyiségű mezőgazdasági terméket és élelmiszert exportál. A mezőgazdasági termékek kivitelének az értékelkedése folyamatosan növekvő tendenciát mutat. A legnagyobb mennyiségben exportált termékek a gabona (a kivitel 70%-a búza és kukorica), a gyümölcs (elsősorban a málna), az étkezési olaj és a zsír (Tasić 2015). A kiviteli cikkek közt nagy mennyiségben jelenik meg a keveréktáp.

Az import legnagyobb hányadát az élelmiszerek teszik ki, elsősorban a kávé és a déligyümölcs, de nagy mennyiségben importálunk szójabogácsát is (Tasić 2015). A legnagyobb fejlődési lehetőséget kínáló ágazat a borászat. 2014-ben 24 846,6 tonna bort importáltunk, elsősorban Macedóniából, Montenegróból és Olaszországból. A kivitel mennyisége 11 930,6 tonnát tett ki, elsősorban Oroszország és Bosznia-Hercegovina felé történt az export (Kovács 2015).

Jogsabályi környezet

A Mezőgazdasági Erdészeti és Vízgazdálkodási Minisztérium 2004-ben kezdte el a (mező)gazdaságok jegyzékbe vételét (Kovács 2014). A mezőgazdasági gazdaságok jegyzékbe vételének az volt az elsődleges célja, hogy az állam megismerhesse a mezőgazdasági gazdaságok pontos számát, termelési struktúráját és kapacitását (Buday–Sántha 2011).

A jegyzékbe vétel nem kötelező a mezőgazdasági terményeket előállítók és az állattartók számára, azonban mindenképpen előfeltétele az állami támogatások igénylésének. A jegyzékbe vételt a termelők a mezőgazdasági gazdaságok jegyzékbe vételéről és annak megújításáról szóló szabályzattal összhangban tették meg minden évben március 1-től április 30-ig. 2017-ben és 2018-ban amennyiben az adatok nem változnak, a jegyzékbevitel megújítását nem szükséges elvégezni.⁴ Szántóföldi növénytermesztés esetén csak 0,5 hektárnál nagyobb földterülettel rendelkezők jogosultak a jegyzékbe vételre. A regisztráció alkalmával a mezőgazdasági gazdaságok egyéni azonosítószámot kapnak (Pravilnik 2013; Uredba 2008).

A mezőgazdasági termelők kistermelői élelmiszer-feldolgozása korlátozott. Tejet és tejtermékeket csak azok a bejegyzett gazdaságok értékesíthetnek (a saját gazdasági udvaraikon belül és a piacokon), akik a termelésüket az állator-

⁴ <http://uap.gov.rs/vesti/vesti-2016/poljoprivrednici-bez-obaveze-obnove-registracije-gazdinstva-u-2017-i-2018-godini/> (Letöltve: 2017. 03. 09.)

vosi hatóság által nyilvántartásba vett – vagy a tevékenység jellegétől függően – jóváhagyott épületben és megfelelő feltételek mellett végzik (Zakon 2005).

Vajdaságban a népszámlálási adatok alapján a 696 157 család közül összesen 147 624 tevékenykedik mezőgazdasági gazdaságként, melyből 146 249 családi gazdaság és 1 355 jogi személy (RZS 2013). Állandó munkaviszonnyal 278 680 fő rendelkezik a családi gazdaságokban, és 17 431 fő a jogi személyiséggel rendelkező gazdaságok foglalkoztatottja. Jogi személyiség lehet kft., köztisztviselő, intézmény, szövetkezet, önkormányzat, vállalkozás stb.

Agrárpolitika

Az elmúlt évtized agrárpolitikája olyan összetett és különféle tényezőknek volt kitéve, mint az ország politikai és gazdasági (in)stabilitása, a természeti összetétel változása a kiegyensúlyozatlan időjárási viszonyok következtében, valamint a globális kereskedelmi rendellenességek.

2004 és 2007 között kedvezően alakult az agrárpolitika, mivel ekkor vezették be a közvetlen kifizetéseket és megalkották a mezőgazdászok jegyzékbevitelének a rendszerét. Erre az időszakra a jogszabályi és intézményrendszeri keretrendszer megalkotása volt a legjellemzőbb. A feketegazdaság jelenlétének a mérséklése és az alapélelmiszerekkel történő ellátás biztosítása volt a fő cél. Jelentős erőfeszítések történtek az egyes ágazatok megújítására, amelyek a gazdasági szankciók és az ország elszigeteltsége miatti piacvesztés következtében az előző időszakhoz viszonyítva jelentős visszaesést mutattak (hús- és cukortermelés, gyümölcs- és zöldségtermesztés). A mezőgazdasági politika segítségével igyekeztek újjáéleszteni a feldolgozóipar és a mezőgazdasági termelés közti gazdasági kapcsolatokat. A támogatások elsősorban azon tevékenységeket ösztönözték, amelyek revitalizálták a feldolgozóipart és kiviteli potenciállal bírtak. A kiviteli lehetőségek növekedéséhez hozzájárult a lehetőség, hogy az ország már tudott kiszállítani az EU-ba, valamint a nagy feldolgozókapacitással rendelkező gyárak (cukor- és olajgyárak) magántulajdonba kerültek. A viszonylag szerény állami költségvetés azonban a kiviteli törekvésekhez nem tudott radikálisan hozzájárulni. A fejlődés irányát 2005-ben a kormány által elfogadott Szerbia Mezőgazdaság-fejlesztési Stratégiája jelölte ki (Bogdanov–Rodić 2015; Strategija 2014).

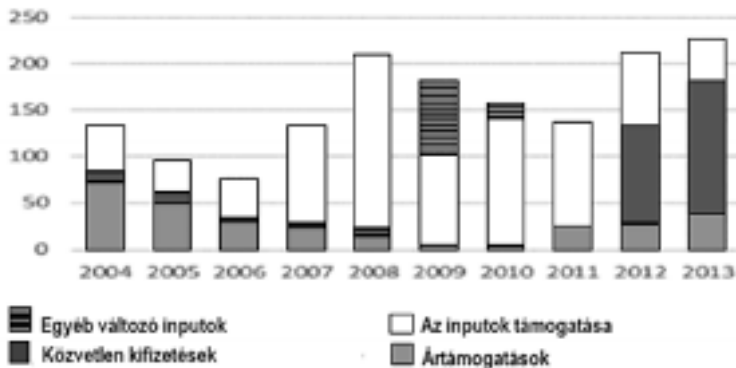
2008 óta az agrárpolitika folyamatosan változott. Évente akár több alkalommal is megváltoztak a támogatási programok, a kifizetések pedig sokat késtek. Ez kiszámíthatatlanná tette a mezőgazdasági termelés feltételeit. Az agrárpolitika hatékonyságát mérő rendszer sem működött, ezért annak hatását is nehéz megítélni. Fontos kiemelni, hogy ebben az időszakban a változta-

tásokat nem objektív indokok készítették, hanem inkább az, hogy a politikai vezetői struktúra gyakran változott, és radikális megoldásokkal igyekeztek felgyorsítani a hosszan tartó strukturális folyamatokat (Strategija 2014).

2014-től Szerbia új fázisba lépett az EU-tagság felé vezető úton. A Kereskedelmi Világszervezetbe történő felvételi tárgyalások is folyamatban vannak (Bogdanov–Rodić 2015)

Az elmúlt időszak agrártámogatásai közvetlen támogatásokban és piaci ártámogatásban nyilvánultak meg, amelyeknek az alakulását az 5. ábra szemlélteti. A piaci ártámogatás a kiviteli ártámogatásban, az intervenció sárlásban és a termények raktározási költségeinek a támogatásában merült ki. A kiviteli ártámogatás folyamatosan, a többi pedig időlegesen valósult meg. (A 2004-es évhez viszonyítva a támogatások mértéke 2011-re 32%-kal visszaesett, a támogatások módja pedig közvetlen kifizetési módra változott.) A közvetlen támogatásokra az agrárkölségvetés mintegy 64%-át különítették el (Tasić 2015).

5. ábra: A közvetlen támogatások megoszlása (millió euró)

Forrás: (Tasić 2015)

A támogatás kiszámíthatatlanságát példázza az is, hogy a költségvetés a 2016-os évben 12 000,00 din (cca. 100 EUR) támogatást juttatott hektáronként a termelőknek (6 000,00 dinár közvetlen kifizetéssel, és 6 000,00 dinár árviszátérítésre számíhattak a gazdák műtrágya és üzemanyag vásárlása esetén). 2017-ben ezt az összeget 2 000,00 dinárban határozták meg, valamint további 2 000,00 dinár árviszátérítésre számíthatnak a gazdák műtrágya vásárlása esetén (Uredba 2017). Ez az összeg jelentősen elmarad az EU-s átlagtól, hiszen az elmúlt időszakban az uniós földalapú támogatások a

következők szerint alakultak: Görögország 852 eur/ha, Németország 388eur/ha, Románia 76 EUR/ha, Magyarország 116 eur/ha (Tasić 2015). Ezzel a szerbiai és egyben a vajdasági gazdák versenyképessége nagymértékben alulmarad az EU területén dolgozó társaikétól.

A szerbiai agrártámogatás feltétele a gazdaságok bejegyzése (amelynek a feltételei számos alkalommal változtak), valamint az előző évre vonatkozó egészségügyi és nyugdíj-biztosítási járulékok befizetése.

A nyugdíjrendszer

A szerbiai főállású mezőgazdasággal foglalkozók nyugdíjbiztosítása viszonylag új keletű, 1979-ban vezették be, és önkéntes befizetési alapon működött. Három évvel később kötelezővé tették azon igen csekély számú mezőgazdász számára, akik szoros együttműködésben dolgoztak állami tulajdonban működtetett szövetkezetekkel. 1986 óta vált általános érvényűvé a nyugdíjbiztosítás fizetésének a kötelezettsége. (A magán nyugdíj-biztosítási alapok a mezőgazdasági termelők részére nyitva állnak ugyan, de ők szinte kivétel nélkül nem élnek ezzel a lehetőséggel.) A mezőgazdasági gazdaságban dolgozó családtagok közül csak egy családtag számára kötelező a nyugdíjbiztosítás befizetése, a családtagok részére ez önkéntes. 2003-ig a mezőgazdászok nagy mennyiségű nyugdíj-biztosítási járulékelmaradást halmoztak fel. A mezőgazdászoknak joguk van az öregségi, a rokkantsági és családi (jellemzően özvegyi) nyugdíjra. Öregségi teljes összegű nyugdíjra 15 év nyugdíjbiztosítás befizetése mellett a férfiak 65, a nők pedig 60 évesen jogosultak, vagy 53 évesen, amennyiben a férfiak 40 évig, a nők pedig 35 évig fizették a nyugdíjbiztosítást. Özvegyi nyugdíjra azok válnak jogosulttá, akiknek a házastársa öt év nyugdíj-biztosítási időszak befizetését követően hunyt el, vagy az a fiatalokú gyermek vagy az a szülő, akit a nyugdíjbiztosítással rendelkező személy tartotta el. A nyugdíj-biztosítási járulék összegét az előző negyedév átlagfizetésének nyugdíj-biztosítási illetéke alapján határozták meg, annak 35%-ában, mivel a gazdaságok árbevétel alapú illetékének meghatározására az állami szervek képtelenek a megfelelő jogalap hiánya miatt. A kis összegű járulékfizetés mellett a mezőgazdasági nyugdíjjal rendelkezők számíthatnak a legalacsonyabb juttatásra (Mijatović 2010). Emellett a szülési szabadság idejére a mezőgazdászok nem jogosultak semmiféle juttatásra.

Szakszolgálatok, szaktanácsadás

Vajdaságban a Tartományi Mezőgazdasági, Víz- és Erdőgazdálkodási Titkárság készít ajánlást a tartomány kormányának a következő évi mezőgazdasági szaktanácsadási programra vonatkozóan, amelyet a Mezőgazdasági Szaktanácsadási Szakszolgálat hajt végre. A titkárság fedezi a költségeket és felügyeli a mezőgazdasági szaktanácsadási munkát, valamint ellenőrzi a mezőgazdasági politika végrehajtását. A tudástranszfer részlegesen működik, mert hiányzik a mezőgazdasági szakszolgálatok és az akadémiai szféra (intézetek, egyetemek) közötti rendszerszintű együttműködés. A szaktanácsadási tevékenység élvezője 41 500 gazdaság, amelyek közül 2 500 kiválasztott gazdaság évente négy alkalommal intenzív szaktanácsadásban részesül. A többi termelő csoportos előadásokon vesz részt, vagy pedig ellátogatnak a gazdaságukba a szaktanácsadók. Ez a fajta szaktanácsadás relatív kisszámú, mintegy 10 000 gazdasághoz jut el (Strategija 2014).

A vajdasági szakszolgálatok tevékenysége elkülönülten működik a szerbiaiktól. A vajdasági szakszolgálat tulajdonképpen 2006 óta működik. Létrehozásának az volt a fő célja, hogy megnövelje a szaktanácsadók számát, és ezzel együtt azok gazdaságokban történő jelenlétének a mértékét. Jelenleg a tartományban 13 mezőgazdasági szaktanácsadási szakszolgálati állomás tevékenykedik, a következő helyszíneken: Topolya, Nagyikikinda, Versec, Újvidék, Pancsova, Ruma, Zenta, Szávaszentdemeter, Zombor, Szabadka, Verbász, Versec és Nagybecskerek.

Az állami tulajdonban működő szakszolgálatok mellett magántulajdonban lévő szervezetek is jogosultak szaktanácsadásra. Ez leginkább a növényvédelmi és -ápolási, valamint az állategészségüggyel kapcsolatos szaktanácsadásra jellemző. De bizonyos szaktanácsadási tevékenységet is ellátnak azok a cégek, amelyek a termeléshez vagy termesztéshez valamilyen anyagot vagy felszerelést értékesítenek. A mezőgazdasági területen nyújtott szakértői és tanácsadási tevékenységről szóló törvény 2010 óta jogerős, EU-konform törvény. 2014 óta a szaktanácsadási tevékenység engedélyköteles, a szaktanácsadónak elvileg szükséges regisztrálnia a Szaktanácsadók nyilvántartásába (Marković–Tomaš 2010).

Összegzés

Vajdaság mezőgazdasága a kedvező természeti adottságokat kihasználva csakis magasan szakképzett gazdálkodókkal, a legkorszerűbb agrotechnika alkalmazása által, valamint az adott kultúrához tartozó méretgazdaságosság

figyelembe vételével tud versenyképessé válni. Ennek megfelelő alapot nyújthat a generációk alatt felgyülemlett tapasztalat megtartása mellett a precíziós agrotechnikai megoldások alkalmazása.

Irodalomjegyzék

- Belanka Csaba (2007): Mezőgazdaság. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. 256–283. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Belanka Csaba–Kovács Hajnalka (2007): Mezőgazdaság. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. 256–259; 278–279. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Bogdanov, Natalija–Rodić, Vesna (2015): Poljoprivreda i poljoprivredna politika u Srbiji. In: Volk, Tina–Erjavec, Emil–Mortensen, Kaj (szerk.): Poljoprivredna politika i Evropske integracije u Jugoistočnoj Evropi. 177–196. Budimpešta: FAO-Stalna Radna grupa za regionalni ruralni razvoj. Forrás: <http://www.fao.org/3/c-i4166o.pdf> (Letöltve: 2017.02.25.)
- Bogdanov, Natalija–Babović, Marija (2014): Radna snaga i aktivnosti poljoprivrednih gazdinstava, Popis poljoprivrede 2012, Poljoprivreda u Republici Srbiji. Beograd: Republički Zavod za statistiku.
- Beslać, Milan (2013): Vojvidina-fabrika bez krova. Ekonomski vidici 18 (2–3): 349–360. Forrás: http://www.deb.org.rs/wp-content/uploads/2015/05/Ekonomski-vidici-2-3_2013.pdf (Letöltve: 2017.02.25.)
- Buday-Sántha Attila (2011): Agrár- és vidékpolitika. Budapest: Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt.
- Csapóné Riskó Tünde (2005): Agrárfoglalkoztatási helyzet Magyarországon, illetve az észak-alföldi régióban. Forrás: http://competitio.unideb.hu/wp-content/uploads/2016/03/IV-1/Competitio_konyvek_4_2_Csapone_R_T.pdf (Letöltve: 2017.05.20)
- Ivanišević, Dragoslav–Darko, Jakšić–Korać, Nada (2015): Popis poljoprivrede 2012, Poljoprivreda u Republici Srbiji Vinogradarski Atlas. Beograd: Republički Zavod za statistiku.
- Katić Vladimir (2008): Studija Atlas vetrova AP Vojvodine, Novi Sad. Forrás: <http://www.tncenergy.com/dataroom/wp-content/Kavic%20report.pdf> (Letöltve: 2017.02.25.)
- Kovács Sárkány Hajnalka (2014): Szerbiai élelmiszeripari kis- és középvállalatok minőségügyi és élelmiszer-biztonsági felkészültsége az EU küszöbén. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem.
- Kovács Sárkány Hajnalka (2015): A szerbiai szőlő-bor ágazat bemutatása. In: Oroszi Viktor (szerk.): Szőlő, bor, turizmus: tanulmányok a szőlészet, bo-

- rászat és borturizmus témaköréből. 68–79. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. KSH-Központi Statisztikai Hivatal (2012): A mezőgazdaság területi jellemzői, 2010. Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/mezoter10.pdf> (Letöltve: 2017.02.25.)
- Nagy Imre (2007): Szerbia társadalmi-gazdasági helyzete. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. 62–72. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Marković, Katarina–Tomaš, Mirela (2010): Zakonodavno-pravni okvir kao jedan od uslova za razvoj poljoprivrednog savetodavstva. *Agroekonomika* 61–69. vol. 45–46. Forrás: http://agroekonomika.rs/images/arhiva/agroekonomika_45-46.pdf#page=62 (Letöltve: 2017.02.25.)
- Mijatović, Boško (2010): Penzijsko osiguranje poljoprivrednika, USAID Segar projekat. Forrás: <http://www.clds.rs/newsite/srpski-penzije.pdf> (Letöltve: 2017.02.25.)
- Muhi Béla (1995): Vajdaság éghajlata. In: Makkai Gergely: Általános meteorológia, agrometeorológia és vízgazdálkodás. Marosvásárhely.
- Nestorov, Jelena–Tomić, Danilo–Puškarić, Anton (2015): Uloga zemljoradničkog zadrugarstva u unapređenju konkurentnosti malih i srednjih poljoprivrednih gazdinstava u Vojvodini. *Agroekonomika* vol 44 (65): 68–78. Forrás: http://agroekonomika.rs/images/arhiva/Agroekonomika_65.pdf (Letöltve: 2017.02.25.)
- Pravilnik o rejonizaciji vinogradarskih geografskih proizvodnih područja Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 45/2015)
- Pravilnik o upisu u registar poljoprivrednih gazdinstava i obnovi registracije, kao i o uslovima za pasivan status poljoprivrenog gazdinstva („Sl. Glasnik RS”, br 17/2013, 102/2015 és 6/2016)
- RZS–Republički zavod za statistiku (2006): Statistički godišnjak 2006. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- RZS–Republički zavod za statistiku (2012): Statistički godišnjak 2012. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- RZS–Republički zavod za statistiku (2013): Popis poljoprivrede 2012. Poljoprivreda u Republici Srbiji. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- RZS–Republički zavod za statistiku (2015): Statistički godišnjak 2015. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Strategija- Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. god („Sl. glasnik RS”, br. 85/2014)
- Tasić, Slavka (2015) Implementacija agroekonomske politike EU na poljoprivredni i ruralni razvoj Srbije. Doktorska disertacija Novi Sad. Forrás: <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4162/Disertacija182.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2017.02.25.)

- Tóth Arnold (2014): A marketingkommunikáció és pénzügyi eredményességének mérése magyar borászatok körében. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/781/1/Toth_Arnold.pdf (Letöltve: 2017.02.25.)
- Uredba o rasodeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u 2017. godini („Sl. glasnik RS”, br. 8/2017)
- Uredba o registru poljoprivrednih gazdinstava („Službeni Glasnik RS”, br. 119/2008, 21/2009 i 36/2009)
- Vlahović, Branislav–Puškarić, Anton–Veličković, Stevan (2015): Izvoz jabuke iz republike srbije – stanje i tendencije. *Agroekonomika* 44 (65):10–21. Forrás: http://agroekonomika.rs/images/arhiva/Agroekonomika_65.pdf (Letöltve: 2017.02.25.)
- VMSZ-Vajdasági Magyar Szövetség (2015): A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája.
- Zakon o vinu („Sl. glasnik RS”, br. 41/2009 i 93/2012)
- Zakonu o veterinarstvu („Sl. glasnik RS”, br. 91/2005, 30/2010 i 93/2012)

SZÜGYI ÉVA

Vajdaság regionális gazdasága

Bevezető

Vajdaság regionális fejlődése Szerbia regionalizmusának és decentralizációjának függvényében vizsgálható. Geostratégiai és politikai szempontból az országnak kulcsszerepe van a térségben. Szerbia regionális fejlődése igen specifikus, figyelembe véve azt, hogy a balkáni térség történelmét az integrációra, illetve a fragmentációra való törekvés periodikus ismétlődése jellemzi. A történelem folyamán a nyugat-balkáni országokban egy észak–déli irányú fejlettségi tengely rajzolódott ki, a területén fekvő államok politikai, etnikai, területi és regionális fejlettségbeli különbségei mindig is jelentősek voltak. A területén élő lakosságot nemzeti, vallási és kulturális ellentétek feszítették. A Jugoszlávia széthullásával újraértelmezett határok kiélezték a fejlettségbeli ellentéteket az egyes országokon belül és az országok között egyaránt. Az újonnan létrejött államok belső szerkezeti struktúrája megváltozott, továbbá a háborús károk mély nyomot hagytak a fejletlen és nem különben a fejlett területeken. A 2000-es évektől a nyugat-balkáni országokban megnőtt az Európai Unió felé történő irányultság mint egyedüli alternatíva a fejlődés megvalósulására (Ördögh 2012a).

A nyugat-balkáni régió többi országához hasonlóan Szerbia is elindult az Európai Unióhoz való csatlakozás útján. Hosszú idő után a 2013-as évben kezdődtek meg a csatlakozási tárgyalások Szerbia és az Európai Unió között, ezáltal a gazdasági és társadalmi kohézió előmozdítását serkentő előcsatlakozási források elérhetősége megnőtt. Az ehhez vezető út csaknem tizenöt évet vett igénybe, amely során Szerbia eleget tett az Európai Unió alapvető elvárásainak.

Szerbia és az Európai Unió viszonyára a tárgyalások kezdete óta jellemző volt az európai irányultság és Koszovó kérdésének kettőssége, hiszen az ország igyekezett megfelelni az Európai Unió követelményeinek, ugyanakkor a vitatott jogállású terület (Koszovó) körüli viták esetében élvezte Oroszország támogatását. Északi autonóm tartománya, Vajdaság tekintetében szintén sajátos helyzet alakult ki az ország regionális fejlesztése során, esetében ugyanis kettős rendszer uralkodik: Vajdaság önálló NUTS 2 régiót alkot, ugyanakkor politikai-közjogi régió, helyzetét státútum rögzíti. A regioná-

lis fejlesztési törvény értelmében a régiókban delegált politikai testületeket hoznak létre, Vajdaság vizsgálata a szerb regionális fejlesztés szempontjából azért is lényeges, mert a régió a történelem folyamán mindig fejlett területnek számított. Jelenleg a második helyen áll fejlettség tekintetében Belgrád régió után. Vajdaság régiót három uniós ország határolja, melyekkel határon átvelő fejlesztési projektek megvalósítására pályázhat az Európai Uniónál.

A tanulmány célja, hogy bemutassa Szerbia regionális fejlődését, annak jogi hátterét, intézmény- és NUTS-rendszerét, valamint részletesen bemutassa Vajdaság régióit és azok gazdasági helyzetét a szerb regionális fejlesztésben. A tanulmány megírása során módszertanilag szakirodalmi feldolgozásra és statisztikai adatok elemzésére támaszkodtam.

1. Vajdaság régió gazdasági fejlődése – történelmi áttekintés

1.1. Vajdaság a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság idején

A trianoni békeszerződést követően Vajdaságot elcsatolták Magyarországtól és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság egyik tartományává vált. Mezőgazdasági jellege ellenére gazdasági fejlettség tekintetében közvetlenül Szlovéniát követte. Területén virágzott az ipar, a kereskedelem és a kézművesség. Vállalkozói szférájának fejlettségét többek közt az is mutatja, hogy a Királyság területén 5 807 lakosra jutott egy vállalkozás, míg Szlovéniában ez a szám 2 073 volt, Vajdaságban 3 147 (Belanka 2007). Vajdaság gazdasága annak ellenére, hogy a Királyság egészéhez viszonyítva igen fejlett szinten állt, részben a sikertelen agrárreform, részben a nagyfokú betelepítések következtében egyes szegmenseiben hanyatlani kezdett az új állam megalakulását követően.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság első intézkedései között szerepelt az agrárreform végrehajtása és a kolonizáció. Ezek tekintetében a legnagyobb terhet Vajdaság viselte, hiszen a legtöbb nagybirtok az északi tartomány területén volt (Jankov 2005). A földbirtokok szétosztásával gyengítették a gazdaságilag erős családokat, de ezen intézkedések a községeket, alapítványokat és az egyházat is sújtották. Az agrárreform következtében megnövekedett a munkanélküliség, továbbá a kisbirtokok létrehozásával meggátolták a versenyképes mezőgazdasági réteg megjelenését. Az új szerkezet a vajdasági mezőgazdasági termelés visszafejlődéséhez, stagnálásához vezetett.

A tartomány hátrányosan megkülönböztetett helyzetét az is alátámasztja, hogy az ország különböző területein eltérő adókulcsokat alkalmaztak. Az 1920-as években Vajdaságban az egy főre jutó adóegység négyszer nagyobb

volt, mint a „szűkebb-szerbiai” (Gaćeša 1941). A többi tagállammal ellentétben, melyeket 5–6 adófajtával terheltek, Vajdaságban 22 adófajta létezett 1925-ben, melyek közül a hadiadót például csak Vajdaságra rótták ki (Borarov 2001). 1934-től bevezették a házadót az ötezernél nagyobb lélekszámú településeken, ami azonban csak Horvátországban és Vajdaságban volt jellemző (Csuka 1995). A földadót, mellyel szintén főként Horvátországot és Vajdaságot sújtották, hasonlóan aránytalanul határozták meg. Ezzel fokozódott a nemzetek közötti feszültség és ez veszélyeztette az állam stabilitását is. 1918-at megelőzően az ipari üzemek 73 százalékát északon alapították (Bíró 2010), Vajdaság ipari előnye azonban ebben az időben a megkülönböztetett adózás következtében gyengülni kezdett. Emiatt a vajdasági vállalkozók székhelyüket áthelyezték a déli területekre. Aki viszont maradt, nehezen tudta megőrizni versenyképességét az ország más régióiban működő vállalkozókkal szemben (Domonkos 1992). A vállalkozások megszűnésével a munkanélküliek száma nőtt. A vajdasági vállalkozások működésének nehezítése a tartomány ipari fejlődésére is negatívan hatott.

1.2. A „titói korszak”

A második világháború után Vajdaság regionális fejlődését alapvetően a kommunista párt társadalmi reformtörekvései befolyásolták. A „titói Jugoszlávia” fokozatosan eltávolodott a sztálini Szovjetuniótól (Hajdú 2010a) és el nem kötelezett szocialista ország lett. Jugoszlávia a Szovjetunióval való szakítást követően olyan utat „keresett”, amely megkülönbözteti a többi szocialista országtól (Illés 2010). Kialakult a munkás öngazgatás modellje, az államigazgatás decentralizálódott, sok állami funkció, különösen helyi keretben, mindinkább a polgárok öngazgatásának jellegét öltötte fel, a gazdasági rendszer gyökeres változáson ment át (A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története 1963). A gyors társadalmi szerkezetváltás és a gyors iparosítás az életszínvonal emelkedését eredményezte.

Vajdaság gazdaságában a második világháború után is vezető ágazat maradt a mezőgazdaság. A vajdasági társadalmi termék 40 százaléka származott a mezőgazdaságból és az élelmiszeriparból, ugyanakkor a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 1951 és 1981 között 20 százalékra csökkent a korábbi 70 százalékhoz képest. Vajdaság gazdasága nagy átalakuláson esett át 1944 és 1948 között: megváltozott az etnikai térszerkezet, valamint azzal, hogy az iparvállalatokat és a bankokat államosították, átalakultak a tulajdonviszonyok is, valamint megváltozott a földek túlnyomó részének tulajdonjoga is (Belanka 2007).

1955-ben jelent meg az új községekről és járásokról szóló törvény, amely nagyjából körvonalazta a kommunista rendszer társadalmi, politikai és szociális felépítését. A törvény meghatározása szerint a községeket több település alkotta, melyek helyi önkormányzatok voltak. Illetékességük mindazokat a területeket lefedte, melyek nem tartoztak kifejezetten a köztársasági vagy a szövetségi szervek hatáskörébe. Ez magába foglalta a gazdaság szervezését, a közművek és a közszolgáltatás irányítását, továbbá a területükön működő iparvállalatok irányítását.

Jugoszlávia megörökölte az előző állam regionális fejlettségbeli különbségeit, valamint nagyfokú anyagi és társadalmi eltéréseit (Gulyás 2005). Az államhatalom emiatt a kevésbé fejlett területek felzárkóztatására is komoly hangsúlyt fektetett. 1948 és 1952 között a korábbi évekhez képest jelentősen nőtt az össztermelés, az ipari termelés (villamos gépipar, vegyipar, kőolajipar, fémkohászat, fémipar, villamosenergia-termelés, színesfémkohászat) és a kivitel, nőtt a foglalkoztatottság és az egy főre jutó nemzeti jövedelem. Az ország a nehézipar építésére és fejlesztésére helyezte a fő hangsúlyt ebben az időszakban, emiatt viszont nem nyílt lehetőség az egyes gazdasági ágazatok egyenletes fejlődésére. A fellépő problémákat állami beavatkozással próbálták megoldani, ezért szövetségi, köztársasági és helyi beruházási alapokat hoztak létre, melyek segítségével igyekeztek serkenteni a mezőgazdasági befektetéseket, egybehangolni a nehézipart és a tartós fogyasztási cikkeket gyártó ipart, a gazdasági és nem gazdasági befektetéseket, növelni a lakás- és kommunális építkezéseket.

Átalakult a lakosság gazdasági szerkezete is, azzal, hogy az agrárnépesség aránya az összlakossághoz viszonyítva csökkent, növekedett viszont az állami szektorban dolgozók száma. Vajdaságban 1952-ben 162 ezren, 1990-ben pedig már 604 ezren voltak állami alkalmazottak a statisztikai hivatal adatai szerint. 1952 és 1990 között Jugoszláviában a társadalmi termék meghatszorozódott. Országos szinten Vajdaság produkálta a legnagyobb fejlődést: 7,5-szer volt nagyobb a társadalmi termék 1990-ben, mint 1952-ben (1. táblázat).

A társadalmi termék növekedése sem időben, sem területileg nem volt kiegyensúlyozott: az új ipari gyárak beüzemelése és a mezőgazdasági termelés függvényeként változott. Az egy főre jutó társadalmi termék Vajdaságban nőtt a legtöbbet és Koszovóban a legkevesebbet. A fejlett és fejletlen területek közötti különbségek az 1952–1990-es időszakban kiéleződtek. Az állam 1965-től a különbségeket azzal igyekezett kiegyenlíteni, hogy a fejlett régiókat társadalmi termékük 2 százalékának befizetésére kötelezte a fejletlen területeket támogató szövetségi alapba (Arday 2002). Az így befolyt összeg azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy mérhető változásokat eredményezzen a fejletlen területek felzárkóztatásában.

1. táblázat: A társadalmi termék növekedése 1952–1990 között

Jugoszlávia	Bosznia- Hercegovina	Montenegró	Horvátország	Macedónia	Szlovénia	Szerbia	Kosзовó	Vajdaság
6.1	5.2	5.8	5.7	6.8	6.6	6.2	5.4	7.5

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

Bár az iparosítás finanszírozásához Vajdaság jelentősen hozzájárult, a tartományban nem történtek jelentős ipari jellegű befektetések. Vajdaságban csupán az ötvenes éveket követően alapítottak új ipari létesítményeket, megváltoztatva ezzel a lakosság társadalmi struktúráját. Az iparosítás következményeként jelentőssé vált a lakosság faluról városra történő migrációja, amely ugyanakkor a falusi lakosság elöregedését eredményezte. A mezőgazdaság részesevé a megtermelt javakban jelentősen csökkent: az 1970-es években a korábbi évek 59 százalékához képest mindössze 31 százalékát adta Vajdaság társadalmi össztermékének (Hornják 2009). Vajdaság iparára jellemző volt az alacsony műszaki ellátottság, ezenkívül a kisvállalatok koncentrációja. Az ezer foglalkoztatottat számláló vállalatok közé sorolható Vajdaság ipari vállalatainak 90,5 százaléka a jugoszláviai 86,0 százalékhoz viszonyítva. Ugyanakkor Vajdaság iparában a tőke átlagos szervi összetétele alacsonyabb volt a jugoszláv átlagnál.

A beruházások sem a GDP megtermelésével azonos arányban történtek regionális szinten, ugyanis itt is érvényesült az elv, mely szerint a fejlett tagköztársaságok és Vajdaság GDP-jének egy részét a fejletlen tagköztársaságok felzárkóztatására fordították (Arday 2002). Mindezen hatások következtében Vajdaság gazdasági fejlődése lassulni kezdett, újratermelő képessége és munkatermelékenysége pedig csökkent.

1.3. A regionális fejlesztés buktatói a „nagy Jugoszláviában”

A 1970-es évek közepéig Jugoszlávia gazdaságát a centralizáció–decentralizáció kettősségével jellemezhetjük. A gazdaság terén a közigazgatás bizonyos jogköröket és döntési lehetőségeket átengedett a köztársasági, tartományi illetve lokális szinteknek, másrésztől szövetségi szinten összpontosult a társadalmi és gazdasági folyamatok irányítása. Az elmaradott területeket igyekeztek felzárkóztatni, fokozva a beruházások összegét és átengedve a jövedelmi

adót Montenegróban, Bosznia-Hercegovinában és Macedóniában, továbbá az elmaradott területek külön juttatásokat kaptak. A decentralizmust az 1974-es alkotmány tovább erősítette (Ustav SFRJ 1974). A tagköztársaságok és autonóm tartományok kompetenciái az új alkotmánnyal tovább bővültek.

A Jugoszláviát alkotó tagállamok fejlettségbeli különbségeit az állam mindenképpen csökkenteni igyekezett. Elsősorban pénzügyi megoldásra volt szükség, emellett technikai és szakértői segítséget, elasztikus hitelpolitikát és vissza nem térítendő kölcsönöket biztosítottak a fejletlen területeknek a köztársasági költségvetésből. Az alapvető pénzügyi forrás a fejletlen köztársaságok és Koszovó fejlesztésére a Jugoszláv Szövetségi Föderatív Köztársaság Fejletlen Régióinak Fejlesztési Alapja volt. Az alap csak azoknak a területeknek biztosított kölcsönöket, amelyeket a szövetségi törvény értelmében fejletlennek nyilvánítottak. Az alap 1965-ös megalakulását megelőzően is léteztek Jugoszláviában bizonyos gazdasági befektetésekre szánt eszközök, évente meghatározva minden fejletlen területre külön-külön. Az 1961–1965-ös időszakban a fejletlen területek 1 950 millió dinár támogatásban részesültek (Szügyi 2016). Az ily módon történő fejlesztések kísérése azonban nehézkes és bonyolult volt. Ennek kiküszöbölésére született meg a Jugoszláv Szövetségi Föderatív Köztársaság Fejletlen Régióinak Fejlesztési Alapja. Minden öt éves tervben meg volt határozva, hogy a társadalmi termék hány százalékát kapja meg az alap fejlesztési célokra.

Az erőfeszítések és támogatások ellenére a fejlett és fejletlen területek közötti különbség továbbra is megmaradt, különösen a legfejlettebb Szlovénia és a legfejletlenebb Koszovó összehasonlításában. A fejlett területek, Szlovénia, Horvátország és Vajdaság az újraelosztás szenvedő alanyai voltak. A fejletlen területek viszont a pénzügyi támogatások ellenére sem tudtak felzárkózni (Gulyás 2009). Ez növelte az országon belül a társadalmi feszültségeket.

Az 1990-es évek elején Jugoszlávia gazdasága a világgazdaság integráns része volt (Belanka 2007). Az életszínvonal magasabb volt, mint más szocialista országokban, a vállalatok technikai felszereltsége megfelelt a fejlett országok színvonalának. A kilencvenes években lezajlott háborús időszak azonban mindent megváltoztatott. A nagy területi fejlettségbeli eltérések, továbbá a politikai és etnikai különbségek végül Jugoszlávia széthullását eredményezték. A tagköztársaságok államosodásával több, egymással versengő, kis piacgazdaság jött létre (Simić 2009). Az 1995–1998 közötti időszak viszonylagos stabilitást hozott, ám az 1999-es koszovói válság hatására újabb recesszió következett. A termelés lecsökkent, a külföldi kereskedelmi kapcsolatok megszakadtak, a külföldi működő tőke beáramlása szintén megszűnt, a bankok fizetéképtelenné váltak. A 2000-es évben Szerbiában volt a legalacsonyabb

az egy főre jutó jövedelem Európa szintjén. Jugoszlávia szétsodródása új dimenzióba helyezte a regionális egyenlőtlenséget (Hajdú 2010b). Az új államok létrejöttével a különbségek kiéleződtek, láthatóbbakká váltak.

Jugoszlávia széthullása igen kedvezőtlenül érintette Vajdaságot. Napjainkban Szerbia megnyirbált és szűkös jogkörökkel rendelkező autonóm tartományaként igyekszik valamikori önállóságát visszanyerni, gazdaságát korszerűsíteni és az uniós követelményekhez felzárkózni.

1.4. Vajdaság regionális fejlődése az ezredforduló után

A fentiekben már említésre került, hogy a háború utáni Szerbiát az egyes régiói közötti nagyfokú fejlettségbeli különbségek jellemezték (Szügyi 2015). Az ország belső struktúrája felbomlott, a központi területek perifériává váltak, a lakosság külső és belső migrációja megváltoztatta a határvidék és az egész ország demográfiai képét. Az egykor fejlett ipari területek leromlott, lepusztult térségekké alakultak át. Az eltérések még inkább kiéleződtek az egyes régiók, a rurális és urbánus, a periferikus és központi területek között.

Vajdaság regionális fejlődése Szerbia regionális fejlődésével együtt vizsgálható. A regionalizáció és a decentralizáció a kétezres évek közepén indult Szerbiában, így Vajdaságban is. A szerb politikai elit elsődleges célja egy új és demokratikus alkotmány elfogadása volt a 2000-es rendszerváltás után. Az új alkotmányt, melynek értelmében a Szerb Köztársaság területe egységes és oszthatatlan, 2006-ban fogadták el. Az új alkotmány ugyanakkor azt is tartalmazza, hogy az állami hatalmat korlátozza a polgárok autonómiára és helyi önkormányzatra való joga (Ördögh 2012b). A regionalizációs és decentralizációs folyamat az alapvető regionális fejlesztési dokumentumok elfogadásával valamint a jogi háttér kialakításával vette kezdetét. Szerbiában több mint 30 törvény és törvénytől alacsonyabb rendű jogi aktus szabályozza a regionális fejlődés megvalósulását általában, továbbá meghatározzák az egyes szegmensek fejlesztéspolitikáját, a regionális politika intézményrendszerét, szabályozzák a regionális politika megvalósításának eszközeit és mechanizmusait, mindemellett támogatják a decentralizációt. Legnagyobb jelentőséggel a regionális fejlesztési törvény bír, amelyet 2009-ben fogadtak el. Ma a 2010-es törvénymódosítás hatályos.

A regionális fejlesztés dokumentumai a törvénnyel összhangban lettek kidolgozva. A fejlesztési dokumentumok a Partnerség elvén alapulnak, amit a következőképpen foglalhatunk össze: „a regionális fejlesztéspolitika a partnerségen és a köz-, magán- és civil szféra, valamint a belföldi és nemzetközi szervezetek és intézmények szinergiáján alapszik” (Regionális fejlesztésről

szóló törvény). A törvény ugyanezen cikkelyében ki van emelve az Európai Unió jogrendszerével való összehangoltság elve is, amely szerint a belső jogrendszert és az intézményi infrastruktúrát össze kell hangolni az Európai Unió előírásaival, normáival és gyakorlatával. A regionális fejlesztés legfontosabb dokumentumai:

- Nemzeti regionális fejlesztési terv: definiálja a Szerb Köztársaság regionális fejlesztési prioritásait és a megvalósítás módját.
- Regionális Fejlesztési Stratégia (2007–2012): régiók szintjén definiálja a regionális fejlesztés prioritásait és a megvalósítás módját.
- Régiófejlesztések finanszírozási programjai: tartalmazza az adott régió fejlesztési projektjeit és a projektek megvalósítására szánt pénzügyi eszközök szétosztását minden régió számára külön, egy fiskális évre vonatkoztatva.
- Egyéb stratégiai dokumentumok (akciótervek, lokális stratégiák).

Az előírásokkal összhangban Szerbiában elkezdődött a regionális fejlesztés intézményi infrastruktúrájának kialakítása, amely hierarchikus felépítésű és tanácsadói, végrehajtói és a regionális politika megvalósulását elősegítő egyéb feladatokat lát el köztársasági, regionális és lokális szinten (Takács–Nagy 2013) (2. táblázat).

2. táblázat: A regionális fejlesztés intézményi infrastruktúrája

	Tanácsadói szervek	Végrehajtói szervek	A regionális politika megvalósulását segítő egyéb szervek
Köztársasági szint	Nemzeti Regionális Fejlesztési Tanács	Nemzeti Regionális Fejlesztési Ügynökség	Cégnyilvántartási Ügynökség, Kormány, Belgrád város, Nemzeti Fejlesztési Alap
Regionális szint	Regionális Fejlesztési Tanács	Regionális Fejlesztési Ügynökség	Vajdaság AT
Lokális szint	Egy NUTS 2-es régió területén több RFÜ jöhet létre		Önkormányzatok, Helyi aktorok

Forrás: Saját szerkesztés

A Nemzeti Regionális Fejlesztési Tanácsot a kormány alapítja, így a kormánynak köteles évi egy alkalommal beszámolni munkája sikerességéről. Tagjait négyéves mandátumra választják. Feladata a regionális fejlesztési tanácsok munkájának irányítása, elemzések kidolgozása, állapotfelmérés, véleményformálás, a fejlesztési célok megvalósulásának ösztönzése. Ezen

feladatkörök megegyeznek a regionális fejlesztési tanácsok feladatkörével régióként. Minden régióban legfeljebb egy regionális fejlesztési tanács működhet, legkevesebb háromhavonta ülésezik, tagjait ötéves mandátumra választják. A Nemzeti Regionális Fejlesztési Ügynökséget szintén a kormány alapítja regionális fejlesztési céllal: részt vesz a fejlesztési dokumentumok előkészítésében és végigkíséri megvalósításukat, az infrastrukturális projekteket, a kis- és középvállalkozások projektjeit és a régiók fejlesztésének finanszírozási projektjeit valósítja meg, továbbá akkreditálja a regionális fejlesztési ügynökségeket, koordinálja a munkájukat, ösztönzi a régióközi együttműködéseket. A regionális fejlesztési ügynökségek alapítói: az önkormányzatok többségi tulajdonjoggal,¹ gazdasági és pénzügyi jogi személyek, oktatási és kutatási intézmények, polgári egyesületek. A regionális fejlesztési ügynökségeket gazdasági társulás (kft.) vagy egyesület formájában alapítják és nonprofit szervezetként működnek. A regionális fejlesztési ügynökségeket a Nemzeti Regionális Fejlesztési Ügynökség akkreditálja. Minimális számuk meg van határozva a leghatékonyabb működés és a kiegyensúlyozott regionális fejlesztés biztosítása érdekében:

- Vajdaság régió: minimum 3 RFÜ
- Belgrád régió: minimum 1 RFÜ
- Sumádia és Nyugat Szerbia régió: minimum 4 RFÜ
- Dél- és Kelet-Szerbia régió: minimum 3 RFÜ
- Koszovó és Metóhia régió: minimum 1 RFÜ

A működéséhez és a fejlesztési projektek megvalósításához szükséges anyagi feltételeket a következő forrásokból biztosítja: működésből származó bevételek, helyi önkormányzatok költségvetéséből származó bevételek, adományok, segélyek, támogatások, külföldi és belföldi természetes és jogi személyek támogatásai. Megalakulásuk még mindig nem zárult le, ami hátráltatja a fejlesztések megvalósulását. A Cégnyilvántartási Ügynökség támogatja a nemzeti regionális és regionális fejlesztési programok megvalósulását.

A többi balkáni országhoz hasonlóan az európai uniós csatlakozási törekvéseivel összhangban Szerbia is kialakította saját NUTS-rendszerét,² mely a Regionális Fejlesztési Törvény és a Statisztikai Területi Egységek Nomenklatúrája szerint a következőképpen néz ki:

¹ 50% feletti tulajdonjoggal

² Az EU-hoz való csatlakozás előfeltétele a NUTS-rendszer alkalmazása. A NUTS (Nomenclature d'unités territoriales statistiques – Nomenclature of Territorial Units for Statistics) alapelve, hogy figyelembe veszi a szervezeti területi elrendezést, általános földrajzi egységet jelent és hierarchikus felosztás.

NUTS 1 szint:

1. Észak-Szerbia,
2. Dél-Szerbia.

A NUTS 2 szint (1. ábra):

1. Belgrád régió,
2. Vajdaság régió,
3. Sumádia és Nyugat-Szerbia régió,
4. Dél- és Kelet-Szerbia régió,
5. Koszovó és Metóhia régió.

A Szerb Köztársaság területén 30 NUTS 3-as régió van meghatározva, ezek a körzetek/térségek, melyek funkcionális területi egységek, a tervezés és regionális fejlesztéspolitika végrehajtásának hordozói (Tripković, 2009). Nem rendelkeznek sem fővárossal, sem jogi szubjektivitással. A körzeteket a községek (LAU 1) alkotják, melyek a legalacsonyabb szintű közigazgatási egységek – helyi önkormányzatok, ezek pedig településekből állnak (LAU 2).

1. ábra: Szerbia NUTS 2 régiói

Forrás: Saját szerkesztés

A régiók a gazdasági fejlesztésért, a szociális fejlesztésért, a területi tervezésért, a nemzetközi együttműködésért, a határon átnyúló együttműködésért felelősek. A Regionális Fejlesztési Törvény értelmében „a régió és fejlesztési régió nem adminisztratív területi egység és nem rendelkezik jogi önállósággal”. Ugyanezen törvény értelmében a régiók statisztikai funkcionális területi

egységek, amelyeket a területükön elhelyezkedő helyi önkormányzati egységek alkotnak (Regionális fejlesztésről szóló törvény 2009, 4. szakasz).

Szerbia NUTS 2 régiói nem tekinthetők valódi régióknak, mivel számuk túl kicsi ahhoz, hogy illeszkedni tudjanak Szerbia történelmi régióihoz, ezzel szemben a NUTS 3 régiók száma túl nagy, ami a centralista igényekhez igazodik. Szerbiában ugyanakkor egyes régióknak sajátos, kettős helyzete van: habár önkormányzati régiókról van szó, a Szerb Köztársaság Regionális Fejlesztési Törvénye alacsonyabb szintű politikai testületeket alakított ki. Az így kialakult kettősség megmutatkozik Vajdaság és Belgrád régiók esetében, mivel egyidejűleg rendelkeznek önkormányzati jelleggel és töltik be a NUTS 2 régió szerepét, valamint Vajdaság és Koszovó és Metóhia esetében, melyek az ország autonóm tartományai és NUTS 2 régiót is képeznek. A kettősség Koszovó esetében tovább bonyolódik azzal, hogy a tartomány de facto nem képezi Szerbia részét, viszont fejlesztési területként van nyilvántartva. A realitást egyedül az tartotta meg, hogy a Koszovóra vonatkozó fejlesztési stratégiák a többségében szerbek által lakott területekre koncentrálnak. A kettősség tovább folytatódik azzal, hogy a fent említett regionális fejlesztési törvény NUTS 3 szinten „oblast”-okat, azaz térségeket definiál, közigazgatásilag azonban „okrug”-ok, vagyis körzetek léteznek.

2. A régiók és helyi önkormányzatok fejlettségének meghatározása

A regionális fejlődés többdimenziós kategória (Eždenci 2011, Nemes Nagy 2009). A régiók fejlettségének mutatója az egy főre jutó bruttó hazai termék, amely alapján a következő csoportokat különböztetik meg:

- fejlett régiók – az egy főre jutó bruttó hazai termék a köztársasági átlag felett alakul a régióban.
- fejletlen régiók – az adott régióban az egy főre jutó bruttó hazai termék a köztársasági átlag alatt alakul.

Az északi NUTS 1 régió fejlett, a déli NUTS 1 régió pedig fejletlen kategóriába esik, vagyis fejlett régió Szerbiában Belgrád régió és Vajdaság régió, míg fejletlen régiók Sumádia és Nyugat-Szerbia régió és Dél- és Kelet-Szerbia régió. 2014-ben Belgrádban valósult meg a GDP 39,8 százaléka, Vajdaságban 27,5 százaléka, Sumádia és Nyugat-Szerbia régióban 19,7 százaléka, míg Dél- és Kelet-Szerbia régióban mindössze 14,1 százaléka. Ez a mutató utal a fejlett és fejletlen régiók közötti extrém mértékű eltérésre, de ugyanerre utal a munkanélküliségi ráta is, amely 2014 harmadik negyedében Belgrád régióban 17,3 százalék, Vajdaság régióban 18,1 százalék, Sumádia és Nyugat-Szerbia régióban 15,6 százalék, Dél- és Kelet-Szerbia régióban pedig 20,3 százalék.

A szerbiai alkotmány szerint az önkormányzatoknak három típusa létezik Szerbiában: 150 helyi önkormányzat, 23 város és Belgrád főváros (Ördögh 2012b). Az önkormányzatok fejlettségi szintjét alap és korrekciós mutatók alkalmazásával számolják ki. Az adatot a Központi Statisztikai Hivatal szolgáltatja. Alapmutatók: a jövedelmek és nyugdíjak összessége az adott önkormányzat területén és a költségvetési jövedelem, kivéve a más kormányzati szervektől származó költségvetési bevétel. Segédmutatók:

- demográfiai növekedés/csökkenés: a demográfiai változások és a depopuláció mutatója. Az adott önkormányzat területén az összlakosság növekedési rátáját viszonyítják az 1971-es lakossági összeírás adataihoz.
- munkanélküliségi ráta: az önkormányzat szociális és gazdasági fejlettségi mutatója, az adott önkormányzat munkaképes lakosságának munkanélküliségi rátájával mérik, illetve a munkanélküliek számával a 15–64 éves korosztályban a vizsgált évben.
- iskolai végzettség: az önkormányzat fejlődési lehetőségének mutatója, a főiskolai és egyetemi végzettségű lakosság arányával mérik a 15–64 éves korosztályban a lakossági összeírás adatai alapján.
- városok kompenzációs együtthatója.

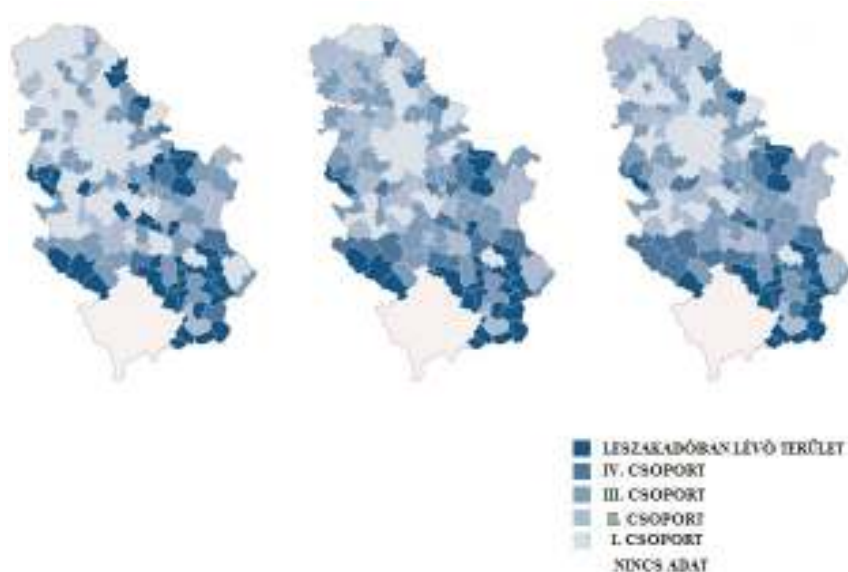
Az önkormányzatok fejlettségük szerint a következő csoportokba sorolhatók:

1. csoport – önkormányzatok, melyek fejlettségi szintje a köztársasági átlagot meghaladja.
2. csoport – önkormányzatok, melyek fejlettségi szintje a köztársasági átlag 80–100%-a között mozog.
3. csoport – önkormányzatok, melyek fejlettségi szintje a köztársasági átlag 60–80%-a között mozog.
4. csoport – önkormányzatok, melyek fejlettségi szintje a köztársasági átlag 60%-a alatt van.
5. csoport – Létezik egy további csoport, amelybe azok az önkormányzatok tartoznak, melyek fejlettségi szintje a köztársasági átlag 50%-a alatt van. Ezeket különleges fejlesztési igényű önkormányzatokként tartják nyilván.

A 2. ábrán sötét színnel vannak jelölve a fejletlen területek és világossal a legfejlettebbek. Látható, hogy országos szinten főként a déli területekre jellemző az elmaradottság, de a határ menti térségek is leszakadóban vannak. Az egykor fejlett ipari központok mára elmaradott területek, gazdasági erejüket elveszítették. Az ábrán jól kivehetőek Szerbia fejlődési tengelyei: elsősorban az észak–déli irányú fejlődési tengelye, erre merőleges a Nyugat-Morava

társága és a Timok térsége, melyen viszonylagos gazdasági erőt képez a Bor–Majdanpek–Negotin–Kladovó tengely.

2. ábra: Szerbia községei fejlettségük szerint 2010, 2011, 2012.

Forrás: <http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/> (Letöltés: 2016.07.16.)

A 3. számú táblázatból láthatjuk, hogy a 2010–2014-es időszakban magas volt Szerbiában a 60 százalékos fejlettség alatti önkormányzatok száma, viszont a vizsgált időszakban a különleges fejlesztési igényű önkormányzatok száma csökkent. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a 60 százalék alatti fejlettségi szintű önkormányzatok száma a legmagasabb, ezt követik a 60–80 százalékos fejlettségi szintű önkormányzatok, vagyis számos önkormányzat szorul fejlesztésre.

100% felettiek például a következő önkormányzatok: Belgrád, Újvidék, Szabadka, Versec, Nagybecskerek, Magyarkanizsa. 50% alattiak pedig például: Bela Palanka, Bojnik, Golubac, Lebane, Tutin, Crna Trava.

3. táblázat: Szerbia községeinek száma fejlettség szerint évenként (2010–2014)³

	100% felett	Változás az előző évhez képest	80–100%	Változás az előző évhez képest	60–80%	Változás az előző évhez képest	60% alatt	Változás az előző évhez képest	50% alatt	Változás az előző évhez képest
2010	40		23		36		46		40	
2011	19	↘	33	↗	47	↗	46	=	27	↘
2012	23	↗	33	=	43	↘	46	=	23	↘
2013	23	=	35	↗	41	↘	46	=	23	=
2014	20	↘	34	↘	47	↗	44	↘	19	↘

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes önkormányzatok különböző fejlesztési eszközökre pályázhatnak fejlettségüktől függően, melyeket kormányzati szervek biztosítanak, azzal a céllal, hogy javítsák a rászoruló községek pozícióját, ám ezen juttatásoknak mérhető hatása nincs az egyes területekre. Ezek az eszközök kimondottan a regionális fejlődés kiegyenlítését szolgálják és általában meghatározott a felhasználásuk (például a kis- és középvállalkozások fejlesztésére vagy a feldolgozóipar fejlesztésére stb.).⁴ Az eszközöket vissza nem térítendő vagy kedvezményes kamatú kölcsönök formájában, pályázatok által folyósítják.

3. Vajdaság regionális gazdasága napjainkban

Vajdaság három történelmi régióból jött létre: Bácskából, Bánátból és Szerémségből. Közigazgatásilag 7 körzet⁵ és 45 község, valamint egy megyei jogú város, Újvidék alkotja (3. ábra).

³ Az 50% alatti fejlettségi szintű községek beleszámolódnak a 60% alatti fejlettségi szintű községek számába is, így egyes községek kétszer szerepelnek a kimutatásban. Szerbiában összesen 145 község van.

⁴ Az eszközöket pl. a Szerbiai Fejlesztési Alapon keresztül folyósítják.

⁵ Meg kell jegyezni, hogy a körzetek kialakításánál nem vették figyelembe az egyes községek természetes gravitációs irányát, így például Ada község Észak-Bánát körzethez tartozik közigazgatásilag, holott valójában sokkal inkább Észak-Bácska vonzáskörzetébe tartozik.

3. ábra: Vajdaság körzetei

Forrás: Saját szerkesztés

Regionális fejlettség szempontjából Vajdaság területén a különbségek nem olyan kiélezettek, mint Szerbia egyéb régióiban, azonban ez az egyensúly az utóbbi években mindinkább felbomlóban van.

Vajdaságot a 2010-es évben a fejlett községek jellemezték (4. ábra), majd egyre több a kevésbé fejlett és elmaradott terület, főként a keleti határvidéken. Ugyanakkor jól látható Vajdaság déli részén a fejlett Újvidék és környéke, valamint északon Szabadka és környéke. Funkcionális és térszerkezeti szempontból tehát ezt a két meghatározó települést kell megemlíteni. Újvidék tartományi székváros, gazdasági, kulturális és egyetemi központ. Szerepe kiemelkedő és évek óta növekszik a súlya. Ugyanakkor északi versenytársa és egyben együttműködő partnere, Szabadka az elmúlt években folyamatosan veszít pozíciójának jelentőségéből (Hajdú–Szügyi 2015).

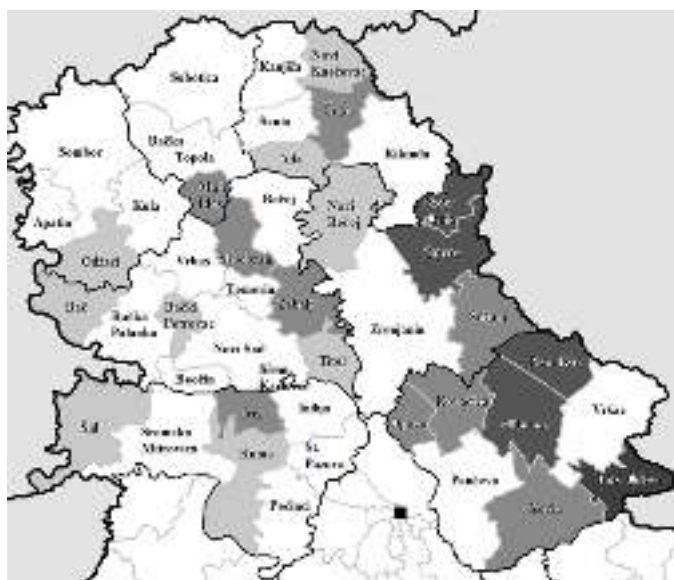
A leszakadás veszélye főként Dél-Bánát körzetet fenyegeti, de a román határ mentén található egyéb községek (Begaszentgyörgy [Žitiste] – Közép-Bánát és Csóka [Čoka] – Észak-Bánát) szintén lemaradóban vannak fejlettségüket tekintve. Újvidék (Novi Sad) és agglomerációja, valamint Nagybecskerek (Zrenjanin), továbbá Szabadka (Subotica), Magyarkanizsa (Kanjiža) és Zenta (Senta) község Vajdaság legfejlettebb területei. Ilyen szempontból a fejletlenebb területekről elköltöző lakosság vonzó célpontjai.

A többi település befolyása elenyésző. A közepes méretű városok ugyan fontos területi szerepkörrel rendelkeznek, de nem jelentenek funkcionális kategóriát. A kisvárosok mikroközpontokat alkotnak. Így alakulnak ki a Szabadka–Újvidék fő fejlődési tengelyen a merőleges nyugat–keleti tengelyek a rájuk fűződő kistéleptülésekkel. A falvak lakosainak száma az országos átlaghoz képest nagyobb, bár Vajdaság keleti és dél-keleti területein már jellemző az elnéptelenedés.

Az alábbi ábrák azt mutatják, hogyan változott Vajdaság községeinek fejlettségi szintje 2010–2015 között.⁶ A világossal jelölt területek jelentik a fejlett, a sötétebb területek a fejletlenebb községeket. Minél sötétebb a jelzés a térképen, annál fejletlenebb területet jelent. Láthatjuk, hogy a 2010-es évben Vajdaságban számos fejlett község volt, majd ezek száma évről évre csökken. Különleges fejlesztési igényű községek főként keleten jellemzőek, azonban számuk nem növekszik. A fejlett községek először a II., majd a III. kategóriába „csúsznak” le.

A 2010-es és 2015-ös év összehasonlításában láthatjuk, hogy jelentősen megváltozott a vajdasági községek fejlettség szerinti besorolása. Stabilan 100 százalékos fejlettség felett mindössze Újvidék és Szabadka, valamint agglomerációik maradtak. Pozitív változás, hogy a keleti területeken a különleges fejlesztési igényű községeknek sikerült felzárkózniuk a IV. kategóriába.

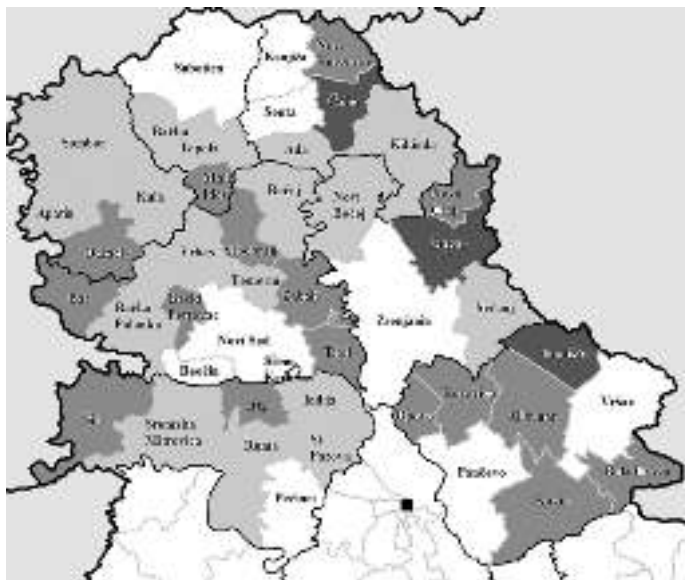
4. ábra: Községek fejlettségi szintje 2010.

Forrás: Saját szerkesztés

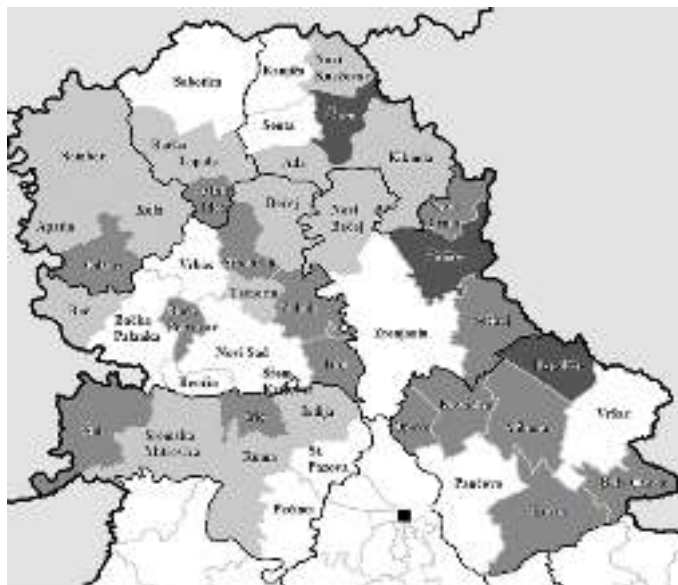
6 A Szerb Köztársaság Hivatalos Lapjában megjelentetett besorolás alapján.

5. ábra: Községek fejlettségi szintje 2011.

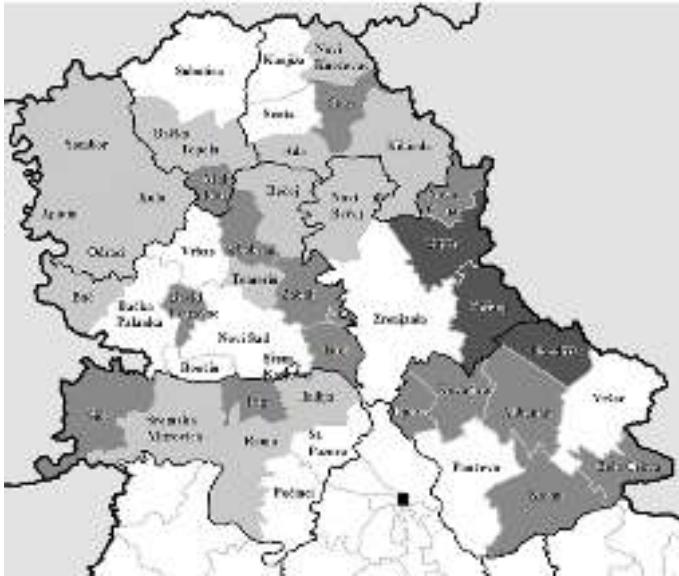
Forrás: Saját szerkesztés

6. ábra: Községek fejlettségi szintje 2012.

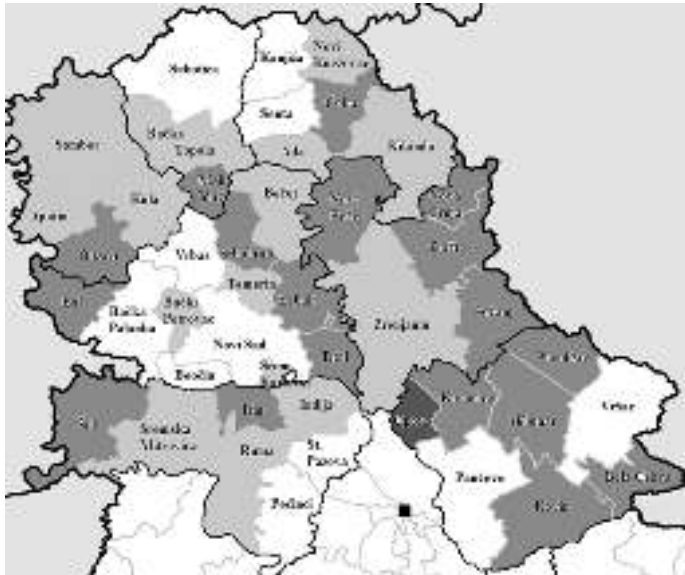
Forrás: Saját szerkesztés

7. ábra: Községek fejlettségi szintje 2013.

Forrás: Saját szerkesztés

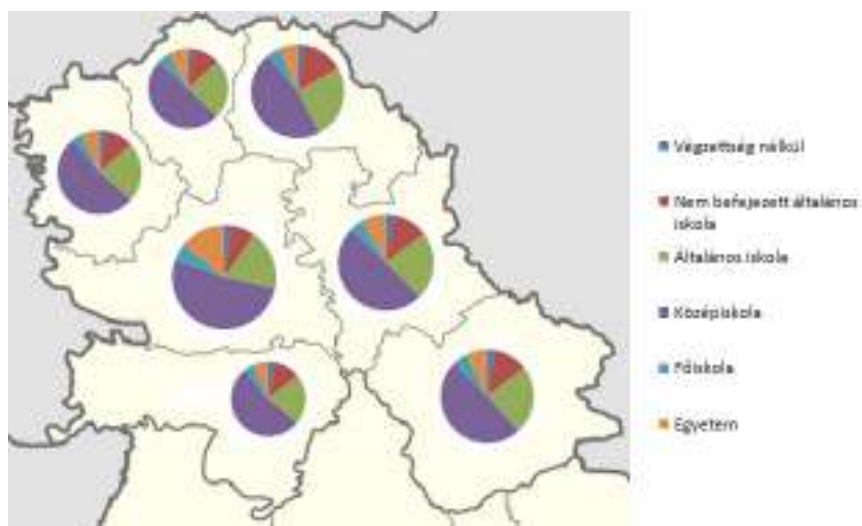
8. ábra: Községek fejlettségi szintje 2014.

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes régiók fejlettsége mérhető a lakosság iskolai végzettségével. Ez a mutató ugyanakkor jól befolyásolható különböző kormányzati eszközökkel. Jellemző tendencia azonban, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező lakosság a nagyobb városokban, egyetemi központokban koncentrálódik. A 9. ábra mutatja Vajdaság felnőtt lakosságának iskolai végzettség szerinti összetételét.

9. ábra: Vajdaság felnőtt lakosságának iskolai végzettség szerinti összetétele

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az iskolai végzettség nélküli lakosság száma mára már ugyan elenyésző, viszont a nem befejezett általános iskolával rendelkező lakosság száma még mindig számottevő. A lakosság többségének középsiskolai végzettsége van. Dél-Bácska körzetben az átlagostól magasabb az egyetemi végzettséggel rendelkező lakosság száma (13,92 százalék), ami egyrészt az újvidéki egyetemi központ jelenlétének tudható be, másrészt pedig annak, hogy Újvidék (Novi Sad) és agglomerációja képes foglalkoztatni nagyobb számban a magasabb végzettséggel rendelkező lakosságot, hiszen ebben a körzetben magasabb a gazdasági fejlettség. A 2011-es népszámlálási adatok szerint Vajdaságban 147 565 tizenöt évnél idősebb diákot és egyetemi hallgatót regisztráltak. Egyetemi és diákvárosnak elsősorban Újvidék tekinthető, de Szabadkán is több állami, illetve magántulajdonú kar működik. A lakosság iskolai végzettsége a

szerbiai átlaghoz képest Vajdaságban magasabb. A csökkenő lakosság szám azonban az oktatási intézmények, tagozatok számának csökkentését, az özszevont tagozatok számának növekedését eredményezi.

A régióra a történelem folyamán mindig jellemző volt az élénk népességmozgás, az állandó ki- és betelepítések, a külső- és belső migráció. Vajdaság migrációs egyenlege pozitív, azonban érdemes körzeti bontásban is megvizsgálni a lakossági mozgásokat (4. táblázat). A fejletlenebb és rurális területekre jellemző a fokozatos elnéptelenedés. A népesség a jobb megélhetés reményében a fejlettebb központokban telepedik le.

4. táblázat: A lakosság belső migrációs mozgása 2015-ben

	Betelepültek		Kitelepültek		Migrációs egyenleg
	Összesen	Más körzetből	Összesen	Más körzetbe	
Vajdaság	28 105	13 266	28 056	13 217	49
Ny-Bácska	1 960	975	2 478	1 493	-518
D-Bánát	3 770	1 710	4 100	2 040	-330
D-Bácska	11 413	5 347	9 669	3 603	1 744
É-Bánát	1 810	759	1 085	380	-326
É-Bácska	2 587	1 248	2 413	1 074	174
Közép-Bánát	2 414	1 152	2 790	1 528	-376
Szerémség	4 151	2 075	4 470	2 394	-319

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A 4. táblázatból látható, hogy Vajdaság pozitív migrációs egyenlege valójában Dél-Bácska körzetnek, valamint kisebb mértékben Észak-Bácskának köszönhető. Ez a fent említetteket igazolja, vagyis, hogy Újvidék és Szabadka rendelkezik akkora gazdasági húzóerővel, amely képes „felszívni” a betelepülő lakosságot.

Vajdaság népessége előregedő struktúrát mutat, ami részben a külső és belső migráció eredménye. A kedvezőtlen korstruktúra már-már gazdasági tényezővé kezd válni, hiszen a gazdaságilag inaktív lakosság (59,31 százalék) meghaladja a gazdaságilag aktív lakosság (40,69 százalék) számát.

Fejlettség szempontjából Vajdaság országos szinten a második helyet foglalja el Belgrád régió után. Termelékenysége évről évre növekszik (5. táblázat). A 2013-as évben 2,9 százalékkal (Izveštaj o regionalnom razvoju, 2013) haladta meg a szerbiai átlagot.⁷

⁷ Belgrád régió termelékenysége 71 százalékkal haladta meg az országos átlagot a jelzett évben.

5. táblázat: Vajdaság termelékenységi trendje (Szerbia=100)

Régió	2009	2010	2011	2012	2013
Vajdaság	95,2	96,8	99,5	102,6	102,9

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A tartományra jellemző, hogy az elmúlt években lezajlott privatizáció után a gazdaságot a kis- és középvállalatok és -vállalkozások determinálják. A vállalkozói szektor elaprózott Vajdaságban, csak néhány nagyobb vállalat emelhető ki. A magánkézben lévő vállalkozások alkalmazzák a foglalkoztatottak 22,2 százalékát. E tekintetben Dél-Bánát (25,7 százalék) és Szerémség (25,6 százalék) foglalnak el vezető helyet. Jelentősebb ágazatok a mezőgazdasági feldolgozó ipar, a vegyipar, a faipar és a nyomdaipar. A Vajdaságban megvalósított GDP-hez Dél-Bácska körzet járul hozzá legnagyobb mértékben, 43,42 százalékkal, Észak-Bánát körzet pedig legkevésbé, 5,83 százalékkal. Ez az extrém eltérés jól példázza Dél-Bácska körzet kiugróan magas fejlettségét. Az ipar, a termelés és a szolgáltatások GDP-részvétele folyamatosan növekszik, így a feldolgozóipar, az energetika és a vízellátás együttesen adják a GDP-részvétel 32,3 százalékát, a kis- és nagykereskedelem, a közlekedés, a raktározás és a vendéglátás a 18,0 százalékát, a mezőgazdaság a 15,3 százalékát. Ez az átlag alól egyedül Nyugat-Bácska körzet képez kivételt, ahol a mezőgazdaságnak, valamint Dél-Bánát, ahol pedig a kereskedelemnek a legnagyobb a GDP-részvétele (6. táblázat).

6. táblázat: Vajdaság GDP-je tevékenység szerint 2014-ben (milliárd din)

Tevékenység	Vajdaság	Nyugat-Bácska	Dél-Bánát	Dél-Bácska	Észak-Bánát	Észak-Bácska	Közép-Bánát	Szerémség
Összesen	892 098	62 123	114 647	387 361	51 974	74 927	79 505	121 561
Mezőgazdaság	136 579	17 702	21 496	32 929	12 929	13 466	16 489	21 823
Feldolgozóipar, energiaellátás, vízellátás	287 805	14 146	34 872	140 439	14 170	20 069	27 034	37 073
Építészeti	25 068	768	3 860	11 715	897	2 022	1 165	4 642

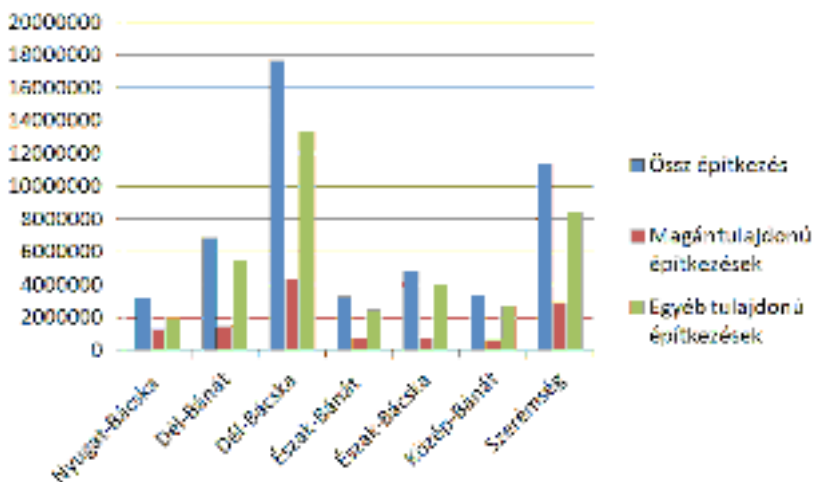
Kereskedelem, szállítás, raktározás, vendéglátás	160 515	8 979	18 725	73 532	7 884	14 142	12 634	24 620
Információ és kommunikáció	18 553	516	1 767	12 247	664	1 380	917	1 061
Pénzügy és biztosítás	20 435	1 206	2 050	11 501	942	1 699	1 042	1 997
Ingatlanügyletek	84 426	7 028	11 528	31 556	5 545	8 006	7 396	13 367

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A megvalósult és kivitelezett építkezések szintén tükrözik egy régió fejlettségét. A 10. számú ábrán jól kivehető, hogy a 2014-es évben Dél-Bácska körzetben valósult meg a legnagyobb számú kivitelezett építkezés. Második helyen Szerémség, harmadik helyen pedig Dél-Bánát áll, vagyis jellemzően Vajdaság déli területei – Újvidék (és Belgrád) agglomerációja.

Az építkezések tulajdonjogát tekintve jellemző, hogy kisebb mértékűek a magántulajdonban lévő építkezések, szerkezetüket tekintve pedig kisebb mennyiségben fordulnak elő lakóépületek.

10. ábra: Kivitelezett építkezések száma (000 din) (2014)

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

7. táblázat: A foglalkoztatottak száma Vajdaságban 2010–2014

	Összesen	Nők
2010	472	209
2011	461	209
2012	448	206
2013	443	204
2014	443	206

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A foglalkoztatottak száma Vajdaságban enyhe csökkenő tendenciát mutat az elmúlt években, ugyanakkor a női foglalkoztatottak száma relatív stabilnak mondható. Habár a szerbiai lakosság nemi összetételében a nők többségben vannak,⁸ a foglalkoztatottság nem tükrözi ezt az arányt (7. táblázat). Ez azért is érdekes, mert több nőnek van középiskolai, főiskolai vagy egyetemi végzettsége, mint férfinek. Vajdaságban a legtöbb foglalkoztatottnak középiskolai diplomája van, utánuk az egyetemi végzettségűek következnek, majd az általános iskolával rendelkezők.

A legtöbb vajdasági munkanélküli 6–11 hónapja próbál állást találni. A legnagyobb számban középiskolai végzettséggel keresnek munkát a régióban: 64,5 százalék, ezt követik az általános iskolai végzettségűek: 17,1 százalék, majd az egyetemi végzettséggel rendelkezők: 10,6 százalék. A legtöbb munkanélküli Dél-Bácska körzetben van (8. táblázat).

8. táblázat: Regisztrált munkakeresők körzetenkénti megoszlása Vajdaságban (2014)

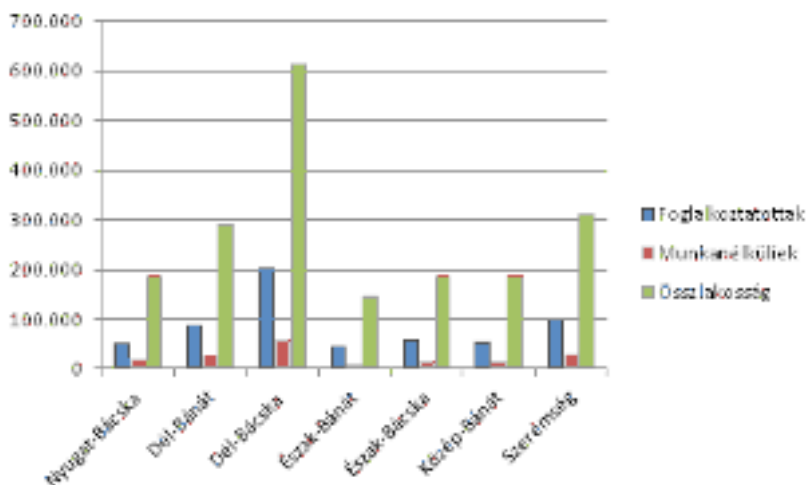
Vajdaság	Nyugat-Bácska	Dél-Bánát	Dél-Bácska	Észak-Bánát	Észak-Bácska	Közép-Bánát	Szerém-ség
184 279	20 692	33 376	59 524	12 540	15 430	16 718	25 999

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A 11. ábra szintén azt támasztja alá, hogy Vajdaság déli területei vonzó célpontjai a betelepülő lakosságnak, hiszen ezen a területen mutatható ki a foglalkoztatottak és a munkanélküliek legmagasabb aránya. A foglalkoztatottak száma Dél-Bácska körzetben kiugróan magas, Észak-Bánátban pedig a legalacsonyabb. A munkanélküliek száma ugyanakkor szintén Dél-Bácska körzetben a legmagasabb és Észak-Bánát körzetben a legalacsonyabb.

8 A 2011-es lakossági összeírás alapján a lakosság 51,65 százaléka nő.

11. ábra: A foglalkoztatottak és a regisztrált munkakeresők körzetenkénti megoszlása Vajdaságban (2014)

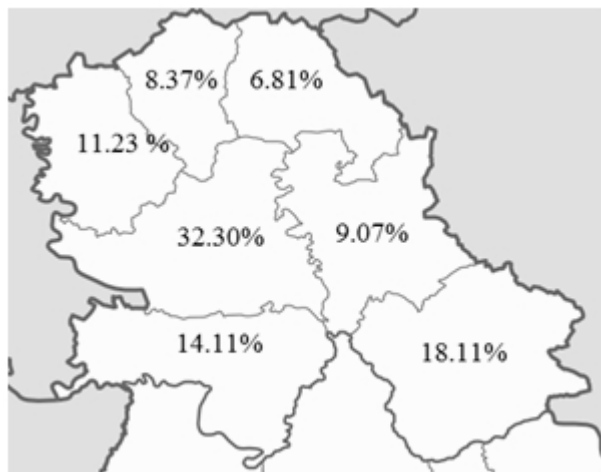
Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A 11. ábrán látható a foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma körzetenként az egyes körzetek összlakosságához viszonyítva. A munkanélküliek nemek szerinti vizsgálatakor megállapíthatjuk, hogy a munkanélküliek 50,2 százaléka nő. A legtöbb női munkanélküli Dél-Bácskában (53,3 százalék) és Dél-Bánátban (51,1 százalék) van nyilvántartva. A női munkanélküliek aránya az összes munkanélküliekhez viszonyítva Nyugat-Bácskában a legalacsonyabb (44,1 százalék) (Opštine i regioni u Republici Srbije 2015). A 12-es számú ábra mutatja a regisztrált munkakeresők körzetenkénti megoszlását Vajdaságban.

A regionális fejlettségbeli eltéréseket az átlagbérek régiónkénti különbsége szintén tükrözi. A nettó átlagbérek Dél-Bácska és Dél-Bánát körzetekben a legmagasabbak, míg Szerémségben a legalacsonyabbak (9. táblázat), kivéve a 2014-es évet, amikor Nyugat-Bácska körzetben fizették ki a legalacsonyabb béreket a dolgozóknak.

Az átlagbérek nemek szerinti vizsgálata azt mutatja, hogy Szerbiában a nők sokkal alacsonyabb bérezésben részesülnek ugyanazért az elvégzett munkáért, mint a férfiak. E tekintetben a legnagyobb különbség Belgrádban mérhető, de a különbség Vajdaságban is jelentős (akár 100–150 euró is lehet) (Statistički godišnjak 2015).

12. ábra: Regisztrált munkakeresők körzetenkénti megoszlása Vajdaságban (2014)

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

9. táblázat: Adó és járulékok nélküli átlagbérek alakulása 2010–2014

	2010	2011	2012	2013	2014
Vajdaság	33 392	36 950	40 421	42 935	43 092
Nyugat-Bácska	30 291	33 448	36 740	38 359	37 614
Dél-Bánát	35 212	39 588	43 657	46 532	46 155
Dél-Bácska	36 327	40 664	44 386	47 153	47 315
Észak-Bánát	30 467	33 062	36 120	37 906	38 653
Észak-Bácska	30 998	33 918	36 607	38 896	39 748
Közép-Bánát	32 358	34 717	37 741	40 243	39 690
Szerémség	29 442	32 029	35 412	37 891	38 706

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

Vajdaság négy országgal határos, gazdasági fejlettsége mindig is magas volt az átlaghoz viszonyítva. Tehát gazdasági, történeti és településhálózati okoknál fogva az országos átlaghoz viszonyítva magasabb a tartomány infrastrukturális ellátottsága (10. számú táblázat). E tekintetben is csak Belgrád régió előzi meg.

10. táblázat: Vajdaság régió úthálózata

Régiók	Össz	Modern	Magisztrális		Regionális		Helyi	
			Össz	Modern	Össz	Modern	Össz	Modern
Vajdaság	5 791	5 092	1 296	1 266	1 797	1 769	2 697	2 058
Nyugat-Bácska	616	526	153	153	167	164	295	208
Dél-Bánát	861	771	256	256	214	214	391	301
Dél-Bácska	1 268	1 208	255	255	519	511	494	442
Észak-Bánát	598	539	125	108	224	224	248	206
Észak-Bácska	523	401	123	116	97	97	403	187
Közép-Bánát	734	688	235	235	204	204	295	249
Szerémség	1 091	960	149	143	372	353	571	464

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A gazdaság fejlődése szempontjából fontos lenne a térség turizmusa. A legtöbb turista Dél-Bácskában fordul meg évente, legkevesebb pedig Nyugat-Bácskában (13. ábra). Jellemzően több a hazai turista, mint a külföldi. Az eltöltött éjszakák száma igen alacsony: a hazai turisták átlagosan 2,7 éjszakát, a külföldi turisták átlagosan 2,3 éjszakát töltenek el Vajdaságban.

13. ábra: Turisták száma körzetenként

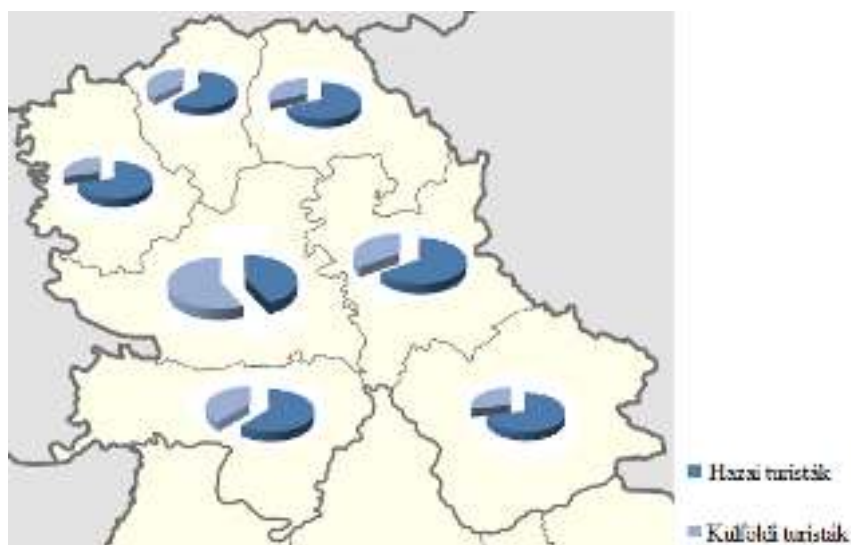

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

A külföldi turisták száma egyedül Dél-Bácska körzetben haladja meg a hazai turisták számát (14. ábra). Az összes többi körzetben inkább a hazai turisták a jellemzőek. A 2014-es évben legkevesebben Nyugat-Bácskába látogattak el.

Kedvelt turistacélpontnak számít Újvidék, Palics (Palić), Nagybecskerek (Zrenjanin), Nagyikinda (Kikinda), Szabadka (Subotica), Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica) és a Tarcál-hegység (Fruška Gora).

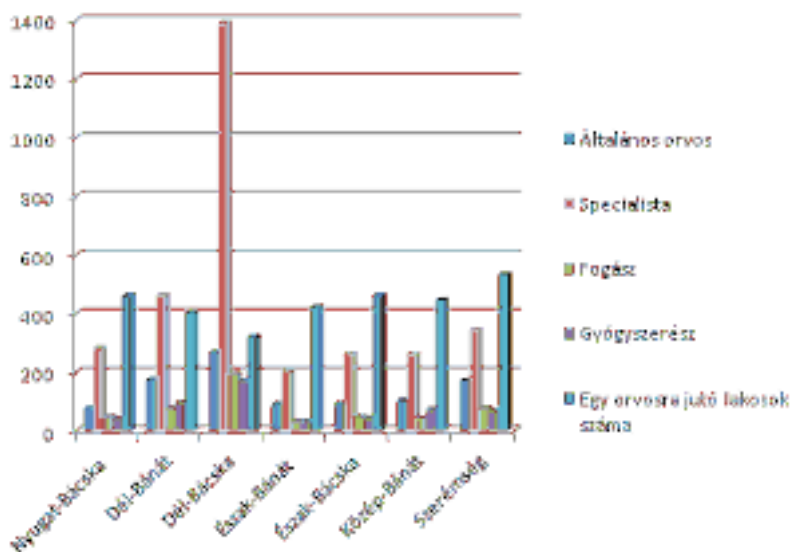
14. ábra: Hazai és külföldi turisták megoszlása körzetenként

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az egyes régiók fejlettségének mutatója az orvosok, fogorvosok és gyógyszerészek száma is (15. ábra). Jelentős klinikai központnak Vajdaságban Újvidék számít. A legtöbb specializált orvos itt található, csakúgy mint a legtöbb általános orvos, fogász és gyógyszerész is. Dél-Bácska körzetben a legalacsonyabb az egy orvosra jutó lakosok száma. E tekintetben Szerémségben a legrosszabb a helyzet, hiszen itt a legmagasabb az egy orvosra jutó lakosok száma. Legkevesebb orvos, specialista, fogász és gyógyszerész Észak-Bánát körzetben van. A csökkenő lakosság szám az egészségügyi dolgozók és a gyógyszertárak számának csökkentését, vonja maga után.

15. számú ábra: Orvosok, fogorvosok és gyógyszerészek száma

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján

4. Határon átnyúló együttműködések (Szügyi–Riczy–Takács 2017)

Az Európai Unió bővítési politikája a kétezres évek elején a nyugat-balkáni országok irányába fordult, ezek az országok pedig felismerték, hogy a hosszú távú stabilitás és fejlődés az uniós csatlakozás függvénye. A nyugat-balkáni országok csatlakozási folyamata a Stabilizációs és Együttműködési Megállapodások (SAA) megkötésével indult, ezt követte a nyugat-balkáni országok közötti együttműködések újraindítása és mindezek pénzügyi támogatása a PHARE (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies), CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans) és OBNOVA programok által.

Szerbia számára már a kétezres évek elején lehetővé vált a Phare CBC program keretében fejlesztési források lehívása, az Interreg programok által pedig újabb fejlesztési forrásokhoz jutott az ország. Míg a Phare CBC programok korlátozott mozgástérrel felkészülési lehetőséget adtak Szerbia számára a későbbi uniós programok fogadására, addig az Interreg programban már Szerbia is egyenjogú félként jelenhetett meg. A 2007–2013-as programozási periódusban Szerbia számára az IPA program keretében lettek fejlesztési esz-

közök biztosítva, ami lehetővé tette Szerbia és az összes szomszédja számára is a fejlesztési lehetőségek kihasználását. A következő költségvetési periódusban (2014–2020) ez a program Interreg–IPA néven folytatódik.

Az Interreg szomszédági programban már egyenrangú félként jelent meg Szerbia. Ez volt az első európai uniós program, melyben Szerbia saját jogon tudott pályázni. Magyar–Szerb–Román programként definiálták. Fő támogatási területei a következők voltak: infrastruktúra-fejlesztés, környezetvédelem, üzleti infrastruktúra-fejlesztés, vállalkozásfejlesztés, intézmények és közösségek együttműködése és kutatási együttműködés. A nyertes projektek nagyon különböztek egymástól tematikájukat tekintve, szervezeti szempontból pedig többségben voltak az oktatási intézmények és az egyesületek, míg az önkormányzatok részvétele jelentősen visszaesett. A nyertes programok prioritásai valós problémák megoldására irányultak.

A Phare Magyar–Szerb Kísérleti Kisprojekt Alap a kis projektekre koncentrált, melyek emberközeli, emberek közti és határon átívelő kapcsolatok fejlesztésére, helyi közösségi fejlesztéseket megcélzó projektek megvalósulására irányultak a határ régiók minikét oldalán lévő résztvevők bevonásával. A magyar oldalon nonprofit és profitorientált szervezetek egyaránt megjelenhettek, amennyiben rendelkeztek vajdasági partnerrel. A pénzügyi források felett a magyar fél rendelkezett, de a tevékenység megvalósulhatott Vajdaságban is. A támogatott projektek főként a területfejlesztést, gazdaság-, turizmus- és humán erőforrás-fejlesztést célozták meg, valamint a természet- és környezetvédelmet. A Phare programban Szerbia és Románia 2004-től vehetett részt. A program a fejlődési kohézió megteremtését tűzte ki célul. A forrást a Phare CBC valamint a CARDS program biztosította. 2006 nyarán jelent meg az első Románia–Szerbia és Montenegró Szomszédági Program, melynek célja a két ország közötti gazdasági és társadalmi fejlődés kiegyenlítése és a határon átívelő együttműködés erősítése volt.

A Phare és Cards programok alapozták meg a 2007–2013-as időszakban lehívható IPA-forrásokat, melyek több európai uniós program szerepét vették át. Az IPA-alapnak öt prioritása volt: intézményépítés és stratégiai beruházások támogatása, határon átívelő programok, regionális fejlődést támogató programok, szociális fejlődést és mezőgazdasági termelést támogató programok (IPARD). Ezek közül Szerbia számára csupán az első kettő volt elérhető. Az IPA-forrásokon kívül számos egyéb eszközt is biztosított az Európai Unió a nyugat-balkáni országok számára, melyek segítségével a térség fejlesztése megvalósulhatott. Legszélesebb körben a határon átívelő programok támogatásai elérhetőek.

A Magyarország–Szerbia IPA Határon Átívelő Együttműködési Program egyik fő célja a két ország támogatásra jogosult területeinek társadalmi és

gazdasági integrációjának megerősítése volt. Magyarország részéről Csongrád megye és Bács-Kiskun megye vehetett részt, míg szerbiai részről Nyugat-Bácska, Észak-Bácska, Észak-Bánát, Dél-Bácska és Közép-Bánát körzetek voltak jogosultak a részvételre. Hosszú távú célként a közös kulturális és természeti örökség védelme, a gazdasági lehetőségek kihasználásának erősítése, közös oktatási, kulturális és kutatási tevékenységek megvalósítása, munkahelyteremtés, továbbá a schengeni külső határon való elhelyezkedés hátrányos területi különbségeinek csökkentését tűzték ki.

A Románia–Szerbia IPA Határon Átívelő Együttműködési Program a gazdasági versenyképesség növelését és az életfeltételek javítását tűzte ki célul a határ menti övezetben. A program stratégiai célja a szerb–román határtérség egyenletes gazdasági és társadalmi fejlődésének támogatása volt. A jogosult területek Romániában Temes, Krassó-Szörény és Mehedinci megyék voltak, Szerbiában pedig az észak-, közép- és dél-bánáti körzet Vajdaságban, valamint a bori és a branicsevói körzet Dél- és Kelet-Szerbiában. A program fő prioritásai a gazdasági és társadalmi fejlődés, a környezetvédelem és árvízkezelés növelése, valamint a People to People – emberek közötti kapcsolatok fejlesztése volt.

A Horvátország–Szerbia IPA Határon Átívelő Együttműködési Program úgy indult el, hogy ezen a határterületen korábban nem valósult meg sem Phare, sem más európai uniós szomszédsági program, tekintettel a balkáni háborúk utáni feszült viszonyra. Az IPA programban horvát részről a Duna nyugati partján az Eszék-Baranyai megye, a Vukovár-Szerémi megye, illetve kapcsolódó területként Pozsega-Szlavónia és Brod-Posavina megyék, Vajdaságban Nyugat-, Észak- és Dél-Bácska, valamint Szerémség vettek részt. A program fő prioritásai a fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés, valamint a környezetvédelem és a People to people – emberek közötti programok voltak. Általános cél volt a gazdasági együttműködés elősegítése, a határon átnyúló kereskedelmi forgalom növelése, a munkaerőpiaci mobilitás fejlesztése, a közös gazdasági tervezés, a turizmus fejlesztése, továbbá a környezetvédelem és a jószomszédi kapcsolatok kialakítása a helyi közösségek között.

A 2014–2020-as európai uniós költségvetési periódusban a direkt brüsszeli források, a területi együttműködések és az IPA Előcsatlakozási Alapok állnak rendelkezésre. Jellemző rájuk, hogy főként nonprofit intézmények pályázhatnak. A direkt brüsszeli forrásokra bármely európai uniós vagy az adott program által megjelölt tagjelölti státuszban lévő, társult vagy valamely uniós érdekből kiemelt ország pályázhat. Ezek a Cosme (kis- és középvállalkozások versenyképességét elősegítő alap), Erasmus + (oktatási, sport és ifjúsági együttműködési és fejlesztési alap), Horizont 2020 (tudományos együttműködési alap), Europe for citizens (önkormányzatok, civil szervezetek együttműködését

segítő alap), Creative Europe (európai kulturális és kreatív együttműködések támogatása), Life (környezetvédelmi alap), EaSI (munkahelyteremtés és szociális innovációk támogatása), Customs 2020 és Fiscalis program (vám és adózási rendszer fejlesztésére irányuló alap). A területi együttműködésekre jellemző, hogy partnerségben valósulnak meg. Ezek a Duna program (a Duna-medence országainak együttműködését támogatja) és az Adriai-Jón program (a nyugat- és dél-balkáni országok, továbbá Olaszország területi együttműködését támogatja). Az IPA Előcsatlakozási Alapok Szerbia számára a 2014–2020-as költségvetési periódusban kilenc szektorban valósulhatnak meg, három tematikus területen és két multiszektorális kérdéskörben.

A határon átvelő projektek a multiszektorális kérdéskörbe tartoznak. Ezek a határon átnyúló programok, melyek Vajdaság szempontjából a szerb–magyar és a szerb–román együttműködések jelentik, továbbá elérhetőek a szerb–bosnyák programok is. Illetve ide tartozik még a mezőgazdaság- és vidékfejlesztési program, melynek fő momentuma a mezőgazdaság versenyképességének növelése. Az IPARD az első olyan program, ahol a termelők és a profitorientált szervezetek is megjelenhetnek a pályázói oldalon. Ezen támogatások lehívásához azonban szükség van a megfelelő kifizető intézményrendszer kiépítésére és akkreditálására.

5. Összefoglaló

Szerbia regionális fejlődése bonyolult pályán halad. Egyrészt az a felismerés alakítja, hogy hosszú távon a stabilitást és a fejlődést az Európai Unióhoz való csatlakozás tudja biztosítani. Bár a kétezres évektől kezdve egyre erősödő tendenciája van az európai irányultságnak Szerbia politikájában, a folyamatok nagyon lassan és akadozva haladnak. A regionalizáció és decentralizáció nagyon nehezen nyerhet teret ott, ahol az éveken át tartó unitárius, centralizált államberendezés, a nacionalista érzelmek, az autonómiát az elszakadással, elszakadni akarással azonosító centralisták akadályozzák e folyamatok fejlődését.

Bár „kötelező feladatként” Szerbia igyekszik megfelelni az uniós csatlakozás feltételeinek, a regionalizáció és decentralizáció tényleges megvalósulásának gátat szab, hogy a középszintű kormányzás csupán „papíron” valósul meg. Ténylegesen csupán formális szempontok szerint kialakított, funkcióit részlegesen megvalósító szintről van szó. Olykor párhuzamosan többfajta közép szint is működik, az adminisztrációs határok elmosódtak, ami számos kérdést hagy maga után.

A történelem folyamán Vajdaság mindig alárendelt helyzetben volt a mindenkorai Szerbia területén (Szügyi 2015a). A tartomány státusa és jog-

körei hol ki lettek bővítve, hol teljesen el lettek törölve. A jelenleg hatályos Alkotmány sem biztosít garanciát Vajdaság státusát illetően. Az északi régió helyzete jelenleg is sajtóságos, hiszen azon túl, hogy Szerbia autonóm tartománya, NUTS 2 régiót is képez. Bár az alkotmány értelmében felel saját gazdasági és egyéb ágazatainak, valamint területeinek kiegyensúlyozott fejlődéséért, azonban az ehhez szükséges eszközök felett nem rendelkezhet. A fejlesztésre szolgáló forrásokhoz a Szerbiai Fejlesztési Alapból és egyéb fejlesztési alapokból juthat mint NUTS 2 régió.

A körzetek fejlettségének meghatározására statisztikai mutatókat vehetünk alapul. Vizsgálatukkal megállapíthatjuk, hogy az egyes körzetek közt fejlettségében eltérés tapasztalható, hiszen Újvidék igen erős gazdasági húzóerőt képez a tartományban. Ugyanakkor egyes körzetek leszakadóban vannak. Az utóbbi évek kiegyensúlyozott regionális fejlettség kialakítására irányuló törekvéseinek tudható be, hogy Vajdaságban a különleges fejlesztési igényű körzetek száma az évek során csökkenő tendenciát mutat, azonban az átlagostól fejlettebb körzetek száma is csökkent.

Földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően Vajdaság jelentősége egyre jobban felértékelődött az utóbbi években, hiszen három oldalról határos uniós tagállammal. E körülmények között természeti és környezeti adottságai is felértékelődtek. Az uniós csatlakozási folyamatban Szerbia stratégiai partnerként tekint Magyarországra, ezáltal a vajdasági magyarság szintén jelentős szerepet tölt be. Az uniós csatlakozási forrásokhoz való hozzáféréssel Vajdaság számára a fejlesztési lehetőségek egy új dimenziója vált elérhetővé, amit a lehető legnagyobb mértékben ki kell használnia, ehhez azonban még szükséges egyes infrastruktúrák, valamint az intézményrendszer teljes kiépítése és zökkenőmentes működése.

Irodalomjegyzék

- A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1963.
- Arday Lajos (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. Budapest: BIP Kiadó.
- Bíró László (2010): A jugoszláv állam 1918–1939. Budapest: MTA Történelmtudományi Intézet.
- Belanka Csaba (2007): Gazdaság In: Nagy Imre (szerk.): A Kárpát-medence régiói. Vajdaság. Pécs: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja.
- Boarov, Dimitrije (2001): Politička istorija Vojvodine. Novi Sad.

- Csuka János (1995): A délvidéki magyarság története, 1918–1941. Budapest: Püski Kiadó.
- Domonkos László (1992): Magyarok a Délvidéken. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Ždenci, Ivica (2011): O ciljevima i pokazateljima regionalnog razvoja. Centar za starteško ekonomska istraživanja, „Vojvodina – CESS” 28–29. sz., 4. Vlade AP Vojvodine.
- Gaćeša, Nikola L. (1941): Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1919–1941. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Matica Srpska.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Budapest: Hazai Térségfejlesztő Rt.
- Gulyás László (2009): Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945–1980. Tér és Társadalom 23. évf. 2009/2. 155–169.
- Hajdú Zoltán (2010a): Államosodási folyamatok 1990 után. In: Horváth Gyula–Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában. 43–71. Pécs: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja.
- Hajdú Zoltán (2010b): A Balkán az európai térben. In: Horváth Gyula–Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában. 17–42. Pécs: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja.
- Hajdú Zoltán–Szügyi Éva (2015): Szerbia. In: Horváth Gyula (szerk.): Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi. 384. Kossuth Kiadó.
- Hornyák Árpád (2009): Tito zászlaja alatt. Rubicon, Délvidék 2009/5.
- Izveštaj o regionalnom razvoju, 2013.
- Jankov, Dragomir (2005): Vojvodina. Propadanje jednog regiona. Novi Sad.
- Nemes Nagy József (2009): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai, In: Rechnitzer János–Lengyel Imre (szerk.): A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. 38. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Opštine i regioni u Republici Srbije 2015.
- Opšti zakon o uređenju opština i srezova 1955.
- Ördögh Tibor (2012a): Politikai törésvonalak és pártrendszerek Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. In: Strausz Péter, Zachar Péter Krisztián (szerk.): Történelmi emlékezet és identitás. 204–229. Budapest: Heraldika Kiadó.
- Ördögh Tibor (2012b): Politikai hatalommegosztás és ellensúlyok a Balkánon, különös tekintettel Szerbia, Horvátország és Szlovénia intézményrendszerére. In: Dr. Koncz István–Nagy Edit (szerk.): Nemzedékek az együttműködésben. Történelem, Politológia, Jogtudomány Szekció I.

- PEME. 32–42. Budapest.
- Simić, Predrag (2009): Polovi razvoja i regionalizam u Francuskoj, Izazovi evropskih integracija. Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija 2. évf. 2009. 6: 59–72.
- Szügyi Éva (2015a): Regionális különbségek Szerbiában. In: Szabó István (szerk.): IV. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia. 183–201. Pécs.
- Szügyi Éva (2015b): A regionális autonómia vizsgálata Vajdaság példáján. In: Tavaszai Szel Tanulmánykötet 2015. III. rész. 513.
- Szügyi Éva (2016): Szerbia regionális fejlődésének történeti áttekintése. In: Hajdú Anikó (szerk.): Multietnikus világok Európában, 1897–1944. Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása. 239–260.
- Szügyi Éva–Ricz András–Takács Zoltán (2017): Európai uniós források és a szerb regionális politika aktualitásai. (megjelenés alatt)
- Statistički godišnjak 2015.
- Zoltán, Takács–Imre, Nagy (2013): Institutionalization of Regional Policy and the Regional Institution System in Serbia. European Spatial Research and Policy. 20. évf. 1. sz. 27–47.
- Tripković, M. (2003) Regionalizálódás Szerbiában, különös tekintettel a Vajdaság helyzetére. Tér és Társadalom 17. évf. 4: 117–155.
- Uredba o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica „Sl. Gl. RS” br. 109/2009 i 46/2010.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2010. Godinu „Sl.Gl. RS” br. 51/2010
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2011. godinu „Sl.Gl. RS” br. 69/201.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2012. godinu „Sl.Gl. RS” br. 107/2012.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2013. godinu „Sl.Gl. RS” br. 62/2013.
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu „Sl.Gl. RS” br. 104/2014.
- Ustav SFRJ 1974.
- Ustav Republike Srbije. Službeni Glasnik RS. Br. 98/2006.
- Zakon o regionalnom razvoju. Službeni Glasnik RS. Br. 51/2009., 30/2010. Popis 2011.

RÓZSA RITA

Vajdaság nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatai

Bevezetés

A tanulmány az 1990-es évektől vizsgálja Vajdaság nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatainak alakulását. Említést kell tenni olyan államközi regionális együttműködési formákról, melyek Szerbiát, közvetve pedig Vajdaságot is érintették. 1989-ben létrejött Közép-európai Kezdeményezés névvel egy olyan dokumentum, melynek 17 működési területe van, de ide sorolhatjuk az 1996-os Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezést, az 1998-as Délkelet-európai Együttműködési Folyamatot, a Délkelet-európai Stabilitási Szerződés aláírását 1999-ből, az Adria-Jón-tengeri Kezdeményezést 2000 májusából és a Duna-menti Együttműködési Folyamatot, melyet 2002-ben indítottak újtára, illetve a 2011-es magyar soros elnökség alatt létrejött Duna Régió Stratégiát.

Létrejöttek szubregionális együttműködési formák, mint a Duna-menti Területi Egységek Munkaközössége és a Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés (DKMT). Ezenfelül az EU Vajdaságot érintő programjai közül bevezetésre került a Szomszédsági Programok rendszere, melynek az volt a célja, hogy az unió külső határain fekvő területek is részesülhessenek támogatásokban.

Fontos kiemelni a külkapcsolatok egy másik formáját: a városdiplomáciát, a testvérváros-hálózatok kialakulását. A városok szintjén meghozott döntéseknek itt összhangban kell lenniük az ország külpolitikai, gazdasági és kulturális célkitűzéseivel, ám ennek ellenére mégis alkalmasak arra, hogy a helyi érdekeket tartsák szem előtt. Vajdaság települései e tekintetben már egy jól kiépített testvérváros-hálózattal rendelkeznek, mely elősegíti a helyi, speciális problémák kezelését. A testvérvárosok mellett meg kell említeni, hogy Vajdaság AT képviselőházának is működik egy régióközi együttműködési hálózata, melynek fő célja a régiók közötti kulturális és gazdasági partnerkapcsolatok élénkítése. A tartomány a következő régiókkal működik együtt: Vukóvár-Szerém megye, Felső-Ausztria, Isztria megye, Stájerország, Fehér megye, Kirovohrad, Jász-Nagykun-Szolnok megye, Bács-Kiskun, Hessen, Csongrád, Boszniai Szerb Köztársaság, Baden-Württemberg Tartomány, Eperjesi kerület.

A Régiók Európai Bizottságát 1994-ben hozták létre, azzal a céllal, hogy az EU jogszabályainak nagy részét helyi vagy regionális szinten átültessék a gyakorlatba. Ez a kezdeményezés szintén nagy szerepet játszik Vajdaság Európához való felzárkózásában, különös tekintettel a nemzeti kisebbségekre. Ebben segít Vajdaság brüsszeli irodája, melyet 2011-ben nyitottak meg. Mindezek jelentősen hozzájárulnak egy európai Vajdaság kialakulásához, illetve ahhoz, hogy az itt élő kisebbségek jogait helyi szinten is szavatolni tudják.

Az uniós csatlakozás menete

A koppenhágai kritériumokkal egy új korszak köszöntött be. Az, hogy az Európai Unió kelet felé is megnyitja kapuit, hangsúlyosan előtérbe hozta a csatlakozásra váró országok körében a kisebbségpolitika témáját. 1993-ban a koppenhágai csúcstalálkozó alkalmával döntés született azokról a feltételekről, amelyeket az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó államoktól az európai közösség országai elvárnak. Az EU e kritériumok szerint értékelte a csatlakozni kívánó államokat, majd rendszeres országjelentésekben számolt be ezen országok csatlakozási előrehaladásáról. A bővítési időszakok különböztek egymástól, hiszen kezdetben az EU a bővítésre helyezte a hangsúlyt, majd csak később került előtérbe a kisebbségek kérdése és politikai részvétele. Az 1990-es évek balkáni háborúiban résztvevő országok is ekkor kerültek a potenciális tagjelöltek közé. Mivel a további konfliktusok kialakulása várható volt a kisebbségek és a többségi nemzetek között, – amelyeknek gazdasági és politikai kockázatai az EU-n belülre is begyűrűzhetnek, – ezért az EU számára is fontossá vált a kisebbségi kérdések rendezése.

Szilárd intézményrendszert kell biztosítani, mely garantálja a kisebbségek tiszteletét és védelmét, a demokráciát, a jogállamiságot, valamint az emberi jogokat. A piacgazdaság működését biztosító új kihívásokat kellett meghatározni és teljesíteni. A koppenhágai kritériumok között szerepel még a jogok és kötelezettségek vállalása, melyek alapvetően a közösségi jogból fakadnak. További közösségi törekvésként merült fel a politikai, gazdasági és monetáris egység kiépítése. Végül pedig az európai integráció lendületének fenntartását az is biztosítja, hogy alkalmas új tagok befogadására.

A zágrábi csúcstalálkozón 2000-ben már Szerbia is részt vehetett, majd a rákövetkező évben egy az integrációt elősegítő konzultatív munkacsoport jött létre az Európai Unió és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság között. Már ekkor külön foglalkoztak Szerbia és Montenegró területével, illetve figyelmet fordítottak arra, hogy Koszovóval is külön tárgyalásokat folytassanak.

A Stabilizációs és Társulási Megállapodások (Stabilisation and Association Agreements – SAA) tárgyalásainak kezdetétől összekapcsolták a szerb európai integrációt és a már akkor kiéleződött Koszovó-kérdést. A háborús bűnösök kiadásának kérdése is igen nagy horderejű, látható, hogy az integráció során ez fontos feltétel, viszont az ICTY-vel (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia) való tárgyalások nem mentek olajozottan.

Kezdetben nem volt az EU-nak a Balkán térségre vonatkozó egységes programja, ám 1997-ben „regionális megközelítés” néven meghirdette a kétoldalú kapcsolatok politikai és gazdasági fejlesztését. Két évvel később, öt országnak ajánlották fel az SAA-t, a stabilizációs és társulási folyamat, melyben – Albánia, Macedónia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina mellett – Szerbia is helyet kapott. Ezt követően a CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) program előkészítésére is sor került, melynek hatására a 2001–2006-os ciklusban elkészült az a program, amely maga után vonta a támogatások megkezdésének lehetőségét.

Az ezredfordulón létrejött keretmegállapodás szerint a továbbiakban Szerbia részt vehetett a közösségi programokban, illetve bekapcsolódhatott az újonnan induló programokba is. Ezt az Európai Tanács 2002. decemberi koppenhágai és a 2003. júniusi thesszaloniki ülésén jelentette be azzal a politikai szándékkal, hogy az EU és a nyugat-balkáni térség kapcsolatait erősítse.

Az előbb említett SAA-tárgyalások 2005 folyamán kezdődtek meg, azonban a rákövetkező évben leállították a politikai konzultációkat, mert Szerbia nem működött együtt a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnösökét kivizsgáló nemzetközi törvényszékkel, e nemzetközi konfliktusokat követően csupán 2007 júniusában kezdődtek újra a tárgyalások.

2008 során jóváhagyták az EU és Szerbia előcsatlakozási szerződését, amelynek eredményeként az ország hozzájuthatott többféle támogatáshoz is. Viszont új helyzetet és további megoldatlan problémákat teremtett, hogy ugyanebben az évben kiáltotta ki Koszovó függetlenségét. Mindezek ellenére – 2009 végén – Szerbia benyújtotta az uniós tagság iránti kérelmét. Ezt követően elfogadták a vízummentességet, melyet már jelentős előrelépésként könyvelhetett el az ország (Pámer 2012).

Az EU külügyminiszterei felkérték az Európai Bizottságot, hogy kezdje meg a csatlakozási tárgyalásokat Szerbiával, majd Štefan Füle bővítési biztos átadta az ország felkészültségét ellenőrző dokumentumokat Belgrádnak, amellyel megkezdődtek a lényeges munkálatok a tagjelöltség megszerzése érdekében. Ekkor Szerbia is megnyitotta határait, amelynek eredményeként – az EU-tagállamokon kívül további országok is vízummentesen érkezhettek az országba.

A 2012-es kormányváltás eredményeként 2013 elején jelentősen felgyorsultak a csatlakozást szolgáló események. A Szerb Haladó Párt korábban ugyan nem kimondottan Európa-barát politikát hirdetett, hatalomra kerülésük után viszont jelentős eredményeket értek el annak érdekében, hogy Szerbia ténylegesen európainak nevezhesse útját. A váratlan új politikai utat a kompromisszumos tárgyalások jelentették, amelyek nyomán megszülethetett egy megállapodás Koszovó és Szerbia között. Ennek ellenére az utóbbi tárgyalópartner még ténylegesen nem ismerte el régi tartománya függetlenségét, mindez a körülmény pedig számtalan politikai és gyakorlati kérdést hagyott nyitva, amely mind a tényleges konszolidációt, mind pedig az uniós folyamatokat hátráltatta. Több forduló után Belgrád és Pristina megállapodásra jutott, mellyel majdnem elhárult az utolsó akadály is ahhoz, hogy Szerbia megkapja a csatlakozási tárgyalások megkezdésének időpontját. Az Európai Unió konkrét eredményeket kíván látni a megállapodást követően. Ezek szerint, amennyiben a felek eleget tesznek a megállapodásban foglaltaknak, úgy 2014 januárjában megkezdődhetnek a csatlakozási tárgyalások. A csatlakozás menete – az uniós joganyagok és az eddigi forgatókönyvek alapján – a 2013-ban csatlakozott Horvátországhoz és a jelenleg a csatlakozási tárgyalásoknál tartó Montenegróhoz hasonlóan alakul majd. 2015 decemberében nyitották meg az első tárgyalási fejezeteket, melyek a pénzügyi ellenőrzésre és a Koszovóval kapcsolatos kérdésekre fókuszáltak, majd 2016 júliusában további két fejezet, az igazságszolgáltatás és alapvető jogok, valamint a jog érvényesülése, szabadság és biztonság került megnyitásra. 2016 végén további két fejezetet nyitottak meg, ezek a közbeszerzések, valamint a tudomány és a kutatás voltak, 2017 tavaszán pedig az oktatás és a művelődés, valamint a vállalkozási és iparpolitika kérdései kerülhettek a tárgyalások további kérdéskörei közé.

2011 áprilisában, a tagjelölti státusz elérése előtt, közös egyeztetésre került sor a magyar civil szervezetek, illetve a politikai pártok kisebbségi vonatkozású kérdéseiről. Megállapodás született a politikai prioritások tekintetében, így konkrétan arról, hogy mindannyian fontosnak tartják az ország Európai Unióhoz való csatlakozását, amelynek politikai indokát a térségben élő „népek megbékélésének szükségességével” hangsúlyozták a tárgyaló felek. További politikai prioritásként az autonómia kérdése is napirendre került, amely probléma az aktuális események közepette igen kényes témának minősül. Hiszen egyrészt a jelenlegi koszovói helyzet megnehezíti Vajdaság autonómiatörekvéseit is, másrészt további problémát jelent az is, hogy – a magyarságot képviselő pártok között – nincs teljes egyetértés az autonómia értelmezésében, annak közpolitikai vonatkozásában, illetve az

autonómia konkrét intézményrendszerének kialakításában és működtetésének módjában sem (Rózsa 2013).

A 2016 októberében Strasbourgban bemutatott kisebbségi akcióterv első egyeztetésének kidolgozására Belgrádban került sor, az akcióterv az egyik feltétele a 23. fejezet megnyitásának, mely az igazságügyről és az emberi jogokról szól. Az akcióterv rendelkezik a részarányos foglalkoztatásról, a kisebbségek helyzetéről rendelkezésre álló adatokról, a nemzeti tanácsok hatásköreiről, a kultúrát, tájékoztatást, nyelvhasználatot érintő kérdésekről, melyek elméletben már mind szerepelnek a szerbiai jogban, viszont gyakorlati alkalmazásuk még korrekcióra szorul (Gál Kinga honlapja 2017).

Brüsszeli iroda

2011-ben a szerbiai kormány döntése értelmében megnyílt Vajdaság mint régió brüsszeli irodája. Célja, hogy Vajdaság megfelelő intézményrendszer tudjon kialakítani és sikeresen pályázzon az uniós forrásokra. Az iroda elsődleges feladata a gazdasági kérdésekben való lobbizás, olyan lehetőségek felkutatása, melyek megteremtik a pályázás lehetőségeit.

Nem sokkal megnyitása után máris alkotmányellenes működésre hívta fel a figyelmet Vojislav Koštunica, az egyik ellenzéki párt, a Szerbiai Demokrata Párt vezetője. Álláspontja szerint a tartomány „állam az államban” jogállásra törekszik. Megoldásként az EU-intergrációs kérdésekért felelős szerb miniszterelnök-helyettes, Suzana Grubješić azt javasolta, hogy a vajdasági tartományi statútumban, a Vajdasági iroda nevében a képviselőt szót hagyják el, így az összhangban lehet az alkotmánybíróság határozatával, továbbá kiemelendő, hogy más szerbiai városok is tartanak fenn összekötő irodát (Niš, Kragujevac, Novi Pazar), így ez Vajdaság számára is megengedhető.

Államközi együttműködések

Az államközi együttműködések több állam szerződéskötésével jönnek létre, meghatározott céllal, funkcióval és eljárásmóddal kapcsolatos szabályokkal. Vajdaság egy része vagy egésze érintett lehet a nemzetközi együttműködési formákban. Az említett együttműködések fő célterülete a gazdasági, környezetvédelmi és szociális problémákra összpontosít. A környező államok EU-csatlakozása Vajdaság szempontjából még inkább előtérbe helyezte és hatékonyabbá tette ezeknek az együttműködéseknek a Vajdasággal kapcsolatos lehetőségeit. A továbbiakban a legfontosabb államközi együttműködések ismertetése következik.

A Közép-európai Kezdeményezés (Central European Initiative, CEI) 1989. november 11-én jött létre Magyarország, Olaszország, Ausztria és Jugoszlávia között a budapesti egyezményvel. Időközben 18 tagúvá vált ez a regionális együttműködés,¹ melynek Trieszt adott otthont, és amelyhez 17 működési területet sorolhatunk, mint a szervezett bűnözés elleni harc, az energetika, az információ és média, a kultúra, a kis- és közép vállalatok, a kisebbségek, a migráció, a tudomány és technológia, az oktatás, az ifjúság, a mezőgazdaság, a helyi közösségek határokon átívelő együttműködése, a humánerőforrás-fejlesztés és a tréningek, a közlekedés, a turizmus, az állampolgárok védelme, a természeti környezet védelme (Stojčić-Karanović 2006). Alapvető célja, hogy erősítse az államok közötti regionális együttműködést és támogassa a nem EU-tagországokat integrációjuk útján. A félévente változó soros elnökségben Szerbia 2011-ben vállalt szerepet, ahol a globális gazdasági válság és annak hatásai a térség országaira volt a találkozó kiemelt témája. Az utolsó 2016 decemberében Szarajevóban megszervezett találkozó két témára fókuszált. Az egyik témát a migrációs válság és az integrációra gyakorolt biztonsági kihívások jelentették. E kérdések nagyon relevánsak, így még nagyobb hangsúllyal kell a nyugat-balkáni országok európai integrációját segíteni, hiszen biztonsági szempontból ez kiemelt jelentőséggel bír. A másik téma pedig a kezdeményezés országainak régiós infrastrukturális összekapcsolódásainak elősegítése és ennek fenntarthatósága volt.

A Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés (Black-Sea Economical Council, BSEC) 1992. június 5-én Isztambulban jött létre, 11 tagállam² bekapcsolásával. Célja, hogy az egymás közti kereskedelem és a beruházások növekedjenek, hosszútávon kialakuljon egy szabadkereskedelmi övezet. Ennek érdekében több területen működnek együtt a tagországok. 15 munkacsoportra oszlik a tevékenységük, melyek az adott területek konkrét projektumainak fejlesztésére fordítják a legnagyobb figyelmet. A természeti erőforrások kapnak legnagyobb figyelmet több más terület mellett. Itt fontos kiemelnünk, a természeti kincsek, mint a kőolaj- és földgázlelőhelyek kiaknázásának kérdéseit. (Stojčić-Karanović 2006). Mindemellett komoly politikai ellentétek állnak fenn a tagországok között.

¹ Ausztria, Albánia, Beloruszia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Macedónia, Moldova, Olaszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia, Montenegró, Ukrajna.

² Albánia, Örményország, Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Görögország, Moldávia, Románia, Oroszország, Törökország, Ukrajna, Szerbia és Montenegró.

A Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés (Southeast European Cooperation Initiative, SECI) az 1996 decemberében³ Genfben megtartott értekezleten jött létre az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió kezdeményezésére. Ennek okán a program legfőbb támogatói is az Egyesült Államok, Svájc, Olaszország és Ausztria. Tagjai Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Görögország, Horvátország, Magyarország, Macedónia, Moldova, Románia, Szlovénia, Szerbia, Montenegró és Törökország, szoros együttműködésben a Regionális Együttműködési Tanáccsal. A kezdeményezés elsődleges célja a gazdasági és infrastrukturális fejlesztés, valamint a környezetvédelem, továbbá a régió vonzóvá tétele a magán- és a külföldi tőke számára is. Washington arra törekedett, hogy egyfajta kiegyenlítődség elindulhasson a térségben. Jugoszlávia, arra hivatkozva, hogy a SECI nem mentes a diszkriminációtól, csak 2000-től vett részt az együttműködésben (Szilágyi 2010).

A Délkelet-európai Együttműködési Folyamat (South-East European Cooperation Process, SEEP) 1998-ban szintén isztambuli helyszínnel került aláírásra 9 tagállam bekapcsolásával. Itt az egymás közötti párbeszédre irányul a legfőbb figyelem. Ide tartoznak a csúcstalálkozók állam- és kormányfők részére további külügyi kérdésekkel foglalkozó rendezvények mellett. A délszláv háborúk ideje alatt a szervezet sokat tett a politikai párbeszéd helyreállításáért, viszont 2008-tól megváltozott a szerepköre. Ezek után a Regionális Együttműködési Tanáccsal közösen átvette az akkorra megszűnt Stabilitási Paktum feladatköreit, majd stratégiai kérdésekkel foglalkozott (Horváth–Tar 2006).

A Délkelet-európai Stabilitási Paktum (Stability Pact for South Eastern Europe) 1999 júniusában látott napvilágot Kölnben, 8 tagállammal. Három fő kérdéssel foglalkoznak, melyekre úgynevezett munkaasztalokat alakítottak ki, ezek a demokratizálódás, a gazdaság és a biztonság kérdései. A Délkelet-európai Stabilitási Paktum szerepét 2008. február 27-én a Regionális Együttműködési Tanács vette át. Székhelyük Szarajevóban található, Brüsszelben pedig működik egy összekötő iroda, mely a 46 tagot képviseli. A szervezet élén Hido Bišćević áll, aki a horvát európai uniós csatlakozási tárgyalásokat is vezette. A szervezet immár öt kiemelt jelentőségű működési területen tevékenykedik, mint a gazdasági és társadalmi fejlődés, bel- és igazságügy, infrastruktúra és energiaügy, biztonsági együttműködés és a humántőke-fejlesztés. A költségvetés megosztott, melynek 40 százalékát a délkelet-európai országok adják, 30 százalékát az Európai Bizottság,

³ 1996. december 5–6., Genf

illetve a további 30 százalékot más tagállamok adják össze. A fent említett Délkelet-európai Együtműködési Folyamat stratégiai szintű kérdésekkel foglalkozik, míg a regionális együttműködés feladata ennek lebonyolítása (Horváth–Tar 2006).

Adria–Jón-tengeri Kezdeményezés (Adriatic-Ionic Initiative) 7 tagállammal 2000-ben jött létre, az anconai nyilatkozattal olasz kezdeményezésre. Több területen folyik az egyeztetés, mint az illegális tevékenységek elleni harc, az oktatási kérdések, a gazdaság, a turizmus, a kis- és középvállalatok együttműködésének elősegítése, a közlekedés és a természeti környezet védelme. A keretrendszer támogatást nyújt az Európa 2020 stratégia eléréséhez, elősegíti az integrációt és támogatja a térségi együttműködések létrehozását (EUR-Lex 2012).

Az 1990-es évek során felmerült egy egységes Duna menti fejlesztési stratégia létrehozása, ahol két konkurens kezdeményezés próbál teret nyerni.

Egyik, a Duna-menti Együtműködési Folyamat (Cooperation Process on the Danube, CPD), melyet Bécsben indítottak újjára 13 tagállam részvételével, 2002 májusában osztrák és román kezdeményezésre. Szintén munkacsoportokban folyik a munka, mely a korábbiakhoz hasonló területeket ölel fel.

A másik, a Duna Stratégia (Danube Region Strategy), mely az Ulmi Folyamat során, Baden-Württemberg tartományhoz köthető, mivel a 2008-as ulmi nyilatkozat szerint Európa csak a régiók sikeres összefogása révén juthat előbbre. A 2009-es csúcstalálkozón az Európai Unió Tanácsa felkérte az Európai Bizottságot, hogy 2011 decemberéig készítsék el a stratégiát. Négy nagyobb célt határoztak meg, melyek a Duna régió kapcsolatának szélesítésével foglalkoznak, szintén jelentős a környezetvédelem és a gazdasági fejlődés előrelendítése, valamint a régiók intézményeinek felélénkítése és megerősítése. Ez a stratégia nem kimondottan a Duna fejlesztéséről szól, hanem ezen országok közös érdekeinek képviseléről (Gauder 2009).

Szubregionális együttműködési formák

A régió jelenthet földrajzi vagy akár több államból álló egységet is, melynek kritériumai a közös történelmi múlt, a földrajzi fekvés, a kulturális és etnikai identitás, a belpolitika és a gazdasági kapcsolatok. Esetünkben Vajdaság tekintendő régiónak.

A szubregionális együttműködési formák szűkebb területi egységet határolnak be, és a két legjelentősebb a Duna-menti Területi Egységek Munkaközössége és a DKMT eurorégió (Danube–Kris–Mures–Tisa Regional Cooperation).

A Duna–Körös–Maros–Tisza eurorégió próbálja elősegíteni a gazdasági fellendülést, ennek érdekében jött létre 1997. november 21-én Szegeden az együttműködési jegyzőkönyv aláírásával. Kezdetben 9 tagból állt, négy magyar megyéből (Bács-Kiskun, Csongrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok) négy romániai területből (Arad megye, Hunyad megye, Krassó-Szörény megye, Temes megye) és Vajdaságból.

1. ábra: A Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés

Forrás: <http://www.dkmt.net/hu/index.php> (Letöltve: 2017.03.26.)

E térség gazdasági és természeti szempontból is egységesnek nevezhető, csak a határok által három részre osztott területek kapcsolatai meggyengültek. A rendszerváltást követően mindhárom területen újra elkezdtek megújítani kapcsolatokat a térség más-más államba szakadt területeivel. Ez az együttműködés segíti a kiegyensúlyozott kapcsolat kiépítését és megtartását az országok között, és kedvezően hathat a politikai viszonyokra is. Az együttműködés célja, hogy segítse a helyi közösségek és önkormányzatok kapcsolatait, együttműködését több területen, mint az oktatás és kultúra, a gazdaság, a tudomány vagy a sport. Rövid távú célként a meglévő kapcsolatok erősítése, középtávú célként a régiók társadalmi-gazdasági kohéziójának erősítése, hosszú távon pedig a kisebbségi problémák jobb megértése a cél, ezzel is elősegítve az európai folyamatokba való integrálást. Tevékenysége több munkacsoport köré csoportosul, ezek a gazdaság, infrastruktúra és turizmus; a regionális fejlődés, természet- és környezetvédelem; a kultúra,

sport, civil szervezetek és szociális kérdések; valamint a nemzetközi kapcsolatok, információ és média. Ez a kezdeményezés jelentőségteljes, példamutató szerepet tulajdoníthatunk neki (Stojčić-Karanović 2006). Az évente változó soros elnökség 2001-ben került Vajdaságra, amikor is Đorđe Đukić, a Vajdaság Autonóm Tartomány Végrehajtó Bizottságának elnöke lett az ötödik soros elnök. 2003 májusában megalakult a DKMT Fejlesztési Ügynökség, amikor regionális együttműködéssé alakult át, majd az elnökök fórumát felváltotta a közgyűlés, melyhez csatlakoztak civil szervezetek, egyetemek, ifjúsági szervezetek és kamarák is, továbbá taggá válhatnak azóta városok is, mint Békéscsaba, Szeged vagy Szabadka. A 8. és 11. soros elnök Bojan Pajtić, a Vajdaság Autonóm Tartomány Végrehajtó Tanácsának elnöke volt. A tagság változását jól mutatja, hogy 2004-ben Jász-Nagykun-Szolnok megye, 2007-ben Békés megye is kilépett, majd 2009-től Hunyad megye sem tagja már a DKMT-nek. A társulás hozadékaként több jelentős program született, ezek közül a továbbiakban azokat emelném ki, amelyek Vajdaság szempontjából fontosak.

2003-ban egy Phare program keretein belül egy olyan tanulmány kidolgozása volt a cél, ahol az ivóvízminőség javítására tettek kísérletet Vajdaság AT esetében tapasztalatcsere segítségével. Két kiadvány született a program keretein belül, az egyik az Útmutató Vajdaság Autonóm Tartomány Ivóvízminőség-javító Programjának előkészítéséhez, a másik pedig az Ivóvízminőség javításának lehetőségei című kétnyelvű kiadvány (DKMT honlapja 2003).

Vajdaság szempontjából Az Európai Uniót innen és túl – Gazdaságfejlesztés Vajdaság Autonóm Tartományban című rendezvényt is meg kell említeni. Ez a négy hónapos rendezvénysorozat lehetőséget biztosított a térségben működő vállalkozások szakkiállításokon való bemutatkozására, hozzájárulva ezzel a további együttműködések kialakításához. 2005 szeptemberében a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és az élelmiszer-biztonság témájában, 2005 októberében az utazás és a turizmus témakörében szerveztek kiállítást. A biztonságpolitikai és biztonságtechnikai szakkiállítás 2005. november 17 és 19 között került megszervezésre Szegeden, majd 2006 januárjában az egészségügy került előtérbe. Ezenfelül még több menedzsmentképzést tartottak, ahol 160 szakembert képeztek 2005 júniusa és 2006 februárja között (DKMT honlapja 2003).

Kiemelendő továbbá a Szeged–Szabadka–Bácsalmás–Baja vasútvonal és a Kübekháza–Rábé határút fejlesztése. Ezenfelül a kistélepülések szintjén az egymást kiegészítő projektekre irányul a legnagyobb figyelem, ennek érdekében a közös városi rendezvények vagy turisztikai termékek létrehozása a legfontosabb fejlesztés.

A Duna-menti Területi Egységek Munkaközössége (Working Community of the Danube Regions) 1992. május 17-én jött létre Bécsben. Kezdetben hat Duna menti állam 16 területi egysége alkotta. Mára 23 tagra bővült, és már 11 államból tevődik össze. Céljai között szerepel a kereskedelmi és gazdasági fejlődés, a turizmus, a kultúra és a környezetvédelem serkentése. A munka három munkacsoportban folyik, melyek a következők: Környezetvédelem és térrendezés, gazdaság és turizmus, sport és ifjúság, valamint a kereskedelem és gazdaság.

Testvérváros-hálózatok

Városdiplomácia alatt az önkormányzatok közvetlen külföldi partnerkapcsolatait értjük, melyek kötetlenségük miatt alkalmasak a helyi különleges érdekek képviselésére. A városdiplomácia leginkább a közoktatás, a kultúra, a városrendezés, az idegenforgalom, a szociálpolitika és a gazdaságfejlesztés területeire összpontosít. A városdiplomáciai kapcsolatok alkalmasak lennének arra, hogy a decentralizációs folyamatok jobban érvényesüljenek, elősegítve azt is, hogy megszűnjenek az ellentétek és a centralizmus káros következményei, s közben olyan helyi szintű fejlődés alakuljon ki, ami helyi szinten segíti egy-egy település fejlődését például a kultúra területén (Nyusztai 2000).

A vajdasági településeknek Magyarországgal sikerült a legjelentősebb testvérváros-hálózatot kialakítani, viszont az 1990-es években ezek a kezdeményezések is visszaestek.

Újvidék legújabb és legélénkebb testvérvárosi kapcsolatát Péccsel ápolja 2009 óta. A város előljárói a két település közötti hasonlóságot hangsúlyozták, melyek a következők: hasonló méret, gazdag hagyomány, regionális központ szerepének betöltése, sikeres egyetemi város.

Legjelentősebbként Szeged és Szabadka testvérvárosi kapcsolatát említhetjük. Több kulturális projekt köti össze a két települést. Ilyen volt a Kulturális utazások Szeged és Szabadka régiójában című projektum, melyet azzal a céllal valósítottak meg, hogy minél több fiatal ellátogasson a két városba, a rendezvények megmozgassák az odaérkezőket. Több alkalommal is megrendezték a Kultúrcsempész Sínbusz Fesztivált is, mely irodalmi, zenés és filmes programokkal, több helyszínen fogadta az érdeklődőket mindkét városban, központi eleme pedig a két várost összekötő „sínbusz” volt.

Zombor és Baja települések már több mint 50 éve állnak testvérvárosi kapcsolatban, rendszeresen részt vesznek egymás kulturális és szórakoztató rendezvényein, ezzel is erősítve a két város közötti kapcsolatokat.

Zenta és Paks testvérvárosi kapcsolata az utóbbi időben felélénkület látszik, ugyanis nemrégiben került sor az 1993 óta megszervezésre kerülő Paksi Nemzetközi Gastroblues fesztivál vándorkiállítására a zentai Városházán. A rendezvény célja a kapcsolatépítés és további együttműködések kialakítása volt. Zenta Hódmezővásárhellyel is ápolja testvérvárosi kapcsolatait, több közös rendezvényük közül kiemelkedik A téglá dicsérete címmel szervezett, a Városi Múzeumban fotóművészek munkáit bemutató kiállítás. Ezenfelül a szlovákiai Dunaszerdahellyel is szoros kapcsolatot tart fenn Zenta. A Jószomszédi együttműködés az egységes Európáért program keretében az önkormányzat arra kereste a választ, hogy mit jelent az Európai Unió a polgárok számára. Több program került megszervezésre, workshopok, kerekasztal-megbeszélések zajlottak egy-egy problémakör körbejárásával, valamint mindegyik partnertelepülésnek (a szlovákiai Dunaszerdahely, a magyarországi Gödöllő és Törökszentmiklós, a szlovéniai Kranj és a szerbiai Niš város Medijana községe) lehetősége volt bemutatkozni a főtéren, ezáltal is közelebb hozva a településeket és lakóikat egymáshoz.

Óbecse testvérvárosi kapcsolatot ápol a szlovákiai Galántával, a romániai Csíkszeredával, a magyarországi Csongráddal és Szekszárdal, illetve Sátoraljaújhellyel.

A vajdasági települések testvérváros-hálózatának ismertetése még hosszasan folytatható, e fejezetben a legjelentősebb és legaktívabb kapcsolatok felvázolására került csak sor.

Szomszédság programok példaértékű projektekként szemlélítve

Magyarország és Szerbia közös határán megindultak a határon átívelő együttműködések, úgynevezett szomszédság programok, melyek az Európai Bizottság irányelveit követik. A területi egyenlőtlenségek csökkentése céljából jöttek létre, különböző területekre helyezve a hangsúlyt, mint az infrastrukturális kérdések, a gazdaság, az emberi erőforrások fejlesztése, környezet- és természetvédelem. A támogatás fő területei a vasúti, vízi, energia- és távközlési hálózatok fejlesztése. Létrejött egy Közöségi Kezdeményezési Program, melynek életbelépésére több mint egy évet kellett várni. Magyarország 2003-ban nyújtotta be az alapidokumentumot az Európai Bizottsághoz, amelynek tagjai a dokumentum végső verzióját 2004. október 19-én hagyták jóvá. Ezután a három résztvevő ország helyi, regionális és központi szerveinek delegált tagjaiból álló közös Monitoring Bizottság alakuló ülésén elfogadta a konkrét intézkedéseket. Az Interreg és CARDS programokra már kezdetben is 100 körüli jelent-

kezés érkezett Vajdaságból. A romániai, valamint a szerbiai és montenegrói határon átívelő együttműködésre, mely Phare és Cards szomszédsági programok, szintén nagy érdeklődés mutatkozott az önkormányzatok, civil szervezetek, valamint kis- és középvállalkozások részéről. A támogatásra jogosult területek között Szerbiában Vajdaság és Belgrád szerepel. A kedvezményezettek közé elsősorban a nonprofit szervezetek tartoznak, közintézmények, önkormányzatok és társulásaik, alapítványok, civil szervezetek, oktatási intézmények. A támogatás mértéke 95 százalék lehet, a kis- és középvállalkozások esetében pedig 50 százalék (Riciz 2012).

A program prioritásai a következők: elsősorban a határ menti terület infrastruktúrális integrációjának erősítése, az országhatárok átjárhatóságának biztosítása, a határ mentén lakók szorosabb és sikereesebb együttműködése, másodsorban a piacok integrációjának előremozdítása és a helyi társadalmi koherencia támogatása, valamint a cégek segítése a hatékonyabb együttműködés céljából. Harmadrészt a program a szakmai segítségnyújtásról szól, hogy a gördülékenyen haladjon, és eredményesen záruljon, mivel az Interreg II megvalósításához nagyméretű adminisztrációs bázis szükséges.

Az IPA-pályázatok indulásával további határ menti területek is új pályázati lehetőséghez jutottak magyar partnerek segítségével. Szerbia 2007. november 7-én aláírta a Stabilizációs és Társulási megállapodást, így az IPA első két komponensének kedvezményezettjévé vált. Az első komponens elemei a politikai kritériumoknak való megfelelés, ezen belül többek között a demokratikus intézményrendszer megszilárdítása, az államigazgatás, az önkormányzatok fejlesztése és a diszkrimináció elleni harc kiemelt jelentőséggel bír. Továbbá a gazdasági-társadalmi követelményeknek való megfelelés, melynek jelentős eleme a foglalkoztatás kiterjesztése, a munkaerőpiachoz való hozzáférés és az oktatás összehangolása a gazdasági igényekkel. Majd az európai sztenderdekhez való közelítés prioritása, amelynek lényeges elemei az SAA általi előnyök kihasználása és a felkészülés az integrációs folyamatokra. Az IPA második komponense pedig a CBC programban való részvétellel (Pámer 2012).

2008. március 25-én fogadta el az Európai Bizottság a 2007–2013-ra vonatkozó időszakra a Magyarország–Szerbia IPA Határon Átnyúló Együttműködési Programot. A támogatás célja, hogy Magyarország és a lehetséges tagjelölt országok, mint például Szerbia, hozzájussanak olyan európai uniós forrásokhoz, amelyek e program nélkül elérhetetlenek lennének számukra. A projekt az IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program keretein belül valósulhatott meg, és mivel Szerbia még nem tagja az Európai Uniónak, és ekkor még tagjelölt sem volt, ezért csupán a korábban említett két pontot

használhatta fel a támogatásból. Magyarország segítette a szomszédos régiók felzárkóztatását, fejlődését, a jó szomszédság és az EU-hoz való csatlakozás mihamarabbi létrejöttének reményében.

2. ábra: Magyarország-Szerbia IPA Határon Árnyúló Együttműködési Programterülete

Forrás: www.hu-srb-ipa.com (Letöltve: 2017.03.26.)

Egy konkrét projekt bemutatásán keresztül szeretném szemléltetni, hogyan valósult meg egy közös IPA-pályázat magyarországi és vajdasági partnerekkel. A projekt a Kézfogás – Magyar és szerb szakképzési és felnőttképzési rendszerek fejlesztése, kompetenciaalapú képzési tevékenységek címet viseli. Négy partner működött együtt, a fő kedvezményezett a Kecskeméti Regionális Képző Központ volt, a három projektpartner pedig a magyarországi Cnesa Oktatási és Művelődési Intézmény, a Probitas Civil Szervezet Szabadkáról, valamint a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Bajai Közoktatási Intézménye és Gyermekotthona. A program négy helyszínen folyt, két magyarországi partner, konkrétan Kecskemét és Baja, valamint két szerbiai partner Magyarokanizsa és Szabadka részvételével. A 16 hónapos projekt lebonyolítása során három általános tananyag került kidolgozásra közös erővel, majd ennek végeztével három képzési program is elkészült. Kecskemét Magyarokanizsával közösen hotelasszisztens-képzést valósított meg, Baja pedig Szabadkával ökológiai gazdálkodás tanfolyamot indított az érdeklődők számára. A projekt során kidolgozott képzéseket igen nagy érdeklődés fogadta határon innen és túl is. A következő képzési programok

tekinthetőek a projekt fontos eredményeinek: Aranykalászos gazda – Ökológiai gazdálkodás, Panziós, falusi vendéglátó – Hotelasszisztens, ECDL – Európai Számítógép-használói Jogosítvány, EBC*L – Egységes Európai Gazdasági Oklevél, Vállalkozói ismeretek, Munkaerőpiaci tréning – A munkahely megszerzését és megtartását elősegítő tréning. Megvalósult továbbá két oktató- és két diákcsereprogram is. A 16 hónapos futamidő alatt egyaránt realizálódtak a korábban már említett rövid távú és a később kifejtendő hosszú távú célok.

A célcsoport tekintetében kiemelten kezelték a halmozottan hátrányos helyzetűek esélyegyenlőségének növelését. Annak elősegítése érdekében, hogy ez a csoport egyenlő mértékben jusson a szolgáltatásokhoz, két intézkedést eredményezett ez a projekt. Elsőként pályaeorientációs képzés létrehozása valósult meg még a tanfolyam előtt, majd a tanulmányok elsajátítása következett, mely arra szolgált, hogy csökkentse a gyakran előforduló lemorzsolódást a résztvevők között. Azért esett a választás a fent említett képzések kidolgozására, hogy csökkenteni lehessen a célcsoport munkaerőpiaci lemaradását.

A projekt céljai közül kiemelendő még, hogy a munkaerőpiac igényeinek kielégítésére ki kívánták használni a szak- és felnőttképzés kapcsolódási pontjait a hátrányos helyzetűek számára. Az országok szak- és felnőttképzésre vonatkozó jogszabályainak összehangolása, illetve a jó gyakorlatok átvétele a szakképző iskolák és a felnőttképzési intézmények együttműködésével elősegítheti a társadalmi esélyegyenlőséget is. A rövid távú célok tehát a tanfolyamok és csereprogramok megvalósulása voltak, a hosszú távú célok pedig a következők: öt munkaállomással bővülő számítógépes terem létrehozása Magyarokán, egy-egy tankert megépítése Szabadkán és Baján, a képzési felszerelések bővítése az összes helyszínen, valamint a magyarokán zai létesítmény ECDL, illetve a kecskeméti központ EBC*L vizsga akkreditációja. Kétnyelvű modulfüzet készült a tananyagok elsajátítását segítő és mindkét országban való alkalmazhatóságuk céljából.

Összesen két konferencia, négy találkozó, valamint tizenkét fejlesztési műhely megrendezésére került sor a projekt időtartama alatt. A nyitó konferencia 2010. augusztus 13-án zajlott le a kecskeméti helyszínen Jó szomszédok szövetsége és tapasztalataink megosztása címmel. A partnerek képviselői egyenként ismertették a három megrendezésre került képzést, a „képzők képzése” tanártovábbképzést, az ökológiai gazdálkodók képzését és a hotelasszisztens-képzést egyaránt.

A 2010. december 13-án lezajlott konferencia, mely a foglalkoztatáspolitikai és a felnőttképzés összefüggései a Vajdaság Autonóm Tartomány és

a Dél-alföldi Régió szakmapolitikai együttműködésben címet viselte, célul tűzte ki, hogy megvizsgálja a két érintett ország felnőttképzésének hatályos jogszabályait, közös pontokat keressen, és az egész életen át tartó tanulást segítse elő a későbbiek során. A konferencián részt vettek Bács-Kiskun Megye és Vajdaság képviselői az érintett intézményekből. A résztvevők három fő témát jártak körül. Elsőként a törvényi háttér megteremtését, mivel a tartományban még csak kezdeti fázisban van a kecskemétihez hasonló központ létrejötte, ezért fontosnak tartották, hogy bizonyos gyakorlati kérdéseket is megvitassanak, és javaslatokkal álljanak elő a szerb kormány felé. A következő lényeges pont, hogy a magyarországi jó gyakorlatokat minél zökkenőmentesebben át tudják venni Vajdaságban, és alkalmazzák az adott képzési központokban. Majd a kimeneti követelmények és a bizonyítványok kiállításával, valamint az Európai Unión belüli elismertetésével is foglalkozniuk kellett a megjelenteknek. A megbeszélések eredményeként a következő javaslatok születtek: ajánlás egy hosszú távú együttműködési tervre, mely elősegítené a gazdaság és a munkaerőpiac összehangolását az oktatás és a szakképzés tekintetében; többszintű együttműködési rendszer valósuljon meg, mely érintené a minisztériumokat, regionális szinteket és helyi szinten is megépülő központok közötti kapcsolattartást és közös felmérések készítését, jó gyakorlatok átadását, vizsgáztatási rendszerek megismertetését, a gazdasági és piaci szereplők tekintetében egyaránt; a vajdasági szintű intézmény létrehozásáig a kecskeméti központ kihelyezett tagozatai működhetnének, melyekben vajdasági munkatársak látnák el a feladatokat, ezáltal elsajátítva az új munkaköröket és a hozzájuk tartozó tennivalókat, tehát a gyakorlatban valósulna meg a „képzők képzése”; a vizsgázás feltételei megegyeznének a Magyarországon bevált módszerekkel, időpontokkal; a közös pályázati források kiaknázása is nagyban elősegíthetné a terület fejlődését, és a pályázati pénzekhez való hozzáférés új lehetőségeket nyitna a tanfolyamszervezés és tanfolyamok elérhetősége tekintetében Vajdaság-szerte (Rózsa 2013).

A 2014 és 2020 közötti időszakra vonatkozó pályázatok első felhívása 2016 folyamán került kiírásra, melynek költségvetése nagyobb, mint az előző időszaké, 1,5 milliárd eurót tesz ki, melyből Szerbia éves szinten 200 millióval gazdálkodik. A sikeres együttműködések folytatásaként, a továbbiakban is a térség felzárkóztatására az Európai Unió vissza nem térítendő támogatás formájában igyekszik segíteni az ország EU-s integrációját.

Egyéb terület-és közösségfejlesztési programok

A fent említetteken kívül meg kell említenünk a szomszédos ország nemzeti forrásait, mint például a korábbi Szülőföld Alap, ma már Bethlen Gábor Alap (BGA) vagy a Prosperitati Alapítvány forrásait.

A Bethlen Gábor Alap működése három tevékenység köré összpontosul: a támogatások folyósítása, a Magyarság Háza és a Nemzetpolitikai Kutatóintézet működtetése. Támogatási rendszerének célja az volt, hogy elődjével szemben átláthatóbb és ellenőrizhetőbb legyen (Kántor 2013). A 2013-ben meghozott törvény értelmében a Zrt. 11,5 milliárd forintos forrásból gazdálkodhat. Négytagú Bizottság a döntéshozó testülete, melynek feladata, hogy meghatározza a pályázati összegekre vonatkozó kereteket, részt vegyen a támogatási döntéshozatalban, továbbá a Kollégiummal kapcsolatos döntéshozatal is feladatai közé tartozik, ahogyan az is, hogy betartsa a Magyar Állandó Értekezlet elvi iránymutatásait. A pénzeszközök kezelését egy 2011-ben létrehozott nonprofit gazdasági társaság, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. végzi, mely a Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiájának megvalósulását segíti elő. E tevékenység a magyar nemzettudat erősítését szolgálja, és a magyar–magyar kapcsolatok fenntartásában játszik közre. A szülőföldön próbálja elősegíteni a külhoni magyarság kultúrájának megmaradását, anyagi és szellemi javainak gyarapodását (BGA ZRT. honlapja 2017).

2011-től a Magyar Állandó Értekezlet döntése szerint a hangsúly a pályázati jellegű támogatásokra helyeződik, továbbá nemzeti jelentőségű intézmények kijelölésére is sor került minden régióban, melyek működését kiemelten támogatják.

Szervezeteken kívül magánszemélyek is pályázhatnak, így lehetővé vált a kis- és középvállalkozások támogatáshoz való jutása. A határon túli magyarság boldogulásának elősegítése és a Magyarországgal való kapcsolatok ápolásának és fejlesztésének elősegítése a pályázat célja, továbbá a magyar azonosságtudat megerősítése a kultúra és az oktatás segítségével. Több területen elérhető a támogatás, ezek a magyar közösség céljait szolgáló kulturális és oktatási programok támogatása, az írott és elektronikus média és könyvkiadás támogatása, ingatlanberuházások, illetve működési költségek támogatása. Két határon túli iroda nyílt 2012-ben, az egyik Erdélyben, a másik pedig Felvidéken. Előbbi többek között napilap- és folyóirat-kiadás-sal, információtechnológiai szaktanácsadással, ingatlankezeléssel, piac- és közvélemény-kutatással, továbbá egyéb titkári tevékenységekkel foglalkozik, míg a komáromi iroda kereskedelemmel, szolgáltatásokkal és számítógépes szolgáltatásokkal (BGA ZRT. honlapja 2017).

Az Alap legjelentősebb pályázata a „Szülőföldön magyarul” című oktatási-nevelési támogatás, melyre minden szülőföldjén magyarul tanuló jogosult, ezen felül kiterjed az óvodás korosztályra is 2011-től.

A „Határtalanul!” című program arra hivatott, hogy a magyarországi iskolák diákjai tanulmányi kirándulás keretein belül eljussanak a Kárpát-medence magyarlakta vidékeire.

A Magyarság Háza működése is az alapkezelő feladata, mely a külhoni magyar közösségeket bemutató oktatási és nevelési intézményként működik. A pozitív magyarságkép és a magyar közösségek kapcsolatait erősítő rendezvények otthona.

A Nemzetpolitikai Kutatóintézet feladata a kisebbségkutatás, nemzetpolitikai kutatások elvégzése és ezek eredményeinek feldolgozása. Kiemelt programjai a korábban említett „Határtalanul” program, 2012 – a külhoni magyar óvodák éve, 2013 – a külhoni magyar kisiskolások éve, Kisebbségi Jogvédő Alapítvány és Intézet, Dr. Szász Pál ösztöndíj, a Nemzeti Regiszter, a Körösi Csoma Sándor Program és a Julianus program (Kántor 2013).

A Prosperitati Alapítvány a magyar kormány 50 milliárd forintos támogatásának köszönhetően jött létre, annak érdekében, hogy gazdaságfejlesztési pályázatok kiírásának segítségével, előremozdítása első körben a vajdasági mezőgazdasági termelőket, mikro- és kisvállalatokat, illetve falusi házak vásárlását segítse elő. Vajdaság-szerre több településen rendelkeznek térségi irodákkal, Magyarkanizsán, Nagybecskereken, Óbecsén, Pancsován, Szabadkán, Temerinben, Topolyán, Zentán és Zomborban. A vajdasági magyar közösségek terület- és gazdaságfejlesztési stratégiája a helyi területfejlesztési tervek mentén jött létre, mely figyelembe veszi az Európai Unió, a Kárpát-medence és Délkelet-Európa stratégiáit is, ennek érdekében hozták létre a Prosperitati Alapítványt, melynek alapötletétül a Wekerle-terv szolgált. Az alapítvány határozatlan időre alakult közhasznú célok jótékony elvégzésére. Az összeg jelentős hányadát, mintegy 30 milliárd forintot a hitelprogram teszi ki, a többi pedig vissza nem térítendő állami támogatás formájában jut el a pályázókhoz. 2016-ban 5 milliárd, 2017 és 2018 során pedig 7,5 milliárd vissza nem térítendő támogatás kerül a felhasználókhoz. A programot a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) és a Magyar Kormány közösen bonyolítja. A pályázóknak rendelkezniük kell a szerb mellett magyar állampolgársággal, ez ugyanúgy szükséges a jogi személyek számára is. Lényeges továbbá, hogy a pályázó székhelye Vajdaság legyen és a beruházás is ott valósuljon meg. 20 százalék önrésszel lehet pályázni a fennmaradó összegre. A szabályzat szerint meghatározott pontrendszer alapján osztályozzák a beérkezett pályázatokat (Prosperitati Alapítvány honlapja 2017).

Összegzés

A különböző együttműködési formák (államközi, szubregionális, testvérváros-hálózatok) mind azt a cél szolgálják, hogy Szerbia és ezen belül Vajdaság is mihamarabb csatlakozhasson az Európai Unióhoz és könnyebben felzárkózzon a térség országaihoz. Vajdaság szempontjából a brüsszeli iroda is jelentős változást hozhat, hiszen a vajdasági érdekek közvetlen képviselőjére kerülhet sor általa. A szerb alkotmánybíróság megállapításával összhangban a képviselő szó leghagyásával rendeződhet az iroda helyzete, de mégis olyan szerepet tölthet be, mely közvetlenül a vajdasági érdekeket képviseli Brüsszelben.

Látható, hogy míg az államközi és regionális együttműködési formák leginkább az országra és annak tájegységeire vonatkozó együttműködést helyezik előtérbe, addig a testvérvárosi kapcsolatok esetében a kultúra és a közös programok megszervezése a cél. Vannak hagyományos, több éve megrendezésre kerülő programok, melyek már egy biztos kapcsolatrendszerre engednek következtetni, és eseti próbálkozások is, viszont a határok egyre nyitottabbá válásával ezek a kapcsolatok a későbbiekben tovább erősödhetnek.

A felzárkóztatást legjobban a szomszédsági programok segítették elő, vagy az említett magyarországi támogatások. Hiszen ezekben az esetekben beszélhetünk kézzel fogható eredményekről, megvalósult célokról, melyek közvetlenül érintik az ott élőket és helyi szinten segítik a felzárkózást, valamint további kapcsolatok kialakításával fenntartható viszonyt alakíthatnak ki akár a megvalósult programok eredményeképpen, akár a más településekkel való együttműködés során. A legutóbbi, talán legjelentősebb Prosperitati-pályázatok kézzel fogható eredménye még nem mutatkozott meg a térségben, viszont az otthonmaradást hivatott elősegíteni a gazdasági élénkülés elősegítésével.

Vajdaság, mint látható, a legszorosabb kapcsolatot Magyarországgal ápolja, akár az üzleti lehetőségeket, akár a kulturális programokat tekintve szoros együttműködés figyelhető meg különösen a dél-alföldi régióval.

Vajdaságnak egyedül a régiók Európájában van esélye a felzárkózásra, gyarapodásra és a gazdasági növekedés elérésére. Ehhez a regionális kapcsolatok hatékonyabbá tételére van szükség, mivel egyedül így lehetséges a központok, mint Belgrád, lassúságának kikerülésére és az eltérő érdekek megvalósulásának kiküszöbölésére.

Irodalomjegyzék

- Bethlen Gábor Alap ZRT. honlapja. Forrás: <http://bgazrt.hu/> (Letöltve: 2017.03.16.)
- Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés Honlapja. Forrás: <http://www.dkmt.net/hu/index.php?bov=31361184074840> (Letöltve: 2017.04.04.)
- EUR-Lex: Uniós jog. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0713> (Letöltve: 2017.04.04.)
- Fejes Zsuzsanna (2010): Az önkormányzatok alkotmányos helye és szerepe a határon átnyúló együttműködések rendszerében. Forrás: <http://www.kul-vilag.hu/2010/04/fejes.pdf> (Letöltve: 2017.04.01.)
- Horváth Zoltán–Tar Gábor (2006): Nemzetközi szervezetek kislexikona. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Gál Kinga honlapja. Forrás: http://galkinga.hu/hu/bemutattak_a_szerbiai_kisebbségi_akciotervet_strasbourgban/ (Letöltve: 2017.04.04.)
- Gauder Péter (2009): Duna-stratégia – Európa új mederben. Beszélő 14 (11). Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/duna-strategia-%E2%80%93-euro-pa-uj-mederben> (Letöltve: 2017.04.01.)
- Borhi László (szerk.) (2010): Európa, nemzet, külpolitika. Tanulmányok Ádám Magda 85. születésnapjára. Budapest: Aura Kiadó.
- Kántor Zoltán (szerk.) (2013): Nemzetpolitikai alapismeretek. Közzolgálati tisztviselők számára. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Milan Tripković (2003): Regionalizálódás Szerbiában, különös tekintettel a vajdaság helyzetére. Tér és Társadalom 17 (4): 117–126.
- Nyusztay László (2000): A diplomácia fejlődésének néhány sajátossága a 20. század második felében In: Nyusztay László (szerk.): Szakdiplomáciaia tanulmányok. Budapest: BGF-Külkereskedelmi Főiskolai Kar.
- Pámer Zoltán (2012): A Nyugat-Balkán és az Európai Integráció. Magyar Tudomány. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/2012/04/05.htm> (Letöltve: 2017.03.11.)
- Prosperitati Alapítvány honlapja. Forrás: <http://prospritati.rs> (Letöltve: 2017.04.03.)
- Regional Cooperation Council. Forrás: <http://www.rcc.int/> (Letöltve: 2017.03.11.)
- Ricz András (2012): A határon átívelő programok hatásai Vajdaság területi fejlődésére – az ezeken alapuló területi együttműködések továbbfejlesztésének lehetőségei. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek IX (1).
- Rózsa Rita (2013): Az uniós források szerepe a vajdasági szakképzésben. In:

- Szoták Szilvia (szerk.): Határhelyzetek V.: Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léthelyzetekben. 449–463. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- Rózsa Rita (2014): A szerbiai többségi és kisebbségi lakosság várakozásai az európai uniós csatlakozással kapcsolatban. In: Fedinec Csilla, Szoták Szilvia (szerk.): Határhelyzetek VII.: Közösség és identitás a Kárpát-medencében. 412–424. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- Stojić-Karanović Edit (2006): A határokon átívelő együttműködés jelentősége a vajdasági kis-régiók fenntartható fejlődésében. Forrás: <http://www.balkancenter.hu/pdf/stijc.pdf> (Letöltve: 2017.03.11.)

A kötet szerzői

Kovács Sárkány Hajnalka, Ph.D. (1973)

Igazgató. European-cert d.o.o., Iskolai végzettség: élelmiszertechnológus mérnök (SZTE, 2007), okleveles élelmiszermérnök (SZTE, 2010), élelmiszertudományok doktora (DE, 2015).

Kovács Vilmos, Ph.D. (1972)

Menedzser. European-cert d.o.o., Iskolai végzettség: Vállalkozó-menedzser mérnök (SZTE, 2007), élelmiszerbiztonsági szakmérnök (BCE, 2009), okleveles élelmiszermérnök (SZTE, 2010), élelmiszertudományok doktora (DE, 2016).

Ördögh Tibor, Ph.D. (1985)

Egyetemi adjunktus, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Európa-tanulmányok Tanszék. Kutatásvezető, Európaizáció a Balkánon Ludovika Kutatócsoport (2016-). Iskolai végzettség: okleveles politológus (ELTE, 2010), okleveles nemzetközi kapcsolatok elemző (BCE, 2012), politikatudományok doktora (ELTE, 2014).

Palusek Erik (1984)

PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia Doktori Iskola, Budapest. Iskolai végzettség: okleveles szociológus (Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológia Tanszék 2011), mester szociológus (Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológia Tanszék 2013).

Rózsa Rita (1984)

PhD-hallgató. Iskolai végzettség: művelődésszerző (SZTE JGYFK, 2008), okleveles andragógus (PTE FEEK, 2011), balkanisztika – szakirányú továbbképzési szak (PTE TTK, 2012) politikatudományi doktori program (PTE BTK, jelenleg is).

Szügyi Éva (1982)

Doktorjelölt; iskolai végzettség: okleveles közgazdász (Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar Szabadka, 2008), doktorjelölt (Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola).

Trombitás Tímea (1987)

PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola (Társadalmi-gazdasági folyamatok térbeli megjelenési formái és változásai alprogram). Iskolai végzettség: okleveles geográfus (2011), terület- és településfejlesztő szakirány (Szegedi Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék).

**Vajdaság
társadalmi és gazdasági jellemzői**

VAJDASÁG I.

Kiadó:
Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete
Szabadka

Szerkesztő:
Ördögh Tibor

Szakmai lektor:
Takács Zoltán

Lektor és műszaki szerkesztő:
Novák Anikó

Borító:
Kincses Endre

Készült a szabadkai **Creative Line** Nyomdában 2017-ben.
Példányszám: 300

Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete
24000 Szabadka, Corvin Mátyás u. 9.
e-mail: info@vmdok.org.rs, honlapcím: www.vmdok.org.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Újvidék

338(497.113)(082)
323(497.113)(082)

VAJDASÁG társadalmi és gazdasági jellemzői / [szerkesztette Ördögh Tibor]. - Szabadka : Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2017 (Szabadka : Creative Line). - 155 str. : ilustr. ; 22 cm. - (Vajdaság ; 1)

Tiraž 300. - Str. 7-8: Előszó / Takács Zoltán. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-89635-12-6

1. Ördögh, Tibor [urednici]

a)) Privreda - Vojvodina - Zbornici b) Vojvodina - Društveno-političke prilike - Zbornici

COBISS.SR-ID 314759175